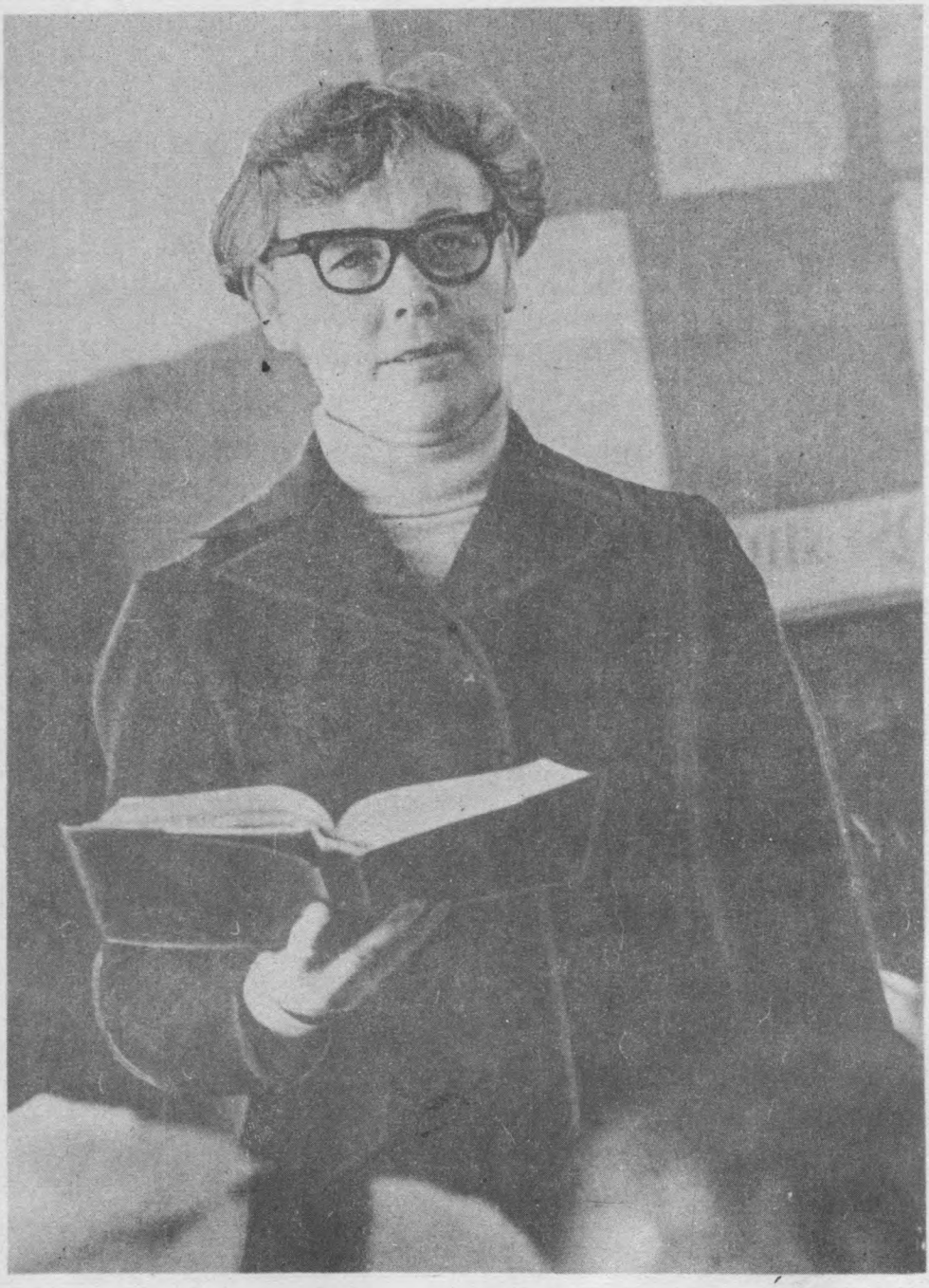

Войвыв кодзув

10
ОКТЯБРЬ
1981

Зöвсьöртса учительница А. Ф. Москотельникова, Коми АССР Верховнöй Сöветса депутат.

Снимайтіс Ю. Осетров.

Войвыв кодзувлӧн

ТАЙӦ НОМЕРЫН

Иван ТОРОПОВ. Тян (повесть) 3

Пик АРТЕЕВ. Чомйын. Тувсов войӧ (висьтъяс) . . 33

Николай ФРОЛОВ. Парма ловъя (кывбурӧн гижӧм драма) 40

Публицистика

В. Н. ПАРХАЧЕВ. Коми партизанъяслӧн комиссар . 47

Алла ХОЛОПОВА. Театр да драматург 53

Василий АМОСОВ. Агроном 58

Василий КАРМАНОВ. Выль садъясӧн мичмӧдам чужан му 61

«Войвыв кодзувлӧн» почта

Е. И. ДЕМИН. Чужанінын 64

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ ДА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКӦЙ ЖУРНАЛ

■

ЛЭДЗӦ КОМИ АССР-са ПИСАТЕЛЬЯСЛӦН СОЮЗ

■

ПЕТӦ 1926 ВОСЯНЬ

■

10

ОКТЯБРЬ

1981

■

СЫКТЫВКАР

СЕВЕРНАЯ ЗВЕЗДА

◆

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

◆

ОРГАН
СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
КОМИ АССР

Главный редактор ***П. Шахов***

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. Ванеев, М. Игнатов, Н. Куратова, А. Одинцов (ответственный секретарь), В. Попов, С. Попов, С. Раевский, И. Торопов *(зам. главного редактора),* ***Г. Юшков.***

Бура отсасисны бать-мамныслы муяс вылын Княжпогостса челядь

Снимокыс Р. Конюховлён

Иван ТОРОПОВ

Т Я Н

Челядьлы и гырысьяслы повесть

Ставыс туӧ-сьылӧ-олӧ

НЕЫДЖЫД ВӦР ЮӦД КАТІС ПЫЖА.

Шыльыд набойяса, шӧрланьыс паськалӧм пелькиник пипу пыж шлывгис-ю веркӧсӧд ӧдӧба, кӧть эськӧ и визув паныд. Сы вӧсна, мый катысьяс сьӧлӧмсяньыс сынісны. Водз пуклӧс вывсянь кокньыдик ӧключина пелысъясӧн сыніс ар дас нёля зонка, сійӧ вӧлі майка кежсьыс, сьӧдӧдз гожъялӧма, нюжалӧм сойясыс сылӧн сӧнӧдӧсь нин, бур вын нин наын тӧдчӧ, а ситеч дӧрӧма дзор уска-тошка, ёна нин лысӧм юра старик бӧжаліс-сыніс ӧти лопта пелысӧн бӧр пуклӧс вывсянь.

Коймӧд мунысьыс пукаліс пыж шӧрын, кузь гӧрд кывсӧ нюжӧдӧмӧн пошиктіс да лэчыда дзоргис воча локтысь берегъяс вылӧ, сійӧ дась вӧлі быд здукӧ чеччыштны пыжысь. Тайӧ коймӧдыс вӧлі ыджыд сьӧд пон, еджыд морӧса, паськыд ён морӧса, нимыс сылӧн вӧлі Татілок.

А кадыс вӧлі август пом, оняліс мича гожся лун, пыдӧстӧм лӧз енэжӧд кывтісны шочиник еджыд кымӧръяс, сӧстӧм быг ёкмыльяс кодь пушыд да кокни кымӧръяс, гожся моз на нялйис-пӧжис рытъядор катовтчӧм шонді. Вӧлі лӧнь, кушинъясын сӧмын ыркнитліс кыськӧ друг мынӧм вильыш тӧвру, и тайӧ лӧняс кыдзкӧ зэв нин ясыда кыліс быд шы: и гут-лӧдзлӧн сынысьяс гӧгӧр дзизгӧмыс, и вужляяс бердын югыд визлачлӧн сяльӧдчӧмыс, и пу ӧключинаясын пелысъяслӧн дзуртыштылӧмыс, и пелыс лоптъяслӧн сӧстӧм ваын тельскӧдчӧмыс...

Юыс чукыля-мукыля визувтіс топыд берегъяс костын, ворйӧд моз. Воча волісны тшем вӧра козъяинъяс, и сэки ю весьтӧ и быдлаӧ кыдзисюрӧ нёрӧм пуяс весиг быттьӧ сайӧдлісны югыд лунсӧ, и весиг быттьӧ мӧд кодь дук пондыліс кывны гӧгӧр — кутшӧмкӧ ёсь, пӧдӧм, вужля нюйт дук. Но сэсся пыжа регыд бӧр петавліс восьсаинӧ, югыдінӧ, берегпӧлӧнса векньыдик видзьяс вылӧ, кӧні тшӧкыда быдмисны льӧм да пелысь, торйӧн нин уна льӧм,— и сэки ставыс бӧр вежсьыліс. Матыстчысь арыс чишкалыштӧма нин пушкыр льӧм кустъяссӧ вижа-гӧрдаӧн, да синмад шыбитчанаджыка сярвидзӧны чим сьӧд тусьяса розъяс, и ловтӧ мавтыштысь чӧскыд льӧм пу кӧрыс быттьӧ сирзьысьӧма шоныд сынӧдас. Но торйӧн нин мичаӧсь сулалӧны видзторъяс вылын пелысьяс: сорс моз лэчыда вундалӧм коръяс пӧвстас пелысьыс быттьӧ ырзьӧ-ломалӧ би кинь тугъясӧн да личкӧмӧн-личкӧ увъяссӧ.

Пыж ныр шарӧдчигтыр пырис тшема пуритысь сэтӧрӧн кыскӧм тыкӧла вомӧ, водз пелысъяс дзугсисны топыд куст пытшкын. Зонка гӧгӧрвотӧма бергӧдчыліс ӧтарӧ-мӧдарӧ, сэсся бӧжалысь вылӧ видзӧдліс: вугралан али мый пӧ сэні, ю визьсьыс вошин!.. А мӧдыс дӧрӧм сос помнас чышкалӧ чужӧм чукыръясӧдыс визлалысь ньылӧмсӧ да нюмъялӧ:

— Лолыштам тані, Ванюк...

И сэки зонка казялӧ, мыйла сійӧ нюмъялӧ.

— Дедуш, сэтӧрыс мыйта! Қорӧга! Ой-йой-йой!

— Вай мыссьыштам да кокасьыштам неуна. Ёна, кӧнкӧ, мудзин?

— Эг, пӧсялі тӧлькӧ-а... Ноко, кутыштлы бара пыжтӧ.— Зонка пелька кымыньтчис пыж дорыш вылӧ да пельпомъясӧдзыс дзумгыліс юрсӧ ыркыд ваӧ. Дедушыс сэк костi став сьӧктанас личкысьліс пыж мӧдар дорышӧ. Лолсӧ вуджӧдӧм бӧрын зонка мӧдысь дай коймӧдысь на тадзи тюльскысьліс ваӧ, сэсся бӧр пуксис пуклӧс вылӧ, еджгов юрсиыс лясӧма юр гӧгӧрыс, ыркыд ваыс тюргӧ-визувтӧ быдлаті.

— Ок, лӧсьы-ыд!— чиктылӧ зонка.— А тэ, Татілок, мый он купайтчы?— ки пыдӧснас чарснитӧ пыж бокысь васӧ, резыштӧ понмӧс, мӧдыс скӧравтӧг тявкнитӧ воча.

Деда-внука пондісны чӧсмасьны сэтӧрӧн, веськыда пыжсяньыс. Некодӧн вӧрзьӧдлытӧм, бура кисьмӧм сэтӧр розъясыс югъялісны-ӧшаліс-

ны сьӧд виноград кодьӧсь — пев пом гырся тусьясаӧсь, ва весьтад да дзик сӧстӧмӧсь, сӧмын тай быдлаӧ сибалысь черань кутшӧмакӧ везйӧдлыштӧма аслас еджыд сунисӧн. Кисьмӧм тусьясыс кокниа нин чукталіcны розъяссьыс, и деда-внука кабыр тырнас чӧвталісны воманыс нинӧмӧн ӧткодявны позьтӧм кӧра вотӧссӧ, коді быттьӧ мавтыштіс пӧсялӧм гыркнысӧ, ыркӧдіс и горшнысӧ веськӧдіс. Сэсся и вотісны сэтӧрсӧ неыджыд чуман тыр. Дедушыс шуис, рытнас пӧ чай юны бур лоӧ, сакар пызьӧн юммӧдыштӧм бӧрын позяс на панявны и...

Татілок завидьпырысь видзӧдіс йӧзлӧн акйӧдлӧм-чӧсмасьӧм вылӧ. Сійӧ эськӧ и видліс жӧ исавны пыжӧ усьӧм сэтӧр тусьяссӧ, а Ваньӧ весиг медтыра розсӧ матыстліс чуш дорӧдзыс,— но оз пыр, абу понлы вылӧ лӧсьӧдлӧма енмыс тайӧ чӧскыд сёянсӧ.

— Ошъясыд вот став пӧлӧс вотӧссӧ сёйӧны-а,— на вылӧ видзӧдігӧн шуис дедушыс.

— Сёйӧны? Ставсӧ?..— юасьӧ Ваньӧ.

— Сэтӧртӧ и чӧдтӧ Микайлӧыд бура дзимлялӧ... Пелысьтӧ кусняло-судзӧдалӧ и... ошкыдлы кӧть яй кӧть вотӧс, ӧткодя пырӧ...

— Сы понда и сэтшӧм ён, кӧнкӧ, сійӧ? Ошкыс?

— Дашкӧ и сы понда...— нюмъялӧ мӧдыс.

— Қылан, Татілок, велӧдчы, кыдзи колӧ овнысӧ.— Тадзсӧ шуигӧн Ваньӧ судзӧдӧ пыж нырса пестерысь нянь шӧрӧм да лы тор, мыччӧ Татілоклы, сійӧ ӧдйӧ и тратшкӧдӧ-ньылшалӧ татшӧм сёянтӧ. А сэсся, голясӧ нюжӧдӧмӧн, судзӧдчӧ да лачкӧ пыж бокысь ва. Берегӧ лэдзны Татілокӧс оз позь — манитны пондас аслас увтчӧмӧн катӧмсьыс, ылавны на вермас на дінысь и, ва вылад ӧд кок туй дукыд оз коль.

Сэсся найӧ бара пондісны катны. Ӧні сыннысӧ босьтчис дедушыс, кӧть эськӧ и Ваньӧ оз вӧлі лэдз. Ваньӧ сьӧлӧмсяньыс чайтіс, мый ӧні сійӧ, ачыс, вынаджыкӧн нин лои пӧрысьмӧм дедуш дорсьыс, торйӧн нин кутны кӧ тӧд вылын ранитчӧм сойсӧ сылысь. Но мӧдыс тадзисӧ эз на чайт.

— Бӧжавнысӧ вед кужны жӧ колӧ, пиӧ,— тӧдчӧдӧмӧн шуис дедушыс.— Ичӧт юӧдыс.

Та бӧрын вӧлись Ваньӧ босьтіс шылялӧм калябеч пома ӧти лопта пелыс да пуксис бӧр пуклӧс вылӧ.

Катӧны и катӧны. Дедыс тэрмасьтӧг сынӧ, оз и гырысяӧн сынштав, но ӧнтая серти водзӧ ылалӧны бурджыка, Ваньӧ казявтӧг оз ов тайӧс. Дедушыслӧн, кӧть и пӧрысьмис нин, быдтор на артмӧ бурджыка и кокньыдджыка...

Но Ваньӧ та йылысь ёнасӧ оз думайт, сійӧ дзоргӧ-видзӧдӧ водзӧ, джуджыдджыкинланьӧ пыж нырсӧ веськӧдӧ, вужляяс кытшовтӧдӧ, ляпкыд коськъясті чепсасьӧ. Мый вынсьыс тшӧтш отсалӧ дедушыслы. Бурджыка бӧжавны зільӧ. И долыд Ваньӧлы, сы вӧсна мый ӧні, водзланьтӧ видзӧдігӧн да и вылынджык пукалігӧн, быдтор аддзӧ да казялӧ сійӧ — сьӧд трундаӧн эрсвидзысь кыркӧтш и гежӧдіника панысьлысь, шонді водзын лӧсталысь лыа бӧж; ытшкытӧм видз вылысь невеста моз вӧччӧм пелысь пу и тивзысь уркайяслысь лэбӧм и быдтор, быдтор. И абу на ёна мудзӧма Ваньӧ, и рытъядорыс быттьӧ со ыркнитыштіс нин ва вылад, сын сӧмын да сын, да водзӧ видзӧд...

«Ёна жӧ бур, мый мӧдӧдчи дедушкӧд!— бӧжалӧ и мӧвпалӧ зонка.— Бур, мый сійӧ босьтіс менӧ тайӧ кузь туяс...»

Но Ваньӧлысь лӧсьыд мӧвпъяссӧ торкис сьӧла позтыр: сьӧлаясыс ӧтпырйысьӧн жбыркнитісны дзик орччӧн, шуйга берег рӧч йылысь, виччысьтӧмысла Ваньӧ весиг чеччыштліс пуклӧс вылас. Татілок ув-увӧстӧмӧн песовтчис, бур, мый сійӧс дженьыда домалӧма пыж мегыр дінӧ. Нёль-ӧ-вит сьӧла уйкнитісны вӧр пытшкӧ, а кыкӧн, муртса лэбыштӧм бӧрын, пуксисны берегдорса кос козъясӧ да и пондісны пытьӧдчыны-дзӧрны сэні мича бурыся юрнаныс гоньйӧдлігтыр. Дедушыс видзӧдласнас индіс Ваньӧлы: лый пӧ, а ачыс кутчысис вадорса вужляӧ. Ваньӧ тірзьыштысь киясӧн судзӧдіс пыж бӧжысь ассьыс пищальсӧ, кызьӧд калибр, да кузя метитчытӧг шковгис матысаджык сьӧлалы. Ёна шызьӧмысла эз и казяв, мый сэсся сьӧлаыскӧд лои. Эз тай ло ув вылас-а. Лэбзьӧм шыыс быттьӧ эз кыв ни. Лыйӧм шысьыд Татілок бара ув-увкерис да мӧд сьӧласӧ сӧмын повзьӧдіс. Деда-внука петісны пыжысь, Ваньӧ, киас пищаля, ур моз пелька тювӧдіс-кайис рӧч йылӧ. Лыйӧм сьӧла бордъяссӧ паськӧдӧмӧн вӧрзьывтӧг куйліс коз улын. Ваньӧ видзчысьӧмӧн босьтіс сійӧс — киясыс, мыйлакӧ, век на тірзисны,— да югъялысь синъясӧн видзӧдліс сылань тшӧтш локтысь дедушыс вылӧ. Киас руд ёкмыльыс вӧлі пӧсь на, небыд, ичӧт тавосяыд, но век жӧ тайӧ вӧлі сьӧла, эз катша либӧ рака. Тайӧ вӧлі вӧрысь кыйӧм пӧтка.

— Бура тай инмин, молодеч!— ошкыштіс дедушыс. Тэрмасьтӧг ви-

дзӧдліс гӧгӧр да содтіс:— Тӧлькӧ ӧти сьӧласьыд кизьӧр на лоӧ шыдыд, видлам кӧть мӧдӧс кыйны.

Неуна муныштӧм бӧрын сук козйысь найӧ бара на повзьӧдісны сьӧлаӧс. Дедушыс лажыньтчыштіс, дзоргӧ-видзӧдӧ сылӧн лэбӧм бӧрся, пельяссӧ чошкӧдӧмӧн кывзӧ. Мыйкӧ дыра мысти ылынкодь нин кылӧ бордъяслӧн кыдзисюрӧ шлапӧдчӧм.

— Аддзан он эськӧ сійӧс, мунан кӧ шы вылас?— юасьӧ Ваньӧлысь дедушыс.

— Кутшӧм шы вылӧ?— эз гӧгӧрво мӧдыс.

— Эн ӧмӧй кыв борд шысӧ? Сэтчӧ и пуксис.

Зонка видзӧдліс шочиник пожӧмъяса сук козъя вӧр вылӧ да пыркӧдыштіс юрнас: кысь пӧ ме сэсь аддза.

— Вайлы инӧ меным пищальтӧ,— корис дедушыс, а сэсся, вӧсни пӧтшваа ас кӧтіа кокъяснас кыдзкӧ зэв небыда тувччалігтыр, пондіс кыньксьӧдны-мунны, весиг ув оз тричнит кок улас. Регыд мысти школӧбтіс лыйӧм. Ваньӧ уськӧдчис сылань, видзӧдӧ: дедушыс кутӧ киас сьӧлаӧс.

— Кыдзи нӧ тэ сійӧс казялін татшӧм тшем вӧрсьыс?— шензьӧ зонка.

— Сьӧкыдпырысь жӧ нин, пиӧй,— ышловзьӧмӧн вочавидзӧ мӧдыс:— Кольӧма кадыс... Ныжмӧма нин син и пель, абу нин том дырся кодьӧсь. Водзті вот ми сьӧлаястӧ кыйлім! Сёморӧ... Ар чӧжнад вӧлі куимсё гозйӧдз тадзи лыян. Пуксьӧм шы вылас веськыда вӧлі локтан. Весиг писӧктӧм сертиыс тӧдан вӧлі, кутшӧмджык пуын пукалӧ.

— Збы-ыль?

— А мый нӧ абуыс? Тэ тай со сочиненньӧястӧ «пять» вылӧ гижан. Ми воклы вӧралӧмыс тэныд сочиненньӧ гижӧм кодь жӧ и вӧвлі.

— Дедуш, а кытчӧ нӧ сымда сьӧласӧ воштылінныд?— пыжлань восьлалігмоз юасьӧ Ваньӧ.

— Купеч вӧлі ньӧбӧ, а сэсся Питирӧ нуӧ. Царыд пӧ сьӧла яйтӧ ёна радейтлӧма. Парижӧ на нулӧмаӧсь и... Кывлі ме: витсё сюрс гозйӧдз пӧ сэки сьӧлатӧ кыйлӧмаӧсь Коми муын, быд во...

— Витсё сюрс!— шензьытӧг оз ов Ваньӧ.— Сымда сьӧла вӧлӧма...

Пыжӧ домалӧм Татілок скӧр синъясӧн видзӧдіс на вылӧ, быттьӧ кӧсйис шуны: асьныд пӧ вӧраланныд, а менӧ он лэдзӧй!..

— Эн дӧзмы, пӧрысьӧ,— меліа шылькнитӧмӧн такӧдіс сійӧс дедушыс:— Водзӧ тэныд уджыс уна на лоӧ. А сьӧлаястӧ тэ вед и ачыд он увт, повзьӧдлан сӧмын.

Сэсся найӧ бара пондісны катны Льӧм-ю паныд. Сьӧла кыйигӧн Ваньӧлӧн ырзис лолыс и быттьӧ содыштісны вынъясыс, да весиг быттьӧ друг верстьӧджыкӧн сійӧ лои. Ӧд со кыдзи, ки вывсяньыс, пӧшти метитчытӧг пезьгӧдіс сійӧ сьӧласӧ. Мед кодкӧ мӧд, зонкаяс пиысь, видлас тадзисӧ... Рытнас пуасны сьӧлаяссӧ. Сэтӧр со вотӧма и. Бура и пируйтасны.

Югыд бордъя юрсигусьяс чиркъялӧны ва весьтӧд, дедушыслысь медбӧръя дзор юрсисӧ кыйкъялӧны гусявны. Идравтӧм видзьяс вылын гӧг вӧрзьытӧдзныс мыйкӧ ассьыныс сьылӧны и сьылӧны чиркъяс, гашкӧ, аттьӧалӧны йӧзӧс, мый дугдісны таті ытшкынысӧ, дугдісны вӧрӧдны, да вӧля налы колис овны. А, гашкӧ, и дивитӧны йӧзӧс. А со гӧрд юра, еджыд сера сьӧд сера кузнеч — сизь колскӧ-тотшкӧдчӧ кырссьыс джынвыйӧ кушалӧм ыджыд конда вылын, татшӧм ногӧн корсьӧ аслыс кынӧмпӧт, сёян перйӧ, гашкӧ, и свет пасьталаын став ловъя лов пиас медсьӧкыда шедысь сёян. Лӧньтасысь, быттьӧ команда серти, чарснитіс-чеччис жыдач позтыр; тэрыб лэбачьяс уна рӧмӧн дзирдыштісны рытъя шонді водзын да пырысь-пыр и вошины вӧр-пу сайӧ.

— Кӧнкӧ, мамыс велӧдӧ уткапиянсӧ лунвылӧ кузь туй водзвылын,— шоныда шуис дедушыс.

— Сэсся найӧ бӧр локтасны миян Льӧм-юӧ, да ӧд, шу, дедуш?

— Сыын вед и делаыс, Ванюк. Тӧвъясны кӧнкӧ шоныдінын, дашкӧ, медгажаинас. И бӧр локтӧны татчӧ.

— Небось тай аддзӧны?

— Чужан-быдманінсяыд мусаджыкыс, тыдалӧ, немтор абу, сы вӧсна и аддзӧны,— сынігмозыс лабутнӧя вочавидзис старик.

А вылын-вылын, буракӧ, дзик нин сӧстӧм быг ёкмыль кодь кымӧр дінын, лэбалӧ гӧгрӧс бӧжа кеня варыш; оз лэбав, а ыджыд бордъяссӧ шевкнитӧмӧн шлывгӧ-кывтӧ-гӧгралӧ, оз небось ков сылы сыннытӧ, шлывъялӧ выліас да нораа тюньйӧдлӧ...

— Аслыд тэд «тюнь», мисьтӧм вомлы!— горӧдӧ варышлы бӧжалысь Ваньӧ. Ӧд зонка тӧдтӧг оз ов, мый кор, вотчыны мунігӧн, тадзи тюньйӧдлӧ кеня варышыс, сэки наберушкаыд некор оз тыр. А ӧні со налӧн и сьӧлаяс нин эмӧсь, и чуман тыр сэтӧр.

Сідзкӧ, нинӧмла тюньйӧдлынысӧ!

Киссьӧм позйын

Кор рытъя шондіыс пондіс лажыньтчыны вӧр-пу йывлань, катысьяс воисны паськыда тыдалысь кушинӧ.

— Тані узьмӧдчам,— шуис дедушыс да веськӧдіс пыж нырсӧ кыркӧтш улын еджвидзысь лыа дорӧсӧ.

Ваньӧ долыдпырысь петіс пыжысь, нюжмасьыштіс, веськӧдіс мудзӧм лы-сьӧмсӧ, видзӧдліс гӧгӧр. Вылынджык визув паныдыс юыс тӧдчанаа ызгыштіс, быттьӧ тшупӧдсянь усис.

— Тані водзті сулавліс мельнича,— шуис дедушыс, Ваньӧлысь юасяна видзӧдлассӧ казяліс да.— Плӧтина керъясыс, видзӧд со, кольӧмаӧсь на.

Ваньӧ, дерт, и ачыс казявтӧг эз ов, кыдзи тыасьӧм, нюдз-вежӧн турунзьӧм кер-плака вывті варова исковтіс сӧдз ва.

— Со тай изкиыс ӧти кольӧма на и!— водзӧ муныштігмоз виччысьтӧг казяліс зонка да индіс дедушыслы. Вылынджык берегын, сук турун пӧвстын, и збыльысь сьӧкыда куйліс сімӧм кӧрт асыка, шӧрас нёль пельӧса розя ыджыд изки.

Дедушыс мездіс дом йылысь Татілокӧс да тшӧтш матыстчис Ваньӧ дінӧ.

— Татшӧм изкиыс нёль вӧлі мельничаас. Уна и пызь изӧдлісны тані.— Дедушыс чужйыштіс сапӧг нырнас изкиӧ, ышловзис.— Но та йылысь вай ми бӧрынджык сёрнитам... Тайӧ мельнича йывсьыс уна позьӧ висьтавлыны... Вед не сӧмын нянь тусь тані изсьыліс... Но тшӧтш и кодсюрӧлӧн олӧмыс...

— Олӧмыс?— Ваньӧ чуймӧмӧн чӧвтліс ясыд лӧз синъяссӧ дедыс вылӧ.

— Да, пиӧ, сідзи... тшӧтш и олӧмыс...

— Кыдзи нӧ, дедуш, висьталышт!..

— Быдтор тэныд окота тӧдны,— старик шоныда нюммуніс.— Вай бӧртиджык та йылысь, узьны водігӧн. А ӧні вай ужын лӧсьӧдыштам да мый да... Битор пестыштлам татчӧ, ва дорас, шыд пуам... А узьнысӧ каям выліас, сэні сулалӧ на киссьӧм керкашой...

Деда-внука пестысисны ва дорӧ, куштісны этша гӧна на том сьӧлаясӧс, чишкалісны би вылын. Ваньӧ гӧгӧрвоны зільысь синъясӧн видзӧдіс, кыдзи дедушыс керӧ сьӧлаяссӧ. Лэчыд пуртнас, коді дыр вӧдитчӧмысла джынвыйӧ быръма нин, орйӧдліс сьӧлаяслысь гыжъяссӧ да ныр нысӧ, перъяліс голя помсьыныс гадьяс. Зонкалы найӧс мыччигмоз шуис: со пӧ, видзӧдлы, мый сьӧлаыд сёйӧ. Гадь пытшкас вӧлі пожӧм лыс, няклялӧм пув да посньыдик гальки.

— Татшӧм лёк сёянысь артмӧ сэтшӧм чӧскыд яй!— шензис зонка, кодӧс дедушыс неӧтчыдысь нин чӧсмӧдліс сьӧла шыднад.

— Артмӧ тай со,— нюмъяліс мӧдыс.— Быдтыны сійӧс оз ков ни. Он кӧ вӧртӧ кушӧдз пазӧд, ачыс рӧдмӧ-быдмӧ.— Тадзи сёрнитігмоз дедушыс кыскис сьӧлалысь сювъяссӧ, петкӧдліс внукыслы:— Со, видзӧд, этайӧ пемыдгӧрдыс — мус, тайӧс ми тшӧтш рачӧ пуктам, сӧмын этайӧ веж больсӧ вундам, сӧптсӧ, он кӧ шыбит сійӧс, ёна курзьӧдас шыдтӧ... А со этайӧ нёнь пом кодь гӧрд ёкмыльыс — сьӧлӧмыс. Видзӧд, мыйыджышта и эм, а сыӧдйӧ лэбӧдӧ сьӧлатӧ. Сійӧс рачӧ жӧ пуктам... Этайӧ со сьӧлаыдлӧн чулльыс, кынӧмыс либӧ. Но сійӧс колӧ на жӧ керны: видзӧд со, пуртнад чилснитан да, кыдзи вылісьыс кызкодь яйыс кыртӧ, сійӧс и босьтам, а из тыра пытшкӧссӧ шыбитам... Татшӧм жӧ пытшкӧсыс и мукӧд пӧткалӧн — дозмӧрлӧн кӧть уткалӧн...— став колясъяссӧ, керигмозыс, дедушыс мыччаліс Татілоклы, мӧдыс чӧскыдпырысь нювсис-сёйис.

Сэсся старик пондіс би пестыны, а Ваньӧ мыськис сьӧлаяссӧ ва дорын. Небыд яйныс налӧн вӧлі путӧгыс нин еджыд, неуна гӧрдоведжыд. Кӧмтӧм, пуджӧм гач кок помъяса кокнас зонка пидзӧсӧдзыс пыраліс юӧ, мед сӧстӧмджык ва гумовтны рачас, а петігас, бурджыка видзӧдліс берегдорса лыа вылӧ, да горӧдіс:

— Дедуш, видзӧдлы жӧ, кутшӧм мича чышъян татчӧ вольсалӧмаӧсь!

Дедушыс веськӧдчис азыма ловзьысь би весьтысь, видзӧдӧ — кодкӧ быттьӧ чышъян и эм вунӧдӧма лыа вылас! Эстшӧм гӧгрӧсіник югыдвеж чышъян, кодӧс кыӧмаӧсь лыдтӧм-тшӧттӧм посньыдик веж корйысь... Ваньӧ кӧсйыліс тувччыны тайӧ ловъя чышъяныс вылӧ да чышкыштны коксӧ, но друг сылы жаль лои нямравны-пазӧдны татшӧм мичсӧ, да эз и тувччы. А дедушыс шоналӧм сьӧлӧмӧн шуис:

— Вӧр-ваад тай, Ванюк, быдтор мича... Быдлаті шыльыд и гӧгрӧс, куж сӧмын казявны...

Эжаӧ сатшкӧм мӧтыръяс йылӧ ӧшӧдісны сьӧлаяс тыра рач, саӧсь чайник. Сэсся дедушыс босьтіс черсӧ да уна кокъясӧн талялӧм ордымӧд мӧдӧдчис вывлань.

— Тэ пусьы тані, Ванюк, а ме кая да керкасьыс пачсӧ ломтышта. Мед кокниджык сынӧдыс лоӧ узьнытӧ миянлы.

Татілок тшӧтш котӧртіс-муніс дедушыскӧд.

Пусьӧ Ваньӧ, бисӧ лӧсьӧдышталӧ, мед рач пыдӧсас жарыс ёнджыка жайгис. Регыд и ключӧн булькнитіс шыдыс, рудов быгтор лыбис, вытьтӧ гильӧдысь кӧрӧн пондіс паркйыны. Сэсся Ваньӧ тавося зумыд картупель весаліс да шырис шыд пытшкӧ, мыйкӧ дыра тадзи пуыштӧм бӧрын лавр кор тшӧтш чӧвтіс, паньыштіс да видліс дубыд-соласӧ, сэсся и кежӧдыштіс мӧтырнас боквыв песовтӧмӧн лёк жар вывсьыс — мед пӧжсьӧ. Чайник тшӧтш пондіс таркӧдны кӧрт вевтнас — пузи пӧ ме, Ваньӧ кежӧдыштіс жӧ сійӧс да бура заваритіс.

Быттьӧ прамӧй пӧвар Ваньӧыс. Дедушыскӧд ветлігъясӧ велалыштӧма нин ӧттор-мӧдтор вӧчны, кӧть эськӧ и дас нёль арӧс на и эм аслыс. Кутшӧмакӧ пищальысь лыйсьыны нин кужӧ, и видзӧд со — пусьыны, гӧрд лыс да важ кор улӧ дзебсьӧм тшактӧ аддзас да тӧдмалас ельдӧг али гоб, вуграсигад сынпитӧ мыккӧд оз сор ни...

Сэсся, дедушсӧ виччысигмоз, Ваньӧ бара матыстчис изкы дінӧ, воськовтіс-кайис выліас, зымкнитіс кокнас. Ён!.. Қыськӧ тай перйылӧмаӧсь сійӧс и сизьдылӧмаӧсь... И со кытчӧдз вайлӧмаӧсь...

А шонді саялӧма нин вӧр-пу костӧ, ыджыд бипур моз ыпъялӧ вӧр пытшкас. Варова ызгӧ усьысь ва. Қоркӧ сійӧ, Льӧм-юлӧн сӧдз ваыс, тані бергӧдлӧма со татшӧм сьӧкыд изкияссӧ, нянь тусьысь жуллыльлӧма-излӧма йӧзлы пызь. Мед сэсся тайӧ пызьсьыс небыд шаньгаяс да тупӧсьяс пӧжавны. Ӧні со немтор абу кольӧма. Ни мельничаыс, Ни йӧзыс

некод абу. Сӧмын коркӧя потшлӧминӧдыс юыс бузгӧ, быттьӧ висьталӧ Ваньӧлы важӧн вӧлӧмаыс да кольӧмаыс йылысь...

Сэсся изкисӧ и бӧрйис Ваньӧ пызанныс пыдди. Вольсаліс газет, лэпталіс нянь, кружка-пань. Пуксьынысӧ кызкодь важ кер пом тішкисбыгыльтіс. Дедуш воигкежлас сылӧн ставыс нин вӧлі дась, и мӧдыс ошкытӧг эз ов бура зільӧмсьыс. Ваньӧ вайис би вылысь шыд тыра рачсӧ, шырис пӧсь вылас лук турун, перечаліс, сэсся и деда-внука пуксисны изки сайӧ.

Зонка паньыштіс пӧсь шыдсӧ — асласӧн кыйӧмасӧ и пуӧмасӧ — и весиг ружӧктыштіс чӧскыдысла. Дедушыс тшӧтш ружӧктіс да ошкис: «Добра, бура пуӧмыд...» Шыдыс, дерт, пӧсьджык на вӧлі, гортас кӧ, мамыс, кӧнкӧ, эз на лэдз татшӧм пӧсьтӧ сӧйны, но тані верман ӧмӧй виччысьны лунтыръя мудзӧм бӧрын, да нӧшта нин, кор со сійӧ тадзи мавтыштӧ ловтӧ. Абу ӧд тайӧ лавкаысь ньӧбӧм лӧз чипан шыдыд!.. Гӧгрӧс рачыс вӧлі ыджыдкодь, да Ваньӧ первойсӧ мӧвпыштіс, мый шыдсӧ сӧйӧм бӧрын кынӧмас оз нин коль некутшӧм тыртӧм пельӧс, но сьӧла яйыс вӧлі сэтшӧм еджыд да сэтшӧм чӧскыд кӧра, сэтшӧм окотапырысь кроджакылісны пинь улас нюдз лы помъясыс, мый зонка эз и казявлы, кыдзи быри сьӧлаыс.

— Дедуш, а царыд абу йӧй вӧлӧма,— пӧтӧса шуис Ваньӧ, Татілоклы медбӧръя борд вечик лы мыччигмоз.— Ачыд тай шуин ӧнтай: уна сьӧла пӧ сылы нулӧмаӧсь.

— Да-а...— ылӧсас нюжӧдіс мӧдыс, эз виччысь татшӧм шуӧмтӧ да. Стариклӧн сӧйсис жӧ нин, неуна кольыштӧм шыд пыдӧссӧ — нянь крӧшки сорӧн, пон бекарын, сійӧ мыччис Татілоклы да ӧні лӧня пукалӧ, чай юӧм водзвылын сылы окота чигарка куритны.— Чӧскыд сёян-юан вылад тай йӧзыд, Ванюк, век ӧддьӧн горшӧсь... Сёморӧясыд... Та понда мукӧдыс дасьӧсь пурны и джагӧдны мӧд мортӧс...

Ваньӧ гӧгӧрвоӧ, мый дедушыслӧн кыткӧ вӧрзис сьӧлӧм вылас — дерт, эз на вунӧд сылысь, Ваньӧлысь, ӧнтая юасьӧмсӧ, да выльысь корӧ:

— Дедуш, тэ ӧнтай шуин: тані пӧ, няньыскӧд тшӧтш, йӧз олӧм изсис...

Старик нинӧм шутӧг ружӧктыштӧ воча:— Тэысь, буракӧ, он мын...— Сэсся перйӧ зепсьыс волявтӧдз нин шылялӧм табак кӧшель, тэрмасьтӧг разьӧ-веськӧдӧ сійӧс, зепкодьсьыс перйӧ лӧсьыда куснялӧм кабала пачка, косьыштӧ ӧти лист, лабутнӧя кусыньтӧ бокӧдыс, чепӧльнас судзӧдӧ табак да чӧвтӧ кабалаын лоӧм воркодьӧ, шӧрланьыс кызджыка, сэсся и, бара жӧ зэв лабутнӧя, бура дуллялӧмӧн, гартовтӧ чигарка. Шӧрвыяс гӧрба чигарка, век сэтшӧм артмӧ дедушыслӧн. Сэсся истӧг тув тэрмасьтӧг судзӧдӧ, бура витӧмӧн чирснитӧ кӧрӧбкаӧ да ӧзтӧ чигаркасӧ, и сэки чужӧмыс дзоньнас вошлӧ еджыдлӧз табак тшын пытшкын, а гӧгӧр разалӧ махоркалӧн чорыд кӧрыс. Сэсся вӧлись нин дедушыс шуӧ:

— Меся тай, водзті татӧні, мельнича кутысьясыс, чӧскыда жӧ сёйлісны да юлісны... Кыдзи колӧ и оз ков жӧ горшасьлісны та понда...— Ыджыда нёньыштіс табак тшынсӧ.— Бисин чукӧрлӧн мельничаыс и ставыс тані вӧвлі...

— А-а...— пыр жӧ гӧгӧрвоис Ваньӧ.— Сиктад тай медыджыд керкаыс, но, кӧні ӧні больничаыд, налӧн жӧ вӧвлӧма...

— Бисинъясыслӧн... И татӧні ыджыд жӧ да бур керка сулавліс, дача пыдди. Ӧні кольӧма сӧмын роботникъясыслӧн керка пӧлыс... Час, пукалыштам да каям ми сэтчӧ узьны... А эстчаньын со ыджыд картаяс вӧліны, скӧт тыраӧсь,— мӧс и ыж. А орччӧн кожӧвня вӧлі...

— Кутшӧм кожӧвня?— эз гӧгӧрво зонка.

— Но, кучик песанін либӧ.

— Найӧ асьныс вӧчлісны кучиксӧ?

— Мыйла асьныс,— робӧтникъяс. Но делӧыс, дерт, найӧлӧн вӧлі... Усьысь ва отсӧгнас жӧ и вӧлі песӧны кучиксӧ, нарошнӧ керӧм ыджыд пу майканъясӧн...

— Оз ки помысь?

— Медсьӧкыдсӧ вӧлі Льӧм-ю ва отсалӧ-керӧ... Мӧс комынӧдз вӧлі видзӧны тані, а ыжтӧ, буракӧ, сӧ-мӧдӧдз. А сэсся и бокысь на вӧлі ньӧбӧны скӧттӧ. Яйсӧ лэччӧдӧны ярманга вылӧ, а кучиксӧ асьныс вӧчӧдӧны. Сэсся и кӧмкот пондісны вурӧдны...

— И ставыс налӧн, дедуш?

— Да-а... Льӧм-ю пӧлӧнӧдыс став виддзыс найӧлӧн жӧ и... Ок, кутшӧм турун татӧні пуритліс-быдмыліс... Ӧні тай эндӧдны пондісны видзьяссӧ-а...

— Да найӧ тай, Бисинъясыс, бур помещикъяс вӧлӧмаӧсь!— весиг горӧдісмоз история бура тӧдысь Ваньӧ.

— Ёна озырмылісны... Не кӧ революцияыд, код тӧдас на, кутшӧма эськӧ озырмӧдчисны... Семья ыджыд... Ёнӧсь и тӧлкаӧсь ставныс... Быдтор сяммӧны керны, немторысь оз повны... Мый эм — сійӧ эм, та понда немтор найӧӧс омӧльтны... Сэсся и гӧлюловыд мыйта колӧ, сы мында и локтӧ вӧлі найӧ дінӧ нажӧвитчыштны... Революцияыд бура песовтіс найӧӧс...

— Ставсӧ мырддисны?— радлӧ Ваньӧ, сылӧн, дерт, ёна лӧгыс петӧ став озыръясыс вылӧ.

— Мырддисны... Сэтшӧм вӧлі сэки кадыс, бур пи...

— Сідзи и колӧ! Мед гӧль йӧзыслысь вирсӧ эз юны дай.

Дедушыс чӧвтліс синъяссӧ Ваньӧ вылӧ, син лапъясыс сылӧн, абу кӧ тшӧтш и синкымъясыс, казялӧ Ваньӧ, бӧръя вояснас быттьӧ кызыштісны, сьӧктаммисны, дзескӧдӧны синъяссӧ... А ӧні дедушыслӧн векням-мӧм синъясыс быттьӧ ойдӧмӧн-ойдӧмаӧсь важ казьтылӧмъяснас.

— А мӧдарсянь кӧ видзӧдлыны, кӧнкӧ, ёна и жаль вӧлі ставсӧ тайӧс вошты-ны...— старик ӧвтыштіс ранитчӧм веськыд кинас.— Ӧні нин ме сідзисӧ шуа... А сэки, том дырйи, ме сідзисӧ эг чайт... Сэки ме, позьӧ шуны, ачым тшӧтш вӧлі озыръяссӧ пыркӧдысьнас...

— Тэ меным эн на и висьтавлы, дедуш!

— Да вед тэ, бур пи, век на ичӧт вӧлін... Ӧні со быдмыштін... Ӧні тэкӧд быдтор йылысь нин позьӧ байтны...

Ваньӧ ёна нимкодьмӧ тадзисӧ ыджӧдлӧмысь, а дедушыс казьтылӧ:

— Ме локті ранитчӧмӧн Германскӧй фронт вылысь...

— Кор тай первой мировӧй война вылад вӧлін?— стӧчмӧдӧ Ваньӧ.

— Сэки... Нарошнӧ Петроград пыр петі... Видзӧдла, меся, кыдзи да мый керсьӧ столицаас... Кыдзи цартӧгыс олӧны... А сэні не сӧмын царӧс, а тшӧтш и Керенскийӧс нин путкыльтӧмаӧсь. Сӧветскӧй власть нин лоӧма... Ме сэні ачым тшӧтш, позьӧ шуны, революциянас туӧмӧн туи, кыдзи тувсов кыдз — зараваӧн... А гортӧ вои — дивӧнад он тырмы! Немысь-немтор абу на и вежсьылӧма... Сёморӧ!.. Быдлаын, Россия пасьталаын, путкылялӧны озыръясӧс, помещикъясӧс да купечьясӧс, весигтӧ фронт вылын миян пезьгӧдалісны лёк офицеръясӧс, а тані, гортын, Бисинъяс век на жыкруйтӧны-олӧны важ моз, быттьӧ немтор абу и вӧвлӧма. Йӧз тшыгъялӧны, торйӧн нин — вердысьястӧг кольӧм семьяясын, а найӧяс, важ моз, вый да нӧк пытшкын туплясьӧны... Комбедса предӧ менӧ бӧрйисны, «Смитвиссон» наган сетісны... Но мийӧ сэсся регыдӧн пыркӧдім Бисинъястӧ... Выль властьыс вед миян дор лои, гӧльяс дор...

— Ставсӧ, мый вӧліс, мырддинныд?— ӧзъян синъяса, юасьӧ зонка.

— Мырддим...

— А асьнысӧ мый керинныд?

— Асьнысӧ?..— старик чӧв ланьтліс, видзӧдыштіс бузгысь ва вылӧ, сэсся шуис;— Висьталі нин тай, меся, кодсюрӧлӧн олӧмыс тшӧтш изсис

тані... Кык ыджыд пияныс найӧлӧн белӧйяс дорӧ сетчисны, кӧнкӧ, не этша ми воксӧ кералісны... А сэсся, код тӧдас, кытчӧ лоисны — дашкӧ, згинитісны, дашкӧ, заграницаӧ англичанъяскӧд утьыштісны... Кык нылыс эз жӧ нин сэсся волыны миянланьӧ, найӧ кӧнкӧ Питеръясын велӧдчӧны вӧлі... А ачыс старикыс, главнӧй Бисиныс, лыйсьӧма...

— Лыйсьӧма? Ачыс?— повзьӧ Ваньӧ.

— Да, пиӧ, кӧсичаас пуляӧн дзенгӧма... Помӧдз, буракӧ, матӧ воис...

— Либӧ сэсся некод эз и коль налӧн?

— Мыйла нӧ, колис... Эшшӧ на ӧти пи вӧліс, медічӧтыс...

— А сійӧ нӧ? Сійӧ кытчӧ лои?— пӧсь сьӧлӧма зонка чепӧсйӧ дедыслань.

— Сія найӧлӧн медся крессянскӧй руа вӧлі. Буретш став татчӧс овмӧссӧ зэлыд кабырын кутіс. Ме кодь жӧ лют вӧралны вӧлі и, урыдлы инмӧ жӧ вӧлі кык син костас кремнёвка пищальысь ичӧлик пуляӧн...

— Вӧрӧ либӧ пышйис?— ызъялӧ зонка.

— Эз, мыйла нӧ... Мийӧ воим татчӧ комбедсаяскӧд няньсӧ да мый да босьтны сылысь. А сія оз сет. Асьныд пӧ быдтӧ да изӧ. Шонді улас пӧ тай муыс паськыд... Но мийӧ сы кадас эг ёна тшӧкӧлдывайтӧ татшӧмъясысскӧд... Пызь мешӧкъяс пондім мырдысьӧн петкӧдавны телегаясӧ... Сэки Бисиныс вӧралан кузь пуртнас ырыштчис ме вылӧ...

— Пуртнас?— ырсмунӧ Ваньӧ.— Эз удит сутшкыны?

— Ме удиті нетшыштны «Смитвиссонӧс»... Кобурыс менам водзвыв восьтӧма вӧлі... Дзенги пурта сояс... Ме, пиӧ, томысянь бура жӧ лыйсьылі...

— Коліс морӧсас пезьгыны, гадлы!

— Эг тай-а.. Кӧть эськӧ сія меным таӧдз на уна лёксӧ керис... Сэтшӧм лёктор керис...

— Кутшӧм лёктор, дедуш? Висьтав!

Дедушыс кузя ышловзис:

— Та йылысь вай коркӧ мӧдысьджык... Тайӧ — сьӧкыд басни...— Сэсся бара чӧв усис, векняммӧм синъяснас дыркодь видзӧдіс кыпыда варовитысь ва вылӧ. А ёна шызьӧм Ваньӧ весиг дзӧръялыштіс ӧтарӧмӧдарӧ, быттьӧ вылысь кӧсйис аддзывны коркӧя шуштӧм серпассӧ. Ӧд ставыс тайӧ тані вӧлӧма. Буретш тані!

— А водзӧсӧ либӧ мый сэсся вӧлі?— недыр мысти бара на юаліс Ваньӧ .

— Сэсся?..— эз пырысь-пыр паляв аслас думъясысь старик.— НӦП дырйиыд тайӧ Бисиныс вылысь на озырмыліс...

— Абу НӦП, а НЭП,— стӧчмӧдіс зонка.

— Сідзи, сідзи, бур пи... Тӧда эськӧ, мый сідзи, но менам тай аслам ногӧн артмӧ.

— Бара на, шуан, озырмыліс?

— Бара... Кыдзкӧ тай бӧр сылы сетісны татчӧс видз-мусӧ, мельничасӧ сӧмын эз-а. А кожӧвнясӧ водзджык на сотлісны... Но, Бисиныс гӧтрасис да бара на уна скӧт лӧсьӧдліс, зверь-пӧткатӧ уна кыйис да вузаліс... НӦП дырйиыд позьӧ вӧлі ёна паськӧдчыны и озырмӧдчыны...— Старик чӧвтліс синъяссӧ внукыс вылӧ, быттьӧ кӧсйис помӧдз тӧдмавны: позьӧ-ӧ пӧ нин талы быдтор йылысь веськыда висьтасьны, сэсся и шуис:— А коркӧ сія жӧ каднас вичко стӧрӧжъясӧс кералісны, став деньгасӧ и кутшӧмсюрӧ зарни кӧлуй, мый вӧлӧма вичкоас, петкӧдӧмаӧсь...

— Кералісны? Кувтӧдз?— Ваньӧ повзьӧмӧн чепӧсйыштӧ дедушыслань.

— Да, пиӧ... Кыкӧнӧс... Арся войӧ юръяссӧ сапйӧдлӧмаӧсь...

— Ой-йой-ой!.. Кодъяс нӧ?..

— Сідзи и эз сюрлыны кералысьясыс... А ме, ас пайысь, Бисин вылас век грекуйті... Кыдзкӧ ӧддьӧн регыдӧн сія бӧр пондіс озырмыны

НӦП дырйиыд... Да и сэтшӧм ӧтчаянноӧыс некод мӧд сэсся эз вӧв... Бисин — бисин и эм...

— А сэсся, дедуш?

— А сэсся колхозъясыд лоисны, став видз-мусӧ сылысь колхозӧ босьтім... А Бисинсӧ кулачитісны да семьянас нуисны миянладорысь... Бӧрсӧ сэсся эз и волы...

— Кытчӧкӧ сідзи и ньӧмдіс, буракӧ?

— Эз ӎна тай кывсьыв кулӧм йылсьыс-а... Карын овмӧдчылӧма, бӧрсӧ мездысьӧм бӧрын. Сэтшӧмыд некӧн оз пропадьты...— Дедушыс бара кузя ышловзис.— Ӧтчыд тай коркӧ, во дас сайын карӧ лэччылі да, кыдзкӧ друг панидаси сыкӧд...

— Да? Панидасин?— ёна чуймӧ Ваньӧ.

— Улич шӧрын паныд воим... Байтыштім неуна... Бара на ошйысис олӧмнас... Гындінныд да песінныд пӧ менӧ быдсяма ногыс, кыдзи колӧ и оз ков... А ме пӧ всё равно тэысь бурджыка овлі да и ӧні ола...

— Вот гад!— ызъялӧ Ваньӧ.— Дедуш, а кӧнкӧ сылӧн ёна и лӧгыс петліс тэ вылӧ... Коркӧяяссьыс?..

— Дерт, буракӧ, петтӧм эз вӧв... Водзтісӧ не этшаысь ыршасьліс: ме пӧ тэныд, гачтӧм коммунистлы, пулятӧ коркӧ косӧдла на... Мырдьӧм няньтӧ пӧ и... Но сэсся дашкӧ и сӧзасьыштіс дойыс... Пӧрысьладорыс усьпаньвыв пуксис ли... Пӧрысьӧ-нэмӧдз тай со олім кыкнанным... Дерт, кӧнкӧ, ачыс сія мыйтакӧ полыштіс жӧ меысь, кӧть и Бисин. Тӧдіс, мый Салдат Ивантӧ сідз-тадзтӧ он на мыйкӧкерт...

Ваньӧ кывзӧ дедушсӧ, пӧся видзӧдӧ сылӧн чукырӧсь чужӧм вылӧ, кыз лапъяс улӧ джынвыйӧ дзебсьӧм синъясыс вылӧ видзӧдӧ, ранитчӧм киыс вылӧ видзӧдлӧ, и сьӧлӧм тырнас кылӧ, кутшӧм муса да дона сылы дедушыс, синва петмӧныс дона да муса.

— Мыйсӧ сӧмын тэ абу аддзылӧмыд, дедуш! Мыйыс абу мунлӧма тэ вывті!

— А со век на ловъя, сёморӧ,— чужӧм чукыръяс тырнас нюммунӧ Салдат Иван.— Но вай сэсся, дона пи, каям да узьыштам-шойччыштам, аски миянлы вель кузя на колӧ катны.

Найӧ кыпӧдчисны кыр йылӧ. Зэв паськыд да шыльыд кушинын сук туруныс вӧлі пӧшти ытшкытӧм — сӧмын шӧрвыяс кымын рудӧбасис ӧтка зорӧдтор. Да нӧшта посньыдик ӧшиньяса пӧлыньтчӧм керкапӧв сулаліс — Бисинлӧн коркӧя озыр овмӧсысь казытылантор. Сэтӧні и узьмӧдчисны деда-внука. Розьӧсьлӧм чукталӧм пачыс стариклӧн ӧнтая ломтлӧм бӧрын олан дукаӧнджык вӧчӧма сынӧдсӧ керка пытшкын, да и нар вылӧ вольсыштӧм туруныс чӧскыд кӧр лэдзӧ. Мудз вылад да пӧт вылад ӧдйӧ и унмовсисны кыкнанныс.

Мусюр

Асывнас, сэтӧра чайӧн чӧсмасьыштӧм бӧрын, деда-внука бара пуксисны пыжӧ да водзӧ на пондісны катны Льӧм-юӧд. Регыд сэсся видзьяс помасисны. А колӧ шуны, мый ставыс найӧ таті, важ видзьясыс, ытшкытӧмӧсь, эндӧдӧмаӧсь да бӧр вӧрӧн кыскӧ найӧс. Татшӧмтортӧ аддзигӧн Салдат Иван ёна и ышлолаліс. Мыйта пӧ турун водзті татысь лэччӧдлісны. Бур ногӧн кӧ став тайӧ видзсӧ вӧдитны, мыйта пӧ содтӧд скӧт позьӧ видзны...

Льӧм-ю вочасӧн векняммис и векняммис, ӧтарсянь и мӧдарсянь сійӧс пыр ёнджыка дзескӧдіс-топӧдіс вӧр. Берегъясыс лоины сэтӧраджыкӧсь, сэтӧрыд тай сійӧ сэтшӧм — медлёкинъясӧджык дзебсясьӧ. Частӧджык ковмыліс вуджны берегсянь берегӧдз пӧрӧм пуяс увті, и корсюрӧ и ваӧ пырӧмӧн кыскысьны нитшсялӧм-турунзьӧм нин керъяс вомӧн.

Кӧть и шондіыс пӧжӧ, но ыркыд налы ва вылад да вуджӧраинад.

А мудзыштӧм вывсьыд сэтшӧм азыма лолавсьӧ сэтӧр кӧра да льӧм кӧра сынӧднас, и татшӧм сынӧдыс озджык лэдз чукӧрмыны вир-сӧнад мудзыслы, бура мыськовтӧ быдлаті да.

Бӧжалӧ Ваньӧ, тыр синмӧн видзӧдӧ гӧгӧр, помтӧм-дортӧм вӧрсӧ кылӧ шемӧсмӧм ловнас. И корсюрӧясӧ збыль аддзанаыс быттьӧ вешйылӧ, вошлӧ син водзсьыс.

Гашкӧ, буретш да Вӧр Царствоас найӧ тадзисӧ пырӧны? Куш кыкӧн дедушыскӧд, некӧн со некутшӧм ловъя морт абу. Сэсся воасны найӧ Хрустальнӧй Замокӧ. И ачыс принцесса петас налы паныд, сэтшӧм мелі да мича, и нимыс сылӧн ас кодьыс жӧ мича — Еджыд Юсь... Со нин Принцесса нюжӧдӧ Ваньӧлы еджыд пӧсь кисӧ... Пыралам пӧ менам оланінӧ... Сэтшӧм гажа да лӧсьыд сэні, Замокас... И став пемӧсыс и пӧткаыс кывзысьӧны Еджыд Юсьлысь, кыдз кужӧны меліалӧны сійӧс...

Но со, Хрустальнӧй Замоклань туйсӧ налысь бара потшис неважӧн на пӧрӧм коз, пашкыр увъяса, ковмис босьтны чер да увтіыс керавны пыжлы тӧрмӧн розь.

Гоз-мӧдысь бара на повзьӧдлісны сьӧлаясӧс, а ӧти рӧч вылысь ыджыд шумӧн кыпӧдчис дозмӧр поздыр. Сэки этшсьыс петӧм Татілок сэтшӧма нетшыштчис, мый муртса эз пӧрӧд пыжсӧ. Но сійӧс бара на эз разьны дом йывсьыс. А Ваньӧ казяліс, кыдзи ӧти сьӧд пи уйкнитіс неылын сулалысь козйӧ, пуксигас бордъяснас шпачнитӧмсӧ кыліс тшӧтш, и ӧзйис сьӧлӧмыс том вӧралысьлӧн:

— Дедуш, вай ме петала да ӧтиӧс лыя?..

— Сӧмын сьӧдсӧ,— гӧгӧрвоана нюмъёвтіс мӧдыс.— Казялін пуксьӧмсӧ?

— Да...

Татілок яра увтчӧ пыжын, дозмӧр мамыс джуджыд конда йылын тӧждысяна котсьӧ, зільӧ асланьыс ылӧдны йӧзӧс, а Ваньӧ, киас пищаля, вӧр кань моз кыньксьӧдӧ козлань, и ыпъялӧ сылӧн быд сӧн, и буретш да кань кодьыс кокниӧн да пелькӧн быттьӧ лоӧма ачыс. Сибӧдчис да дыр видзӧдіс веж лапъяса козйӧ. Кӧні нӧ дозмӧрыс, некӧн оз тыдав да! Син ортӧдзыс дзӧръяліс... Да со тай нӧ!— друг чунгис сьӧлӧмас: Йывланьыс моз лажыньтчӧма, сӧльнитчӧма быттьӧ лапйыскӧд... Тірзьӧ Ваньӧлӧн киыс, некыдз оз вермы лӧньӧдны, мед нин инмасджык, ковмис топӧдны пищаль стволсӧ пучер дінӧ... Лыйис Ваньӧ, и том дозмӧрыд ён зарадсьыд гоз-мӧдысь сӧмын и удитіс шпуч-шпачкерны бордъяснас, а сэсся и сьӧкыда жмуткысис Яг нитш вылӧ. Котӧртіс сы дінӧ Ваньӧ, кватитіс голяӧдыс, лэптіс. Ок, мый ыджда да мый сьӧкта!.. Сьӧд дозмӧр. Чукчи... Ваньӧлӧн медводдза дозмӧр!.. Дозмӧрсӧ голяӧдыс кутӧмӧн восьлалӧ пыжлань Ваньӧ, и некыдз оз вермы топӧдны вашъялысь вомсӧ. Ӧд сійӧ быдса дозмӧрӧс лыйис! Ачыс казяліс да лыйис! Весиг пон увттӧг...

— Шуда тай тэ вӧлӧмыд пӧткаыс вылӧ,— ошкыштӧм пыдди шуис дедушыс.

А Ваньӧлы кыдзкӧ колӧ кутчысьны морӧссӧ косялысь радлунысь и юаліс:

— Дедуш, а Татілокӧс кӧ лэдзам, сійӧ и муköд дозмӧръяссӧ аддзас?

— Аддзас, мыйла оз, нырисыс сылӧн, енсыкӧд, бур на. Но миянлы тырмас ӧтиыс... Аддзан, кыдзи мамыс вийсьӧ...

Сера дозмӧр-мам, пуысь пуӧ пуксьылӧмӧн, ылітікодь гӧграліс да дугдывтӧг котсис.

— Ӧні сылы жальӧсь на пияныс,— водзӧ катны мӧдӧдчигмоз шуис дедушыс.— Регыд сэсся янсӧдчас нин пияныскӧд, со тай, ассяыс нин гырысьджыкӧсь лоӧмаӧсь. Быдторсӧ нин вӧчны велӧдіс найӧс: кыдзи овны да вывны, кынӧмпӧт перйыны и дзебсясьны...

Ваньӧлы и жалькодь котсьысь дозмӧр-мамыс, коді некор нин сэсся оз аддзыв ассьыс ӧти пиӧс, но сэк жӧ сылы телепит водзӧ на вӧравны, нӧшта на лыйсьыны окота, незьгӧдавны этатшӧм чукчияссӧ... Ӧд кутшӧм бура инмис!.. Висьталан кӧ гортын зонкаяслы, оз и эскыны. Дедушыдлысь лыйӧмаяссӧ пӧ ас вылад босьтан...

Ӧти чукыль сайысь вомынкодьӧ петігӧн пондіс кывны лёкысь бузӧдчӧм шы. Видзӧдӧны — йӧраяс петісны ваысь, кыкӧн, да ньӧти тэрмасьтӧг кыпӧдчисны Яг керӧсӧ. Сэсся быттьӧ эз и вӧвлыны, саялісны.

— Купайтчӧмаӧсь али мый? Али сідз юсӧ вуджисны?— юасьӧ шызьӧм Ваньӧ.

— Ваас, буракӧ, сулалісны,— водзлань сыныштісны да вочавидзис дедушыс.— Со тай тані, джуджыдінас... Жар луннад найӧс ёна матӧвоштӧны лӧдз-гебыс... Торйӧн нин бӧж увсӧ найӧлысь ульӧн сёйӧны. А бӧжныс дженьыд, ӧвтчыны немторйӧн. Быть ковмылӧ ваӧ пырны... Торйӧн нин гожӧм шӧрын...

— Мӧслӧн и вӧвлӧн кузь бӧж эм, а йӧраяслӧн абу...— шензьӧ зонка.

— Сідзи тай енмыс лӧсьӧдлӧма.

— Мӧстӧ и вӧвтӧ морт видзӧ, картаясӧ йӧртлӧ... А йӧраястӧ некод оз видз, и весиг бӧжныс абу... Кӧнкӧ, ёна сьӧкыд овны тадзитӧ, дедуш?

Салдат Иванлы сьӧлӧм вылас воӧ внукыслӧн татшӧм юалӧмыс:

— Вӧрса пемӧсъясыдлы быдӧнлы сьӧкыд овны, дона пи... Аслыныс колӧ перйыны кынӧмпӧт... Век повны колӧ ёнджыкъясысь да лэчыд гыжъя-пиняясысь...— чӧла бӧжалыштіс-сыныштіс, сэсся содтіс:— Но сы пыдди найӧяс вӧля вылынӧсь, мый кӧсйӧны, сійӧс и керӧны... А вӧльнӧятӧ овны тай быд ловъя ловлы любӧджык...

Гоз-мӧдысь кӧчьясӧс аддзылісны деда-внука.

Утка кельӧбъяс тыкӧлаясысь бара на швычӧка чарснитлывлісны, жыдачьяс и гордаяс.

А этані со, пашкыр пожӧм йылын, сувтса бӧжа гӧрд ур шлочӧдчӧкиллысьӧ, пажнайтӧ коль кӧйдысӧн.

Салдат Иванлӧн, нэмӧвӧйся вӧралысьлӧн, ставсьыс таысь ёна нимкодьмис сьӧлӧмыс.

— Видзӧд, дона пи,— бӧжалігмоз сёрнитіс сійӧ,— аръявылыд ставыс борд вылӧ да кок вылӧ сувтӧ, дозмӧр и утка, йӧра и кӧч. И быдсӧн рӧдмӧма тані бура, омӧльджыка ӧні татї полошуйтӧны да... Сюсь кыйсьысьяслы позяс на вӧравны... Бурӧн-такӧн кӧ.

Бара на пӧшти рытӧдзыс катісны пӧрыся-тома. Дзикӧдз нин векняммис Льӧм-юыс, шор кодьӧн лои. Медбӧрын дедыс сувтӧдіс пыжсӧ юлань лайковмунӧм нюкӧска дорӧ.

— Тані узьмӧдчам,— шуис дӧрӧм соснас чужӧм вывсьыс ньылӧмсӧ чышкалігтыр.— Керкатор важӧн вӧвлі тані, ог тӧд, ӧні ловъя ли абу ли-а... Пыжнымӧс татчӧ дзебам да колям, а асьным сэсся подӧн вуджам Тян-ю дорӧдз... Татысянь сэсся, Ванюк, ыджыд Мусюр заводитчӧ...

— Мусюр?— гӧгӧрвотӧма юасьӧ мӧдыс.

— Да...— чигарка гартігмоз сёрнитӧ дедушыс.— Вай лолыштамкуритчыштам медводз...

Ӧзтіс чигаркасӧ, разис дом йылысь Татілокӧс, дыр катӧмысь дӧзмӧм-мудзӧм пон чеччыштіс берегӧ да пондіс пыркӧдчыны-нюжмасьны... А дедушыс куритчигмозыс окотапырысь висьтавліс Ваньӧлы:

— Да, Ванюк,— Мусюр. Рочӧн кӧ — водораздел. Татӧні, позьӧ шуны, буретш да ва чӧжсян-юксяніныс и эм... Ӧддьӧн ыджыд нюр шӧрвыяс моз паськӧдчӧма, ты эм и. А гӧгӧрыс — гулыд ягъяс. Ок и гажа местаяс!.. Шоръяс чужӧны нюрас, ӧтар горув и мӧдар горув чепӧсйӧны

да исковтӧны, вочасӧн паськалӧны, муköд нюръясысь петысь шоръясköд ӧтлаасьӧны, юясӧ пӧрӧны... И ягъясыс ва чӧжсянінад сэтшӧм мичаӧсь, нюръяс гӧгӧрыс да юяс-шоръяс пӧлӧныс ставыс сись кодь пожӧм коркӧ сулавліс. А мый нӧ — ваыд тырмӧ пыдын вужйыслы, и бур кӧйдыс усьӧ уна нэмъяс чӧжӧн вынсьӧдӧм му вылӧ, ён вуж лэдзӧ, мед дыр быдмис пожӧмыс, вылӧдз лэптіс юрсӧ.

— Тян-юыс, кытчӧ ми кӧсъям мунны, мӧдарӧ нин визувтӧ?— юасьӧ зонка, сійӧ бура гӧгӧрвоис дедушыслысь лӧсьыда висьталӧмсӧ.

— Мӧдарӧ... А йывъясыс Льӧм-юыдköд матынӧсь...

Найӧ петкӧдісны пыжысь колана кӧлуй, бура дзебисны пыжсӧ сук туруна бадь пӧвстӧ.

— А кӧні нӧ керкаыс?— чатрасьӧ Ваньӧ.— Некӧн оз тыдав да?

— Қолӧ на корсьны сійӧс,— гӧгӧрвотӧма шыньмуніс воча дедушыс.

Мӧдӧдчисны нюкӧска пӧлӧн, коркӧ важӧн нин керавлӧм да козйӧн-пипуӧн кыдзисюрӧ быдмӧм яг дорӧсӧд. Татілок исасигтырйи котӧртӧ водзын, кок улын муртса-муртса тӧдчыштӧ важ ордым. Сэсся и ягсыс лэччисны кузь туруна-вутшка йӧнӧдӧ, вуджисны сьӧд ваа шор да петісны нюкӧскалӧн мӧдар керӧсӧ. Регыд Татілок сетіс гӧлӧссӧ: «ув-ув!» Сэсся деда-внука муртса эз зурасьны ичӧтик керка-чомйӧ, коді вӧлі кӧчпи моз дзебсьӧма керӧс горувса ыджыд козъяс улӧ. Чомйыс вӧлі выльқодь на, шыльыд керъясыс быттьӧ сералісны вижов сир рӧмӧн, буракӧ, во-мӧд-коймӧд на сӧмын сулалӧ.

— Ок, кыдзи дзебсьӧма керкаыс, дедуш!— шензьӧ Ваньӧ.

А мӧдыс вочавидзис мыйкӧ ёна мӧвпалігтыр:

— Қерысьыс кӧ дзебас, быть дзебсьы, пиук...

— Позис жӧ ю дорас, гажаджыкинӧ, керны!— оз вермы ӧвсьыны Ваньӧ.— Немтор оз тыдав татысянь, гуын быттьӧ. Абу ӧмӧй гажтӧм?

— Абу гажтӧмчысь морт, тыдалӧ, кӧзяиныс,— ёнджыкасӧ аслас мӧвпъяслы вочавидзӧмӧн ышловзис Салдат Иван.

Қерка дінсянь шор гуранлань тӧдчис морт кокъясӧн талялӧм ордым. Да и неважӧнся на бипур колясъяс, а сідз жӧ сьӧдасьӧм-шомзьӧм кокша йылын ӧшалысь кык мӧтыр бура висьталісны, мый татчӧ волывлӧ морт.

Қеркасӧ вӧлі пуктӧма топыда, кузь нитш вылӧ, бура тшупӧма-пазитӧма. Восьтісны кыз пӧвъя-таса зэлыд ӧдзӧссӧ — ныраныс чамгис йӧрмӧм пывсян дук.

— Қодкӧ со и пывсьывлӧ на тані,— шуис дедушыс.— Буракӧ, ме кодь жӧ старик, пӧрысь лы-сьӧмсӧ шонтывлӧ. Бура ставсӧ тшупӧмакерӧма и.

Ваньӧ казяліс пельӧсысь сьӧд гор, векньыдик нар, ичӧтик пызантор муртса югзьӧдысь ӧшинь дорысь.

— Та ылнаӧдз али мый старикыс волывлӧ вӧравны?— юаліс сэсся зонка.

Дедушсӧ падмӧдіс сылӧн тадзисӧ виччысьтӧг шуӧмыс.

— Да, пиӧ, ылынкодь и эм старикыдлы...

— Дедуш, тэ шуин: важ керка пӧ тані сулавліс, а ӧні со выль да...

— Выль и эм...— гӧгӧр видзӧдігмоз шуис мӧдыс.— Важ местаас кымын жӧ...

— А важыс эз-ӧ тэнад вӧв, дедуш?

— Эз менам!..— ӧвтыштіс кинас Салдат Иван.

— А кодлӧн нӧ? Қодлӧнкӧ миян сиктсалӧн жӧ?

Дедушыс ыджыда видзӧдліс внукыс вылӧ, сійӧ падъяліс на весьқыдасӧ висьтавны, но сэсся шуис:

— Миян сиктсалӧн...

— Қодлӧн нӧ эськӧ?

— Бисинлӧн...

— Бисинлӧн?!— Ваньӧӧс быттьӧ токӧн кучкис тайӧ нимыс.— Бара Бисин?..

— Сылӧн водзті куим-ӧ-нёль вӧвлі вӧралан керкаыс Мусюр гӧгӧрыс...

— Но ӧд ӧні сійӧ карын олӧ... Ачыд вӧлі шуан... Оз жӧ ӧд карсянь татчӧдз волывлы кыйсьыны?

Дедушыс, небыда серӧктыштіс внуксӧ лӧньӧдӧм могысь:

— Оз жӧ кӧ-а... Карсяньыд лёка ылын татчӧдз. Миянсянь ылын-а...

— А коді нӧ либӧ выль керкасӧ тшупис?— Ваньӧлӧн век на зэлалӧма лолыс дедушыслӧн Бисинсӧ казьтылӧмысь.

— Ог тӧд, дона пи, кырымпассӧ некод абу кольӧма да... Дашкӧ и кодкӧ бур морт... Вермас лоны, мӧд районса... Сэтчӧдз вед абу жӧ ёна ылын... Немтор, Ванюк, узьмӧдчам тані... Воас кӧ дядьӧыс, кыдзкӧмыйкӧ тӧрӧдчам, огӧ на жӧ косьӧ воӧй, коми йӧзыд...

Сэсся найӧ ломтыштісны гор, куштісны да ывла вылын пуисны дозмӧр, сэтӧра чай пӧжисны. Лӧнь рыт вочасӧн лэччис вӧр-ва вылӧ, быттьӧ буретш Ваньӧӧс лӧньӧдӧм-бурӧдӧм могысь. Дозмӧр шыдыс вӧлі мӧдкодьджык кӧраён тӧрытъя сьӧла шыд серти — кыдзкӧ быттьӧ мырджык вӧлі, вираджык, тшӧтш и яйыс сэтшӧм жӧ, но Ваньӧлы кажитчис сьӧла сертиыс на кӧраджыкӧн да чӧскыдджыкӧн.

И рытыс сэтшӧм гажа да лӧнь!

И ӧнтая ыркмунлӧмсьыс бӧр личаліс лолыс зонкалӧн. Да и йӧй кӧ сійӧ-а, полӧ кутшӧмкӧ важ Бисинъясысь. Ӧд со быдтор аддзысь-кылысь Татілок тані, да и дедушыс орччӧн — повтӧм салдат, снайпер...

Кор сэсся водісны орччӧн сир кӧрӧн да тшын дукӧн йиджтысьӧм керкаӧ, дедушыс шуис:

— Важ Бисинсӧ пӧ татчӧс ягыс медводз и озырмӧдлӧма... Кыті тай ӧнтай мунім, нюкӧска мӧдарӧдыс...

— Кыдзи нӧ?— выльтор вылад пырысь-пыр и сир моз саткысьӧ Ваньӧ.

— Дӧвереннӧйӧн сійӧ вӧлӧма, озыр купечлӧн... Мортыд ас вылас керас договор потш кералӧм вылӧ. Ӧддьӧн уна потш корас кералнысӧ. Кабалаас гижасны: мед пӧ быд потш вӧлі кык да джын вершӧкысь не кызджык. А оз индыны, кутшӧм местаті колӧ лоны та кызтаыслы. А потшкыд вед кузь... Дядьӧыд и смекнитас тайӧс: тшӧктас пӧрӧдны ягсьыс медкузь да медмича пуяссӧ. Сӧмын пӧ мед йывъясыс эз чегъясьны. И быд йыв пӧ мед вӧлі не кызджык кык да джын вершӧкысь. Гӧгӧрвоин?..

— Мудер и руч вӧлӧма!— гажмис Ваньӧ.

— Да-а... А кутшӧмкӧ кӧ йыв чегӧ, не чапкыны чуктӧмасӧ, а керйыскӧд тшӧтш лэччӧдны ю дорӧ да сэні бӧр йитны. Ӧддьӧн уна тадзи вӧртӧ петкӧдасны тӧлся туйӧд... Во-от... Сэсся коркӧ-некоркӧ ревизор локтас: вай пӧ петкӧдлы ассьыд потштӧ. А мунам пӧ. Вайӧдас сійӧс катище вылад и шуӧ: со пӧ, кымын штука шуӧма договорас, сымда и кералі да петкӧді, ни унджык, ни этшаджык. Мӧдыд и синъяссӧ чашкӧдас. Кӧсъяс воськовтны дорса «потш» вомӧн, но оз вермы. И горӧдас:

Вот пӧ тайӧ и «жерди!»

Ваньӧ чӧскыда серӧктіс:— Да? Вот пӧ и жерди?

— А мӧдыслы, Бисиныслы, быттьӧ сідзи и колӧ. Кӧть пӧ мерайтӧй быд йыв — кык да джын вершӧкысь некод абу кызджык... Ревизорыд сьӧлыштас да и мунас. А дашкӧ и мавтыштіс дядьӧыд сійӧс мыйӧнкӧ — сьӧла-дозмӧрӧн либӧ тулан куясӧн... Кылӧдас сэсся «жердитӧ» карӧ да и вузалас донысь донӧн. Сы бӧрын лавка лӧсьӧдас, двореч кодь керка зымкнитас. Ачыс купечӧн лоӧ...

«Вот пӧ тэныд и жерди!..»— нюмъялігтыр бара на шуӧ Ваньӧ да и унмовсьӧ дедушыс дорын.

Мусюрын вӧр

Ваньӧ садьмис — дедушыс эз нин вӧв дінас. Петіс ывлаӧ — дедушыс пукалӧ да куритчӧ би дорын, ӧшӧдӧма шонтыны тӧрытъя кольыштӧм шыд да чай. Ӧні Ваньӧлы дзик тӧдтӧмӧн кажитчис ывлаыс, кыйкнитліс ӧтарӧ-мӧдарӧ и гӧгӧрвоис мыйла: гӧгӧр вӧлі руа, вӧр-пуыс дінсяньыс да йылӧдзыс вӧйӧма йӧв кодь ру пытшкӧ, и пӧдыштӧм кӧрӧн быттьӧ ӧвтӧ.

— Немтор тай нӧ оз тыдав, дедуш! Кыдзи нӧ ми татшӧмнас мӧдӧдчам вӧрӧдыс?

Мӧдыс вочавидзӧм пыдди шуис:

— Ноко, тӧдмав, лэччӧ али вывлань лэптысьӧ руыс?

— Кыдзи нӧ ме тӧдмала, дедуш, немтор оз тыдав да?

— А нюжӧдлы кырымтӧ, кодарыс кӧдзалныджык пондас.

Ваньӧ нюжӧдіс кушмӧм соя кисӧ, но пырысь-пырсӧ нинӧм сэтшӧм-татшӧмсӧ эз гӧгӧрво, а сэсся быттьӧ и казяліс, мый ки вевдорыс, кикарыс, ыркалӧджык да нимкодьпырысь шуис:

— Лэччӧ тай руыс, дедуш!

— Сідзи и эм, дона пи, лэччӧ. Сідзкӧ, бара на гажа лун пуксяс, регыд ставыс сӧдзас.

А Ваньӧлы некыдз на оз эскыссьы, мый этатшӧм помтӧм-дортӧм ру вермас регыдӧн бырны, ӧд со вӧр пасьталасӧ суктӧма, матігӧгӧрса пуясыс сӧмын тыдалӧны, и енэжыс некытӧн абу. Но сёйиг-чай юигкості и збыльысь ставыс гӧгӧр сӧдзис.

— Вот дивӧыд!— шензьӧ Ваньӧ, ӧд гортас, асывъясын дыртӧ узигӧн, оз ёна казявлы татшӧмтӧ.

— Батюшко-шондіыс кыпӧдчыштіс, шоналіс войся сынӧдыс, и оз вермы сэсся кутчысьны руыс, усьӧ,— гӧгӧрвоӧдіс дедушыс.

— А мыйла нӧ либӧ мукӧд дырйиыс вывлань кайӧ руыс?— зільӧ помӧдз нин тӧдмавны Ваньӧ.

— Кымӧра дырйиыд кайӧ. Тыдалӧ, сэсся кыз кымӧръяссӧ водзӧ на сьӧктӧдӧ, сэки зэр виччысь.

Пыжысь ректӧм кӧлуйнысӧ топыда тэчисны сьӧкыдкодьӧн лоӧм нопъясӧ да и мӧдӧдчисны подӧн, кыдзи дедушыс шуӧ — Тян-юлань. Вит-ӧ-квайт верст пӧ ковмас веськыдавнысӧ.

Регыд петісны пӧрӧдтӧм на гажа гулыд яг вылӧ, кӧні быдмис куш сӧмын пожӧм, кузь шыльыд том пожӧм; ӧткодь кызта пуяслӧн пашкыр йывъясыс жмитчисны ӧта-мӧдныс дінӧ, да кос ягыс кажитчис ыджыд вевтув кодьӧн, быттьӧ бур кӧзяинлӧн вевтулыс, кодӧс бура чередитӧны, оз лэдзны эндыны. Ягыс вӧлі югыд, ылӧдз тыдаліс, сэні посни понӧльыс пӧшти эз вӧв, турун быдмис шочиника и, сӧмын и дізьвидзиснысулалісны виж сисьяс кодь том пожӧмъяс, и гӧгӧр вӧлі ойдӧма-серасьӧма сук туганъяс пыр писькӧдчысь асъя шонді югӧрӧн.

Вӧлі лӧньсьыс-лӧнь, сэтшӧм лӧнь, мый дедушыс бӧрся восьлалысь Ваньӧлы аслас лов шыыс кыліс быттьӧ кыдзкӧ гораӧдӧмӧн. Зонка нарошнӧ кызӧктыштіс, и сэки лоысь шыыс, вомсьыс петӧм бӧрын, пырысь-пыр жӧ содіс, быттьӧ гадь моз пӧльтчис, и чайтсис, мый эз зонка кызӧкты тадзсӧ, а ачыс Яг-мортыс. Сэсся Ваньӧ, ышмыштіс да, гораа шуис: «Ха!»— и пырысь-пыр жӧ вӧрыс воча чунавліс, муртса эз пот, гора йӧлӧга пондіс пессьыны-чепсасьны ӧтмӧдарӧ, сэсся, вочасӧн кусігтырйи, дыр котӧртіс-пырис яг пытшкӧ йӧршитчӧм шемӧсмӧдана чӧвлӧняс.

Дедушыс сувтовкерліс, виччысьыштіс внуксӧ да шуис:

— Ыджыд вичко кодь гора пожӧма ягыд асывнад, гожӧм помланьыд.

— Ок и гора!— ырзьӧма Ваньӧ.— Ме эг на и тӧдлы.— Сійӧ бара

на горöдіс: «Хо!»— и выльысь семдыліс ягыс да вель дыр эз вермы бöрсö палявны.

— Аддзан, Ванюк, кутшöмöсь ягъясыд Мусюрад,— внукыслöн нимкодясьöмысь, а тшöтш и шоныда сярвидзысь пожöмъяс вылö видзöдöмысь тшöтш ёна долыдмис Салдат Иван.— Таысь на мичаджыкöсь коркö сулавлісны, тöлькö тай ставсö куштісны-пöрöдісны, узкоколейка нюжöдлісны татчань. Тайö яг вылас эськö ёна жö ыршасисны, дась туйнас пö öти сайын лэччöдам... Но кыдзкö-мыйкö тай вермим дорйыны, том вöрсö.

— Да öд ставыс öткодь пожöм, дедуш!— чатрасьö да шензьö Ваньö.— Быттьö кодкö öти лунö ставсö кöдзлöма.

— Сідзи тай кöдзö и быдтö вöр-ваыс...

— А кымын арöсаöсь нö эськö тайö пожöмъясыс, дедуш?

— Найöяс? Ар кökъямысдасаöсь, буракö. Ме кор ичöт дырйи батьöкöд первойысь тані вöвлі, сажень судта кымынöсь вöліны, сотчöма местаö тшем петавлöмаöсь...

— И век на быдмöны найö?— водзö юасьö Ваньö.

— Быдмöны... Пожöмыд дыр быдмö. Ар сё кызьöн медбур сійöс кералны — ён на сэки и кыз нин, сымда быдсяма добра петö... Мортлы и зверь-пöткалы ёна муса сійö...

— Сё кызь во ковмас виччысьны пöрöдöм бöрас! Кор выльысьсö быдмас?— зонка вежöрöдз сьöкыда воö татшöмторыд.

— И тöлькö на сэки, мортыд кö, пöрöдöм бöрас, бура кöдзас да быдтас... А энолтас кö куштöм ягсö... Сэки, дона пи, колмас виччысьны дашкö и витсё во...

— Витсё?!— Ваньö весиг джöмдыліс воськовсьыс.

— Да, Ванюк... Сідзи кымын... Пöрöдöм яг вылад пожöм местаö водзджык век волöны пипу да кыдз... Да коз... А сэсся бöрынджык нин коркö бöр выльысь вежсяс...

— Ок-ок-ок тай, дедуш!

— Сідзи, дона пи... Пожöм кö колö, мортыдлы ёна колö мöвпавны да тöждысьны сійöс видзöм да водзö быдтöм йылысь... Мед не орöдны вуж выйöныс... Да мед бурджык рöдысь водзöсö быдтыны... Миян бöрын лоысь йöзыслы тыр-бура быдтыны да кольны...

Восьлалöны деда-внука орччöн, пöся сёрнитöны тадзи, а мича пожöма яг лов шысö топöдöмöн кывзö найöс, кывзö и кывзö да, бур көсйöмъяссьыс, бур сьöлöмсьыныс, гажа шонді серöн вольсалö лапыд нитшка кок увнысö.

Сэсся öтилаын шонді серти мунысь дедушыс пондіс дзöръявны öтар и мöдар. Ваньö казяліс пожöмъяс вылысь важ визир лöсасъяс, пемыдöсь, рубечасьöмаöсь. Мöдöдчисны лöсасъяс визьöдыс, водзын тыдовтчис неыджыд мысйыв кодь, сэні, öткодь том пуяс пöвстын, зымвидзис-сулаліс кыз кырся пöрысь пожöм, джынвыяс кымын ыджыд ноп кодь йöг чурвидзис сылöн, лунлабокыс чездысьöма-чукталöма чардбиöн кучкылöмысь, но зэв пашкыр юра пöрысь пожöм зумыда на сулаліс муысь дзикöдз нин мыччысьöм кыз вужъяс вылас, и сы гöгöр вöлі вольсыштчöма лыдтöм-тшöттöм коль, да тшöтш и салдатъяс моз сулалісны уна лыда понöльяс.

— Вай лолыштам тані, Ванюк,— кыдзкö быттьö вежсьыштöм гöлöсöн шуис дедушыс; сэсся и сувтöдіс пищальсö пожöмыс дінö, сьöкыдпырысь лэдзис нопсö. Внукыс сы бöрся тшöтш пröстмöдчис.

— Ванюк, видзöдлы, мый татчö гижöма.

Ыджыд пожöмын вöлі гöгрöс доръясöн рубечасьöм паськыд лöсас, кöні бура тöдчис лэчыд пуртöн вундалöм-перйöм гижöд: «ТВИ 1938». Вылісяньыс гижöдыс вöлі кыза мавтыштчöма вижоват югыд сирöн да тыдаліс быттьö кыз стеклö пыр.

Дедушыслöн нормыштöм чужöм серти, сы серти, кыдзи сійö чöла

дзöръяліс-корсис тайö местасö, Ваньö гöгöрвоис, мыйся тайö гижöд. ТВИ — Турышев Виль Иванович, дедушыслöн медыджыд пиыс, а сылöн, Ваньöлöн, дядь. Сійö усьлöма война вылын 1941-öд воын, Москва дорын, дас кöкъямыс арöсöн, сійö вöлöма военнöй училищеса курсантöн. Москвасö вир кисьтана косьын дорйигöн сы кодь курсантыс сэки уна водöма.

Ваньö тöдö: дедушыслы тайö Виль дядьыс торйöн нин жаль, куймнан пи пытшсьыс сійöс медъёна радейтлöма. Сэтшöм тöлка вöлöма, бура велöдчылöма да ас мозыс жö, дедушыс моз, радейтлöма вöр и ва. Ваньöлöн жö батьыс да Паша дядьыс вöрад оз ёнасö петавлыны.

Дедушыс вöлі коддзыштас праздникъяс дырйи, öшöдас дзор юрсö кыкнан ки вылас и дыр чöв олö тадзи. Сэсся мурчнитас пиньяснас, ымöстас, лётнитас-шеныштас чукля сойнас да и ыроба горöдас: «Ок, Вильыд кö эськö вöлі!!» Пондасны буродны сійöс, быд ногыс небзьöдны, а сійö быттьö измылö, палявтöдзыс оз вермы бöрсö небзьыны.

— Дедуш, тайö Виль дядьыд пасйысьліс? Да?— юасьö Ваньö, ачыс, думсьыс, йиджтö шуöмас сьöлöмыслысь став бурлунсö, а тшöтш быттьö и кöсйö такöдыштны шогö усьöм мортöс: мый пö сэсся вочан, дедуш, сідзи нин лоис да, ёнасö пö эн нин шогав...

— Сылöн пасыс...— лöня шуис старик гöрба чигаркасö гаровтігмоз.— Сія арнас мийö волім жö сыкöд татчö... Тэ кодь кымын жö вöлі Вильыс сэки... Быдтор юасьö жö вöлі тэ моз: кыдзи да мыйла?.. Унджык жö век кöсйис тöдны зонкаыд... Тадзи жö пукалім тані... Колодаыс толькö эз на вöв нитшкасьöма öнія моз, во-мöд сайын на вöлі пуыс пöрлöма... Ме гартышті чигарка, а сія босьтіс чер да пондіс лöсасьны... А ме ещö видча на вöлі: дугды, меся, пусö тшыкöдны! А сія оз кывзысь, сералö — немтор пö оз ло та ыджда пожöмыдлы, оз тшык...

— Дедуш, меным тшöтш окота пасйысьны... Виль дядькöд орччöн,— сьöлöмсяньыс корö Ваньö.

— Окота кö и пасйысь...— коркöя моз оз нин паныд мун Салдат Иван.

Старик горша ньылшалö махорка тшын, видзöдö внукыслöн зільöм вылö, кыдзи сійö лэчыд пуртöн, вынысь личкалыштöмöн, еджыд лöсасын вундалö шыпасъяс,— видзöдö да куритчö Салдат Иван, и син водзсьыс быттьö саявлö öніяыс... Сійö быттьö аддзö асьсö томöн на, нелямын арöсыс на абу сылы... Вына сійö и, позьö шуны, шуда... Олöм и керка ас киясöн лöсьöдöма, куим пи быдмöны... Пияныслöн бур олöм вösна воюйтіс и уна уджаліс Салдат Иван, би пырыс и ва пырыс муніс, мед... Мед сöмын найö бура оласны, велöдчасны да паськыд туй вылö петасны... Торйöн нин надейтчö Салдат Иван ыджыд пиыс вылö... Эстшöм вежöра морт быдмö, век отличник... И вöрын ветлöдлыны кужö, оз пов ни... Татшöмыд ылöдз мунас...

А со тай — муніс... Пеж Гитлер ныръштіс быдмигкостіыс, олöмсьыс медся ыджыд надеясö орöдіс Салдат Иванлысь. Ачыс сійö бара на ловйöн колис, коймöд война вылысь ловйöн петіс, а лючки бордъясьтöм на зонкаыс пуктіс тöлка юрсö. Ок-ма жö эськö да!.. Дерт, шуам, нöшта на кык пи олöны, öтисяньыс со внук да внучка быдмöны, но, веськыда кö нин шуны, тайö пияныс дінö озджык сьöлöмыс шонав Иванлöн. Эськö и киподтуяöсь, сідзсö, кыкнанныс — öтиыс слесарь, мöдыс тракторист, но вежöрнаныс дыгырджыкöсь олöм дінас, быдтор йылысь ыджыда мöвпалöм пыдди вина вылöджык сетчöны... Сылöн, Салдатлöн, воюйтігкості лёкатö оліг-быдмигöн омöля велöдчомаöсь, ыджыд пиыслысь моз велöдчомыс абу öзтöма налöн сьöлöмъясын югыд бисö. Тышкö-мышкö, сьöдас и олöны сэсся. Весиг вöр-ва дінö лючкисö некоднанныс эз велавны...

Дашкö нö тайö зонкаыс, внукыс, коді мыйлакö сэтшöма мунö оз батьыс вылö, а Виль дядьыс вылö, ныр-вомнас и вежöр-сямнас,— даш-

кӧ нӧ тайӧ могмӧдас пӧрысь салдатлысь надеяссӧ?.. Мед жӧ нин!.. Но тайӧс сійӧ, Салдат Иван, оз нин аддзыв. Оз... Колис пӧраыс!.. Таво со лысьтіс на петны Тян ягъясӧдз — сэтшӧм окота вӧлі петкӧдлыны зонкаыслы татчӧс гажа да муса вӧр-васӧ, велӧдыштны сійӧс, быдтор йывсьыс висьтавлыны... А водзӧсӧ сэся, буракӧ, тупкысяс нин сылы та ылна туйыд. Лёк поводдя дырйи став ранаыс пондіс вӧвлытӧма чунгыныёнтыны. Да и кок сӧныс личавны пондіс, уна-ӧ на со муныштісны, а лолыс нин эз кутлы шедны. Сэсся: бӧръя каднас зэв нин частӧ пондіс аддзывны вӧтӧн важӧн кувсьӧм йӧзӧс. Буракӧ, мӧдар югыдас найӧлӧн ёна нин быröма гажыс сыысь, Салдат Иванысь.

Стариклысь оръясьлытӧм думъяссӧ орӧдіс Татілоклӧн увтчӧм. Понлӧн гӧлӧсыс вӧлі кыз, но абу кос, а гора, ыджыд. Асъя лӧнь вӧрын гора сӧстӧм шыяс ӧтлаасисны ӧта-мӧдныскӧд да регыдӧн пондіс кывны ӧтпомся: «уаууа...»

Тайӧ кыпыд горсьыс Ваньӧлӧн пырысь-пыр жӧ пӧся ыткӧбтіс вирыс, сійӧ дугдіс вӧласьӧмысь, югъялысь синъясӧн видзӧдліс пон увтчӧм шылань юрсӧ пӧлыньтыштӧм дедыс вылӧ.

— Ыджыд сьӧд чукаröс увтӧ,— падъявтӧг шуис дедушыс, быттьӧ татысянь тыдаліс сылы пӧткаыс.

А Ваньӧлӧн югзьысь синъясыс коröны: вай пӧ ме ветла!.. Дедушыс, дерт, казявтӧг оз ов, мый вӧчсьӧ зонкалӧн лов вылын:

— Вай инӧ ветлы, дона пи, а то добӧлькаӧдз скӧрмас миян вылӧ Татілокыд. Сӧмын гырысьджык дрӧбъя патрон сюй...

Ваньӧ ва петтӧдзыс чабыртіс ассьыс «ижевкасӧ» да йӧжгыльтчыштӧмӧн, кӧть эськӧ увтчанінӧдзыс вӧлі, буракӧ, верст кымын, тэрыба мӧдӧдчис Татілоклӧн гӧлӧс вылӧ.

Зонкалӧн пӧсь вирӧн ломзьӧ чужӧмыс и быдлаті, ӧзйӧны синъясыс, сійӧ сӧмын ылӧсас видзӧдлывлӧ кок улас, мед сӧмын казявны гырысьджык колодаяс да чеччыштны на вомӧн тэрыб кӧр моз. А чунӧк вӧрсӧ косялӧ: «Уав-уав-уав!» И водзӧ на пӧсьӧдӧ и бордйӧдӧ Ваньӧӧс тайӧ горыс. Котӧрӧн сорӧн лэбӧ сійӧ, оз и казявлы, кыдзи пельпомнас дітшзурасяс кутшӧмкӧ пуӧ, кыдзи кокора вомӧн чеччовтігӧн кокыс муртса оз сибды... Тӧрыт сійӧ уськӧдіс йӧйоват на том пиӧс... А талун, гашкӧ, став яг пасьталасьыс медыджыд чукчисӧ лыяс. Ӧд со кыдзи косялӧувтӧ Татілокыс, абу йӧй сійӧ, тавося пи вылад оз сет татшӧм гӧлӧстӧ...

Татілок увтчис ылынкодь яг дорӧссянь, небыд нитшка шыльыд йигырын, кӧні шочиника сулалісны неджуджыд нюр пожӧмъяс. Ваньӧ ылісянь казяліс чукчисӧ: сійӧ пукаліс ӧти татшӧм пожӧмлӧн туган йылын да ӧтарӧ-мӧдарӧ гоньйӧдліс кыз голя вылас пукалысь крукыля ныра да тошка юрсӧ. Сійӧс казялӧм бӧрын зонка сідзи и кынмыліс кок йылас — сы ыджда да сэтшӧм мича вӧлі чукчиыс. Торйӧн нин шемӧсмӧданаӧн сійӧ кажитчис асъя шондіӧн югдӧдӧм лӧз енэж весьтын. Эстшӧм сьӧд! И эстшӧм ловъя! И, дерт, сьӧкыдсьыс-сьӧкыд!— ӧд со пожӧм туганыс сідзи и нюклясьӧ сы улын. «Да ӧд тайӧ, буракӧ, и збыльысь став дозмӧръяс вылас медыджыд генералыс!»

Татілок ылісянь жӧ казяліс Ваньӧӧс да водзӧ на долыдмис, пондіс камгыны-увтны нӧшта на азымджыка. Но гӧгӧр видзӧдлӧм бӧрын Ваньӧлӧн и ыркмуніс сьӧлӧмыс, сы вӧсна мый таладорсяньыс гусьӧникӧн матыстчыны лоӧ зэв сьӧкыд — пожӧмъясыс быдмисны зэв шоча, пушкыр понӧльыс пӧшти эз вӧв. И гӧгӧр сідзи, сӧмын тай нюрладорсяньыс сукджык визьӧб тыдаліс. Гашкӧ, кытшовтны да сэтысянь бурджыка сибӧдчыны? Но тадзинад зэ-эв ыджыд кытшов ковмас вӧчны, гӧгӧр со куш да. Виччысяс-ӧ чукчиыс сы дырасӧ? Гашкӧ, дышӧдас сылы кывзыны Татілокӧс да лэбзяс. А гашкӧ и татшӧм мудер генералыд тӧдӧ нин, мый вермас лоны пон увтӧмсьыд?..

Ваньӧ октіс куроксӧ да шочиник пожӧмъяс сайӧ саймовтчалӧмӧн ньӧжйӧникӧн мӧдӧдчис веськыда. А йигыр пожӧмъясыд вӧсньыдӧсь,

тушаясныс налӧн шыльыдӧсь, увтӧмӧсь, некыдз оз кӧсйыны дзебны том вӧралысьӧс. Ваньӧ и топӧдчӧ, мед пельпомъясыс векньыдджыкӧсь лоины, и тіралыштысь коксӧ пуктӧ небыд нитш вылӧ шыр кыйысь кань моз кокниа, и лов шысӧ кутӧ... «Со эсійӧ пожӧм дінӧдзыс локта и лыя...»— сӧмын на удитӧ ачыс аслыс шуны тадзи, сэк жӧ, пон увтчӧм сор, кылӧ мӧд пӧлӧс шы: чукчиыс повзьӧмӧн третшкӧбтӧ. «Қазяліс!»— лёк дойӧн чунгӧ Ваньӧлы сьӧлӧмӧдзыс... Мӧдысь кылӧ третшкӧбтӧм... Сэсся и шпачнитчӧны вына бордъяс. Ваньӧ весиг оз гӧгӧрво пищальсӧ лэптыны, видзӧдӧ — пуыслӧн куш туганыс нин сӧмын нюклясьӧ, а сэні сӧмын на пукалысьыс пуля моз лэбӧ нюр горувлань.

Татілок пырысь-пыр жӧ чепӧсйис вӧтчыны, а Ваньӧ сулалӧ шемӧс, видзӧдӧ лэбысь бӧрся, син ортӧдзыс видзӧдӧ, оз-ӧ бӧр пуксьы кытчӧкӧ матӧ. Но кытчӧдз тыдаліс, эз пуксьы, татшӧм вына бордаыд чӧрту потшӧс сайӧдзыс вермас лэбны. Татілокӧс сӧмын мудзтӧдас...

Сьӧласьӧ Ваньӧ, видӧ асьсӧ медмисьтӧм кывъяснас. Ӧні сылы кажитчӧ, мыйӧ сӧмын йӧй вермис тадзи веськыдасӧ сибӧдчыны. Сӧмын йӧй! Кор позис кытшовтны сук визьӧбӧдыс... И муртса оз бӧрд Ваньӧ. Этатшӧм чукчиӧс лэдзны!.. Сэсся, гашкӧ, сылы нэм чӧжыс нин оз паныдасьлы татшӧмыс... Да гашкӧ и вӧр пасьталаас абу сэсся мӧд татшӧмыс!.. И мыйӧ думайтӧ ӧні сы йылысь дедушыс? Ӧд со пон дугдіс увтчыны, а лыйӧм шы эз кыв.

«Да кытчӧ нӧ ме век тэрмася!— некыдз эз вермы лӧньны том вӧралысь.— Қымынысь нин дедуш ӧлӧдліс таысь... Некор, буракӧ, ме ог велав сы моз...»

Татілок эз во бӧрсӧ ни эз увтчы, и Ваньӧ веськӧдчис дедушланьыс. Яндзим эськӧ, да мыйӧ вӧчан. Ӧні кӧть нин сылы колӧ аслыс аддзыны шойччанінсӧ. Ӧнтай, татчӧ котӧртігӧн, шондіыс шуйга пель бокӧ вӧлі инмӧ, ӧні либӧ колӧ инмыны веськыдас. Сэк кості эз на жӧ ӧд ёна вешйы шондіыс... А паськыд да шыльыд ягыс быдлаті ӧткодь, а ӧнтай сійӧ, ыззьӧм вывсьыд да тэрмасигад, эз путьмы весиг казявны тӧдчанаджык пасъяссӧ. Гашкӧ, горӧдны дедушыслы, да сылӧн гӧлӧс вылӧ надейнӧяджык мунны? Но сылы быттьӧ и абу лӧсьыд горзынысӧ. Абу ӧд сэтшӧм ылын. Да и кутшӧм нӧ сійӧ вӧралысь, шондіа лунӧ кӧ вошӧмысь полӧ! Тэрыба восьлалӧ Ваньӧ, шонді вылӧ чатӧртчылӧ, лэчмӧм синъяснас ягсьыс кӧть кутшӧмкӧ тӧдса пас корсьӧ. «А ылалан кӧ татчӧ? Ӧтнад кӧ колян та ылна вӧрас?»— быттьӧ плетялӧ Ваньӧӧс ковтӧм мӧвп, ӧдва и такӧдӧ сійӧ асьсӧ, пищаль ковсӧ чорыда кутӧмӧн водзӧ тэрыба восьлалӧ.

Регыд сэсся неылын, сё кымын воськов сайын, кыліс пуӧ клёнӧбтӧм, и гора йӧлӧга разаліс яг пасьтала. Ваньӧ сьӧлӧм личавмӧныс ышловзис да воськовсӧ надзмӧдӧмӧн мӧдӧдчис дедушыслань. Матыстчигас нин кыськӧ друг вирдыштіс ылӧг дум: «Гашкӧ, висьтавны, мыйӧ ур вӧлі, гӧрд уртӧ ӧд он лый...»

Дедушыс сулалӧ ыджыд пожӧм дінын, киас чера, да чатӧртчӧмӧн видзӧдӧ вывлань. Қор казяліс внуксӧ, шуис:

— Шы сертиыс тай пуыс абу жӧ нин здоров, кӧть эськӧ и, видзӧдныссӧ, ён на. Тшаксялӧма жӧ нин...

Ваньӧ, дерт, гӧгӧрвотӧг оз ов, мыйла друг дедушыслы ковмӧма тышкавны пожӧмсӧ, сылӧн шоналӧ сьӧлӧмыс, и ньӧти оз ло окота ылӧдчынысӧ.

— Дедуш, а чукчиыд лэбзис...— синъяссӧ дзебигтыр шуӧ том вӧралысь.

— Лэбзис тай сёмороыд...

— Ок, ыджыд и вӧлі!— Ваньӧлы син водзас бара на сувтӧ туган йылын пукалысь чукчиыс, да сьӧлӧмыс выльысь нюкыртчылӧ.— Миян сьӧд мегӧыд кодь кымын! Тошка быдӧн.

— Сы вӧсна и мудер. Тошкаясыд тай найӧяс быдӧн мудерӧсь,

морт кӧть чукар,— нюмъялӧ дедушыс.— Мӧдысь тэ, дона пи, татшӧм тошкаыс дінӧ гусьӧнджык сибӧдчы, мед шы оз кывлы тэнсьыд, ни оз казяв...— Сёрнитӧ тадзи старик, а ас кежас мӧвпалӧ, мый, пӧжалуй, бур, пышйис кӧ татшӧм чукчыис — зонкаыслы водзӧ кежлӧ вунӧдлытӧм урок лоӧ.

Воис Татілок — кузь кывсӧ нюжӧдӧма, пошиктӧ, сьӧд гӧныс дзикӧдз кӧтасьӧма. Сійӧ некод вылӧ оз видзӧд, буракӧ, скӧралӧ. Кужис кӧ эськӧ, гашкӧ, ёна и пинясис. Ваньӧлы яндзим Татілокысь и мед кӧть мыйтакӧ бурӧдыштны сійӧс, гоз-мӧдысь шылькнитіс мыш вылӧдыс.

— Эн лӧгав, пӧльӧ,— шуис дедушыс Татілоклы,— ме видзӧда да, дозмӧрыд и быдторыс на тэныд сюрас увтны татӧні. Паськыд ягъясад олӧ на.

А шонді вылынкодь нин вашъялӧ, сійӧ удитіс нин косьтыны пув коръяс вылысь асъя руӧн усьлӧм лысва. Вӧрыс эзджык ло сэтшӧм гора, кыськӧ садьмӧм тӧвру пондіс шувгыштны сись кодь пожӧмъяслӧн вылын туганъясын. Водзӧ вӧрзисны деда-внука рытыв-лунлань, бӧр кежисны визирлӧн важ лӧсасъясысь, дедушыс водзын мунӧ, некутшӧм туй ни пас сылы оз ков, мунӧ и мунӧ ӧткодь бур воськолӧн, весиг оз и бергӧдчыв, веськыд кинас кутчысьӧма пельпом вомӧныс ӧшӧдӧм пищаль лӧжаӧ, мышкас ноп, юрас турунвиж рӧма важиник картуз, кодӧс ачыс жӧ и вурліс, кокас ас кинас жӧ вӧчлӧм небыдик кӧті,— восьлалӧ и восьлалӧ ӧткодь ӧдӧн Салдат Иван код тӧдас кӧні чукльӧдлысь Тян-юлань. Ваньӧ, аслас пищаля да нопъя, вӧтчӧ сы бӧрся, но сійӧ абу на велалӧма татшӧм ӧтмозасӧ восьлавны и корсюрӧясӧ кольччыштлӧ, торйӧн нин кор копыртчывлӧ пув розъяс дінӧ, мед веськӧдны пӧсялӧмысла ёна косьмысь горшсӧ, но сэки ковмылӧ котӧртыштны дедушсӧ вӧтӧдӧм могысь, и Ваньӧ сэсся регыд, велӧдтӧг, гӧгӧрвоӧ: мед содтӧд не мудзны, колӧ дедушыс моз жӧ ӧтмоза восьлавны, а не ырсъявны йӧй кычан моз...

Яг вуджӧм бӧрын, небыд нитшка-муа лайковын, казялісны йӧра кок туйяс, вожа гыжа печатъяс тӧдчымӧн тропитӧмаӧсь таті.

— Тайӧяс Тян-юӧ нин лэччывлӧны купайтчыны,— талялӧма вылӧ довкнитӧмӧн шуис дедушыс.— Мийӧ регыд воам жӧ.

— Век ӧти туйӧд жӧ али мый найӧ ветлӧны?— юасьӧ Ваньӧ.

— А быд семья, буракӧ, асласджык ордымъясӧд и гежмалӧ, сылы кажитчысьджык йирсянінъясӧд да юанінъясӧд. Видзӧд, кок туйясыс гырысьджыкӧсь и посньыдджыкӧсь.

Регыд сэсся водзын мунысь дедушыс юрнас муртса эз пыр козъяс улӧ октӧм петляӧ. Сувтіс, кутчысис цинк пратяс. Цинкыс вӧлі выль на, сімтӧм, нюдз и зэлыд, пыш сунисысь путшкӧма кодь.

— Но, сёморӧ, кодкӧ тай бура татӧні кыйсьӧ...— довкнитіс юрнас Салдат Иван.

— Дедуш, гашкӧ, эсійӧ керкаад узьысьыс жӧ да?— висьталӧ мӧвпсӧ петляӧн шызьӧдӧм Ваньӧ. Тӧрытъя повзьылӧмыс выльысь шымыртӧ зонкаӧс: выль керка, а со тані выль цинк...

— Сія кӧ, паськыда вӧралӧ...— дедушыс дыр падъявтӧг разьӧ петлясӧ.— Хы, кодарсянь нӧ татшӧмыс ветлӧдлӧ?..

Йӧра кок туйӧд котӧрӧн локтӧ Татілок, сутш кежлӧ сувтовкерлӧ кӧзяинъясыс дорӧ да водзӧ на уськӧдчӧ.

— Эн мун!— горзӧ дедушыс понлы, но мӧдыс быттьӧ оз и кывлы.— Ковтӧгыс мудзтӧдан асьтӧ, пӧрысь выжыв!— сэсся и нюммунӧмӧн содтӧ Татілокӧс дорйыштӧм могысь:— Сылӧн, ме мознам, ёна нин гажыс быръма вӧрсьыд...

— Дедуш, а тадзисӧ ӧд, петлянад, оз позь кыйсьынысӧ?— оз вермы лӧньны Ваньӧ.

— Оз эськӧ да...

— Кӧнкӧ, петляяд шедас да, ёна и вийсьӧ да мучитчӧ, коньӧр...

— Кыдзи нӧ оз, дона пи. Торйӧн нин татшӧм жарнад... Мездысьны окота и цинкыс орӧдӧ-джагӧдӧ... Суткиясӧн вермас вийсьыны... Но ладнӧ, пеклясӧ сьӧрысь босьтам... Кок туйӧдыс кӧ лэччыны, колӧкӧ, эшшӧ на сюрасны татшӧмъясыс. Но вай мийӧ мӧдысь кежлӧ тайӧ деласӧ кольлам. Миянлы ӧні колӧ веськыда лэччыны Тян керка дорӧ, видзӧдлыны, сулалӧ оз нин сія, и эм на кӧ, сэні олыштӧм кежлӧ лӧсьӧдчыны.— Мӧвпалана видзӧдліс веськыдвыв кежысь йӧра кок туйяслань да бара на шуис:— А збыльысь вед, кодарладорсянь нӧ эськӧ татшӧм кыйсьысьыс ветлӧдлӧ?

Ваньӧ восьлалӧ дедушыс бӧрся Тян-юлань, а шызьӧм вежӧрыс сылӧн быдтор йывсьыс мӧвпалӧ. Мыйла эськӧ и йӧраясьслы ӧти туйӧдыс ветлӧдлыны!.. Дерт, найӧ, прӧстӧдушаяс, оз думайтны, мый морт быд ногӧн мудерджык наысь. Мый сылӧн быдсяма кыян-вияныс эм. Мый сійӧ, ачыс, узьӧ кӧнкӧ шоныд керкаын да небыд вольпасьын, дукыс сылӧн оз нин кыв тані, но сы киясӧн октӧм цинк виччысьӧ джагӧдны вына пемӧсӧс...

Вежа пӧтка—тури

Кор петісны керкадорса кушинӧ, Ваньӧ медводз горӧдіс:

— Сус пуяс!

Да, кыркӧтш дзиб йылын моз, код горулын сяльӧдчис-варовитіс дыр нин виччысяна Тян-ю, сулалісны пашкыр сус пуяс, быдса куим пу. Куимнаныс вӧліны повзьӧдчана гырысьӧсь, ыджыд турун зорӧдъяс кодь топыдӧсь, дыртӧ быдмигӧн жмитчӧмаӧсь ӧта-мӧдныс дінӧ.

Ваньӧ чатрасигтыр матыстчис сус пуяс дінӧ... гӧгӧрвотӧм ловъя ловъяс дінӧ моз. Ӧд сиктысь ни матігӧгӧр вӧрысь эз на аддзыв татшӧм дивӧяссӧ... Сӧмын телевизорын корсюрӧ петкӧдлӧны. Сибирын пӧ быдмӧны. Печора йылын пӧ эмӧсь жӧ и. Но тані, миян вӧръясын, некӧн абуӧсь... Кыдзи нӧ веськалӧмаӧсь найӧ гажа нӧрысас? Кодкӧ буди вайӧма жӧ-а?

Видзӧдӧ пожӧм дінӧ велалӧм Ваньӧ сус пуяс вылӧ, и весиг не збылься кодьӧн кажитчӧны сылы найӧ — лыскыс кузь да кызвеж, кок улын гылалӧм-чошкысьӧм важ кольясыс кулак гырсяӧсь.

А со и вӧр керка куткырвидзӧ, нитшсялӧм кыз керъясысь, пӧрысьысла дзикӧдз нин вӧйӧма муас, паськыд плакаа вевтсӧ, тӧдчӧ, бӧрынджык нин вежлӧмаӧсь. Неуна бокынджык, буракӧ, вежлӧм жӧ нин нёль кок йылын, важ тшамъя сулалӧ, коми вӧралысьлӧн жытникыс, сёянюан и прӧмыс видзаніныс...

А кутшӧм гажа нӧрысыс тані! Визув ю мыйкӧ висьталӧ и висьталӧ Ваньӧлы, тыдалӧ, важӧн нин виччысьӧма сійӧс; пырысь-пыр жӧ гӧгӧрвоан — Тян-юыс тэрыбджык Льӧм-ю дорысь, паськыдджык и, джуджыдджык берегъяса, дзоньнас сылӧн ковтысыс отаджык, югыдджык, ылӧдз-ылӧдз тыдалӧ мылькъясӧн да лайковъясӧн гыалысь вӧр-ваыс, и ставыс тайӧ сэтшӧма кыпӧдӧ ловтӧ — сэтшӧма кыпӧдӧ!— мый кӧть ӧвтышт кияснад да и лэбовт став тайӧ мичлуныс да гажыс весьтӧ.

— Дедуш, тайӧ и эм тэнад керкаыд? Ёна тай гажаин бӧрйылӧмыд?— юасьӧ нимкодьмӧм сьӧлӧма зонка.

— Меӧдз нин бӧрйылӧмаӧсь таті, Ванюк... Ёна-а водзджык меӧдз...— Салдат Иванлы нимкодь жӧ дона внукыслӧн кыпыдмӧмысь, а нӧшта содтӧд нимкодь сылы сыысь, мый со бара на аддзӧ челядь дырсяньыс мусмылӧм гажа ягъяс да ю, со этайӧ сус пуяссӧ...

Старик сувтовкерліс нэмӧвӧйся бипур места дінӧ. Кык сюръяӧ тасалӧм потш вылын ӧшалӧны шомзьӧм-сьӧдасьӧм увъя-чукля мӧтыръяс. На улын пурсвидзыштӧ неважӧнся на пӧим.

— Кодкö тай пусьöма тані...— шуис, ас кежас мыйкö мöвпалiгтыр.

— Гашкö, петля окталысьыд, дедуш?— пырысь-пыр жö быттьö чуткисны Ваньöлы.

— Ог тöд...— старик гыжйыштiс уссö.— Ог тöд, пиö... Но кодкö öти морт кö татшöм паськыда кыйсьö,— сюсь морт сiя... Татчöс вöр-васö бура тöдысь морт...

— А, гашкö, и туристъяс, дедуш? Чери кыйисны да юква пуисны... Туристъясыд öд öнi быдлаö сибалöны.

— Ог тöд... Абу быттьö туристъяслöн кодь этшыс да... Туристыд вед консер банкатö восьтас да сэтчö и чапкас. Вина сулея ли... Но да ладнö... Мый нö мийö немтор абусö пондiм гадайтны, вай пыралам керкаас...

Кор матыстчисны керка дорö, старик тöдчымöнъя копыртчыштлiс да шыасис сы дiнö морт дiнö моз:

— Чомушко-батюшко, лэдзлы бара миянöс ас ордад олыштны... И тэ эн дöзмы миян вылö, Тянушко-дедушко...

— Дедушко?.. Юсö али мый тэ нимтан дедушконас?— Ваньöлы сьöлöмöдзыс йиджис дедушыслöн татшöм вежавидзана шыöдчöмыс.

— Мыйла нö юсö?.. Тані, дона пи, мöд Тян на эм... Ловъя Тян овлöма-вывлöма...

— Ловъя Тян?!.— зонкалöн гöгрöсмöны синъясыс, сiйö весиг дзöркнитлö öтарö-мöдарö, дерт, некодöс оз казяв, но лолыс топавлöыркмунлö...

Мыйкö тай сымда гöгöрвотöмыс пондiс лоны!

Восьтiсны лöсйöм кыз пöвъясысь öдзöс, кодöс топыда вурыштлöмаöсь зэлыд тасъясöн, пырисны колаö. Неыджыд öшинь, стеклöа и быдтор, югдöдыштö пытшкöссö. Стен пöлöныс — кыз плакаысь лабичьяс. Юр весьтсьыс Ваньö виччысьтöг казяльiс уна вожа сюр.

— Дедуш, видзöд, йöра сюр!

— Сiя и эм, пиук, тöдiн. Сöмын öтар сюр пöлыс. Сэтчö ми пондам öшлыны кöлуйнымöс.

Ваньö малыштiс сюрсö да шуис:

— Ёна нин тай шылялöма.

— Уна вонад, дерт,— лабич вылö нопсö пуктiгмоз шуис дедушыс.— Пöшти керка пуктöмсяньыс вöдитчöма сiйöн, ветымын сайö во...

— Да-а?..

— Сэки весигтö öшиньясын стеклöыс на эз вöв. Йöра гадьяс вöлi зэвтöма стеклöыс пыдди.

— Гадьяс? Стеклö пыдди?— оз гöгöрво Ваньö.

— Да, пиук... Водзтi и сиктын гаддя öшиньясыд вöлiны, ме помнита на...

— А тыдалö öмöй на пыр, дедуш?

— Ёнасö, дерт оз,— шыньмунö мöдыс,— но ывла югыдсö кутшömакö лэдзö, луннад век нин абу пемыд керка пытшкöсад.

Олан-пывсян вежöсын дзоньöн на сулалiс сьöд гор, ичöтик öшинь дорын — бара жö лöсйöм кыз пöвъясысь пызантор, бокын вöлi тшöтш гоз-мöд морт вылö пöлöк...

— Но, сёморö, ставыс на тай дзонь,— долыдпырысь ышловзис дедушыс.— Татöнi мийö и олыштам, Ванюк. Шоныд татöнi, и абу дзескыд.

Пуксьыштiсны пызан дорö деда-внука, старик перйис табак кöшельсö да чöла пондiс гартны чигарка. А Ваньö видзöдалö пызан пöв вылысь пуртöн вöлалöм шыпасъяс. И бара на казяльiс тöдса пасъяс: «ТВИ». Но немтор нин эз шу, мед выльысь не дойдны дедушсö.

А мöдыс чöла куритчö, мыйкö ыджыда мöвпалö, сiйö, дерт, казявтöг эз ов, мый ывла вылын пусьысьыс абу узьöма керкаын. Табак тшынлöн чорыд кöрыс регыдöн и вежис быттьö ломтлывтöм керка пытшкöс-

лысь пӧдӧм дуксӧ. Сэсся дедушыс бергӧдчыштіс енпельӧслань, сюся пондіс видзӧдны лӧсйӧм-саӧссьӧм стенӧ. И шуис:

— Тӧдчӧ на тай.

— Мый тӧдчӧ, дедуш?— пырысь-пыр жӧ ырсмуніс Ваньӧ, ӧд став гӧгӧрвотӧмторъяссьыс ӧні сылӧн лолыс зэвтӧм си кодьӧн лоӧма.

— Видзӧдлы ачыд, пиӧ.

Ваньӧ видзӧдліс и паськыд керъяс вылысь пыр жӧ казяліс кутшӧмкӧ лэбачӧс. Лэчыда вӧлалӧма стенас, кужысь киясӧн рисуйтӧма. Кузь голя вылын ёсь ныра неыджыд юр, швычӧк тушаыс помасьӧ пашкыр бӧжӧн, кузь кокъясыс быттьӧ водзӧ воськовтӧны, весигтӧ туша бердас топӧдӧм борд сersӧ тшӧтш тӧдчӧдӧма...

— Дедуш, кодкӧ тай туриӧс татчӧ рисуйтӧма!..

— Сідзи, сідзи, пиук, тури и эм,— лӧз тшын пырыс шуис старик.

— Виль дядьыд али мый рисуйтіс сійӧс?— висьталіс Ваньӧ ассьыс чайтӧмсӧ.

— Эз, мыйла нӧ сія, эз... Менам батьӧ на керкасӧ керигӧн вӧлавліс тадзи...

— Тэнад батьыд?!.— оз вермы кутны шензьӧмсӧ Ваньӧ.

— Да... Аслыс ен пыдди моз... Ачыс эськӧ сія ёнатӧ и эз эскывлы еныдлы, но вот тури-лэбачтӧ ёна пӧчитайтліс... Мед пӧ миянлы отсалӧ унджык прӧмыс кыйны. Мед пӧ видзӧ миянӧс висьмӧмысь да доймӧмысь...

— Мыйла нӧ буретш тури сылы ковмис?

— А мый, Ванюк, туриыд вед сія шань пӧтка. Мича пӧтка. Тулысын, кор туриясыд бӧр локтӧны миянӧ кузь гезйӧ нюжӧдчӧмӧн да кыпыда кривзӧны, лолыд сэтшӧма радлӧ. Кузь тӧв бӧрын ставыс ловзьӧ сэки, и быд морт сэтшӧм рад туриясыдлы. Син быртӧдзыд видзӧдан енвелтӧдыс найӧлӧн лэбзьӧм вылӧ... Абу вед весьшӧрӧ туриыд вежа пӧткаӧн вӧвлӧма важ комияслӧн. Некор абу кыйлывлӧмаӧсь сійӧс. Некор абу лыйлӧмаӧсь...— дедушыс дзикӧдз шоналіс аслас висьталӧмысь, нӧшта на чӧскыдджыка нёньыштіс табак тшынсӧ да содтіс:— Сэсся, Ванюк, батьӧ меным висьтавліс: тайӧ керкаӧдзыс сулавлысь важ керкаас пӧ татшӧм жӧ тури вӧвлӧма...

— Тян-дедушкоыслӧн?— пырысь-пыр и ызмунӧ Ваньӧ.

— Сылӧн...— мӧвпалана нюммунӧ старик.

— Дедуш, тэ казьтылан-казьтылан Тян дедушко йывсьыс, а немтор лючки он и висьтав,— дузгысьыштӧ Ваньӧ.

— Энлы на тэрмась, дона пи... Рытнас висьтала, сы йылысь абу дженьыд басниыс... А ӧні миянлы колӧ на лӧсьӧдчыштны вой кежлас — пестор заптыны да ва катлыны, вольпась вылӧ турун вундалыштны...

Дедушыс пӧрӧдіс пес вылӧ потш кызта косьмӧм пожӧм, а Ваньӧ сэк костi юдорса кыр лайковысь лэчыд пуртӧн вундаліс ас судтаыс быдмӧм турун. Ваньӧ весиг полігтырйи лэччис татшӧм сук турун пӧвстас муртса тӧдчыштысь-юковтыштысь ордымӧд, сы вӧсна мый сылы тӧд вылас усины бабушыслӧн кывъясыс: «Тян ю дорад пӧ весиг змейяс олӧны, видзчысь пӧ наысь,— шуис бабушыс Ваньӧӧс татчӧ колльӧдігӧн. Но, кутшӧма кӧть эз видзӧд Ваньӧ, змей юръяс эз тыдавны, и сійӧ регыдӧн вундіс турунсӧ — эжӧр сора пырей — бур нӧб тыр, катӧдіс выліӧ да вольсаліс шонді водзӧ, мед рытӧдзыс шуралыштас.

— А ӧні сэсся вай мийӧ лэччылам да кыснанасьыштам,— шуис дедушыс заптысян уджъяссӧ эштӧдӧм бӧрын.— Рытъядорыс сирпиян татӧні бура босьтлӧны.— Ачыс керыштӧма нин кык кокньыдик швычӧк шатин, а дженьыдик кыснан кӧвтӧ дыр-ӧ домыштны шатин йылад, ичӧтик ю вылад кузь кӧвйыд оз и ков, сӧмын дзугсьыны кутас.

Дедушыс пырысь-пыр и нуӧдіс сылы тӧдса, берегӧ пырыштӧм гобльӧк дорӧ, кӧні быттьӧ напаръяясӧн розьйӧдлӧм пемыд ваыс кытшлаліс-бергаліс. Шуис лӧня:

— Ноко, Ванюк, вай тэ чапкыв, кырымыд, дашкӧ, шудаджык.

Ваньӧӧс вуграсьнытӧ оз нин ков велӧдны, вугырӧн и кыснанӧн быд пӧлӧс черитӧ не этша нин лэптавліс. Рытъя шонді водзын дзирк-нитӧ ыргӧн патронысь дедушысӧн жӧ вӧчӧм бордъя кыснан, югыд кельчиӧн чулкнитӧ сійӧ Тян-ю ваӧ, мый вермӧ кияссӧ нюжӧдӧмӧн нуӧдӧ-кыскӧ Ваньӧ, оз сет кыснаныслы муӧдз вӧйны да сибдыны. Сэсся мӧдысь шыбитіс Ваньӧ, кӧть эськӧ и аслыс некутшӧма на оз эскыссьы, мый тані вермасны лоны кыснан кватлалысь сиръяс. Но коймӧдысьсӧ шыбитігӧн кыснаныс муртса удитіс шлӧчкысьны ва вылӧ, кыдзи мыйкӧ ызмуніс сэні, сэсся и тракнитчис кӧвйыс, шатиныс муртса эз нетшыштсьы Ваньӧ киясысь.

— Кватитіс, дедуш!— мыйлакӧ горӧдсис Ваньӧлӧн, сьӧлӧмыс песовтчис морӧсас, пӧся ыткӧбтіс вирыс, но и кужӧ Ваньӧ, кыдз колӧ вӧчны: шатинсӧ асланьыс кыскӧ, сэсся и воӧдчис кӧвйӧдзыс да и пондіс вотйыны кыкнан кинас кӧвсӧ, а вына чериыс оз кӧсйы сибӧдчыны береглань, ӧтарӧ-мӧдарӧ шыбласьӧ-чепсасьӧ, но куим вугыра якӧрсьыд он мын, да кор ещӧ тэ сир горшлуннад сювйӧдзыд тшапнитін сійӧс.

Чер пу кузя сир лэптіс том кыйсьысьлӧн шуда киыс Тян-юысь!

А ставсӧ деда-внука шонді лэччандорӧдз кыйисны стариклы тӧдса гобльӧкъясысь кӧкъямыс сир. Абу ёна гырысьӧсь — килоа-килоӧн-джын-йӧнаӧсь кымын, сӧмын медводдза сирыс Ваньӧлӧн тӧдчымӧн ёнджык; но ӧд татшӧм сирыд медчӧскыд на сёйнытӧ — небыд да еджыд яя, сідзи и лемасьӧ-сылӧ вомад. Юква пуисны да мудзӧм вывсьыныс лов мунтӧдзыс сёйисны. А унджык черисӧ солыштісны сюмӧд чуманӧ да топыда вевттисны, мед гут оз веськав. Лун-мӧд мысти закуска лоӧ дась.

— Ок вед черна Тян-юыд, Ванюк,— нимкодьпырысь сёрнитіс Салдат Иван сирпиянлысь гӧгрӧс тшытшъяссӧ кыза солалігмоз.— Сир да кельчи кындзи, кыз мык и ком бура олӧ, весиг сьӧмга катӧ кульмыны.

— Сьӧмга?..

— Катӧ... Аддзӧма тай, небось, визул да сӧстӧм ватӧ. Лӧсьыда и чеччалӧ лажмыд косьясӧдыс, аддзывлі ме.

Пӧт кынӧма старик дӧвӧльпырысь куритчӧ би дорын, оз на пырсьы сылы керкаӧ. Ваньӧлӧн, мед кӧть и мудзис сійӧ, абу на жӧ узян думыс. Чери кыйӧмысь и быдторсьыс ёна ыззьӧма сійӧ. И дедушыслысь юасянторйыс уна чукӧрмӧма сылӧн.

Ылі вӧр мылькъяс сайӧ лэччис шонді, бӧръя помыс сійӧ эз нин кут ёрны синтӧ, ыджыд гӧрд турипув кодьӧн лоис, и быттьӧ абу и зэв ылын сійӧ. А алӧймӧм енэжтас весьтас сэтшӧм ясыда тӧдчис мылькйӧсь-лайковӧсь вӧрыслӧн визьыс. Зэв югыдінӧ лэччис шондіыс, сідзкӧ, аски бара на лоӧ гажа лун... Сэсся и, шонді саялӧм бӧрын, сӧдз енэжын збоймисны кодзувъяс, кодкӧ быттьӧ ӧзталіс найӧс, пыр югыдджыка и югыдджыка пондісны читкырасьны найӧ. Тӧдчымӧн ыркнитіс ывлаыс. И би со лаймӧ-кусӧ вочасӧн...

— Пырам да водам сэсся, Ванюк, шоныдінас,— сувтігмозыс шуӧ дедушыс.

Кос пескӧн ломтлӧм изъя гор бура шонтӧма керка пытшкӧссӧ, сынӧдыс вежсьӧма, онялӧ быдсӧн, и чӧскыд турун кӧр гильӧдӧ ныртӧ.

Нюжӧдчисны деда-внука пӧлӧк вылӧ — небыд и шоныд, ок и лӧсьыд мудзӧм бӧрад!..

Ӧшинь вылын чӧла ломзьӧ сиська би, муртса югдӧдыштӧ сирзьӧмсаӧссьӧм стенъяс.

— Дедуш, вай висьталышт ӧні Тян-дедушко йывсьыд...— пырысьпыр жӧ мӧдіс кӧйгыны Ваньӧ.

— Оз на ӧмӧй онмыд лок?

— Оз... Менам всё равнӧ мӧвпавсьӧ сы йылысь.

— Но инӧ кывзы...

И со мый висьталіс внукыслы Салдат Иван.

Тян

Вöлöма тайö зэв нин важöн, кольöм нэмын на. Сэки салдатын рекрутъяс служитöмаöсь кызь вит во. И со, öти Коми сиктысь босьтасны служитны царлы том молодечöс. А молодечыс сійö вöлöма ыджыд да ён, лöз синма да веж юрсиа, йöралöн кодь тэрыб кока да сюсь вежöра. Мунас пö вöрö, мыйта колö прöмыстö вайö — некодлы оз шед, а сылы пö быттьö асьныс вöрсаясыс быдторсö лöсьöдлöны, ныр улас вашöдöны. Сöмын йыла шынад бытшкав, лэчыд кузь пуртнад корсь зверлысь сьöлöмсö. Но мортыс некор абу горшасьлывлöма: мыйта колö пöрысь мамсö да асьсö вердöм вылö ваяс, а лишнöйтö оз.

Ыджыд да бур сьöлöма вöлöма и. Керкатö пö тшупны отсалö мукöдлы, батьтöм челядьлы прöмыстö тшöтш юкыштö. А рытын петас мукöд том йöзкöд улич вылö ворсны — гöлöсыс ылöдз юралö, ышöдö мукöдöс гажöдчыны, шогсö пальöдны. Сигудокыс сылöн быттьö ловъя тэрыб киясас — сералö и бöрдö, шудаöн вочлö кывзысьясöс и синвасö пычкывлö налысь.

Тайö зонсö пондас радейтны авъя ныв, Öрина нимыс вöлöма. Сійö вöлöм том кыдз пу кодь шыльыд да гöгрöс, сэтшöм жö сöстöм, еджыд чужöма, пöлöзнича дзоридз кодь лöз синъяса, видзвыв горадзоль кодь кыпыд да варов. Зонмыд радейтчас жö татшöм ныв вылад. Сэсся и гöтрасясны да öтвыв пондасны овны.

Но дыртö налы оз сюр öтлаын овны. Олöмад тай, сёморö, век аддзысьö кутшöмкö да кутшöмкö лёк вын, коді, кыдзи вермö, торкасьö шудлы. Сійö жö сиктас олöма поп, а сылöн вöлöма пи, омöлик да жебиник, да содтöд вылö — вина гаг. Но попъясыд вед озыра овлісны, а сэки коді озыр, сійö и вына вöліс... Попыд, коркö, и казялас Öринатö, и думыштас: лоö пö тай тайö дзоридзсö гортö вайödны, пи вылö гötравны. Мед кöть пö миянлысь жебмöм, йывмöм рöднымöс ловзьödыштас, бур внукъясöс ваяс меным...

А кысь вайödан, кор сійö мödлаö нин лэдзöма вужъяссö. И сэтшöма вужъясьöма, мый некыдзи он вермы нетшыштны, он кö орöд. Мый керны? Поп ая-пиаыд шуасны изведитны Öриналысь югыд шондісö. Медаласны куим молодечöс, кодъяс ёна завидьтылömаöсь удал зонлы, да и арся пемыд войö кöинъяс моз уськödчасны морт вылад. Но мödыс оз шöйövош: кыкöнöс шамыртас ён кырымъяснас да кымöс на кымöс тангас. Коймödсö чужйömön удитас пöрödны и. А сэсся и пидзöснас морöсас личкыштас. Та бöрын ды-ыр вирöн сьöласьömаöсь уськödчылысьясыс...

Немтор оз артмы поп ая-пиалöн. Мича дзоридз век на нюмъялö мödлы, мöд мортлысь мичмödö керкасö.

Сэки öбразинаясыд пондасны вынавны асланыс озырлунöн. Кодöс колö, юкталас поп, кодлысь колö, мавтыштас кисö. И удал зоныдлысь шырасны юрсö, рекрутöн вочасны, кöть эськö и пöрысь мам сы киын вöлöма, да закон сертиыс эз эськö ков нуны сійöс салдатас. Но законыд тай гöль йöзтö эз дорйывлы водзті. Кыдзи колö, сідзи и вежньödлісны сійöс, законтö...

Нор синва пыдзыртчас удал зонлöн синъясысь, сьöлömсö быттьö ныж пуртöн пондыласны вундыны, кор медбöръяысь видзödлас аслас Öрина вылö. Но мый нö керан? Кыдзи кутан вермасьны царкöд? Коді корö тэнö служитны сылы? Дорйыны вера да Отечество?.. Быть лоö мунны служитны кызь вит во.

Быдторсö аддзылас удал зонмыд кызь вит во чожнад. Не öти война вылын вöвлас, и быдлаын тышкасяс пармаса ош моз. Вын да повтömлун вöснаыс гоз-мödысь пондыласны сетны сылы унтер-офицерлысь чин, но сідзи ньötчыд оз и удитны сетнысö. Кузятö салдаталігöн, быд-

сяма öбидасьыс, а тшöтш горт вöснаыс да Öрина понда гажтöмчöмысь, этшыс сылöн, характерыс крутмöма. И кутшöмкö йöй офицер кö сы дырйи пондас ыкшаасьны, кулаксö петкöдлыны салдатъяслы, сійö оз вермы терпитнысö, мыйкö да мыйкö век нин шуö. А таысь бара и мыждöны морттö. Таысь бойын нажöвитöм орденто оз сетны да и гортад ветлыны оз лэдзны.

Кызь нёльöд во служитігас томиник юнкер, кутшöмкö граф пи, миян бравöй салдатыдлы немтор абусьыс пель бокас вартас... Мöдыд оз вермы терпитны да́ мый вермöмсьыс воча косьыштас, да сэтшöма, мый графыд сы бöрын нэм кежлас йöй нисьö прöсуж лоöма, мыйкö вывтіджык вöрзьöма пель вужас и юрас. Бравöй салдаттö лыйлыны кöсъясны — код вылö пö лэптін кырымтö, пеж рöд!— но суд вылад веськалас кутшöмкö тöдса чин да дорйыштас: такöд пö ми ötлаын нöйтлім турокъясöс, тайö пö ош моз тышкасис сэки, медводзын пö кавшасис крепость стена вылö... Кыдз нö позьö лыйлыны татшöм мортöс?

Лыйлыны оз лыйлыны бравöй салдаттö, а чептöн дорасны да вötласны Сибирö катаргаö, кызь вит во кежлö. Суддяыс шутлив морт вöлöма да шуас: мед пö либö ещö öти срок служитö.

Помтöм Россиясö кузялаыс мурталас мортыд кандала кокъяснас. А век ловъя. Юрсиыс нин дзормас арын кыза пужъялöм видз моз, нырвомыс чукырасяс чукин тшак моз, а сöнъясас век на ыджыд вын кылö. Некыті на быттьö оз вись. Не кö лыддьыны сьöлöм шогсö.

Кымын ёна кутас пöрысьмыны бравöй салдат, кымын чожа пондас бырны сылöн выныс, сымын ёна тайö шогыс пондас содны; а тайö шогыс, доймöминö гырд моз, сукмис-чукöрмис чужан мусьыс гажтöмчöм вöсна. Аслас горт йылысь, дона вöр-ва йылысь казьтылігöн сійö быд пöрйö весиг пондыліс ымзыны, и дась вöлі пазöдны ставсö. Сэтшöм нин окота вöлі сылы кувтödзыс кöть син пöвнас видзödлыны чужан юыс вылö, парма ягъяс вылö да вötын кодь лоöм Öрина вылас.

И коми салдат эз кув йöз муын. Öти гожся рытö ю пöлöнö пуксьöм ыджыд сиктлань восьлаліс-матыстчис кömтöм кока пöрысь морт. Лёкиник паськömыс сылöн вöлі ёна бусöссьöма, уналаті ротйысьöма, тödчис, мый старикыс вуджöма кузь туй. Сійö вöлі ыджыд тушаа, но гöрбыльтчöма нин, паськыд дзор тошка да куш юра, зэв чукрасьöм чужöма. Не кö казявны сылысь лэчыд лöз синъяссö, позис думыштны, мый тайö абу нин му вылын дыр олысь. Синъясас жö тödчис на кутшöмкö вын, тödчис, мый тайö мортсö олöмыс эськö и ёна нин няръялöма-песöма, но дзикödзсö абу на вермöма бонзьödны.

Медводз сиктысь сылы тыдовтчис вичко кölöкölьня. «Видзöд, выльöс кыпödмаöсь!»— шензьömöн думыштіс старик да кыліс, кыдзи пöрысь сьöлömыс öддзö морöсас. Адгорш поп ая-пиа сылы тöд вылас усины, и налöн лёк гыж улö кольлöм Öрина... Старик тэрыбмödіс воськовсö. Сэсся друг быттьö джömдіс, кунис синъяссö, быттьö найöс друг ёрис малання би. Водзын жö нинöм сэтшöм-татшömыс эз вöв. Вöлі сömын ю, коді лöсталіс лэччысь шонді югöръяс улын, да рудödісны ю берег дорö лепитчöм керкаяс, да вичкоыс тай со еджвидзис вöрсора мыльк йылын.

Старик пуксис да дыр видзödіс сы водзын воссьысь серпас вылö. Но сэсся сійö эз понды вермыны видзödнысö, сы вöсна мый синъясыс тырины синваöн, и кöть кутшöма найöс эз чышкав, некыдз эз вермы косödны. Синва пырыс ставыс тыдаліс кык пöвстаöн.

Мыш вывсьыс нопторсö мынtödtöг старик пласьт-водіс кымыньöн, сиктлань юрöн да, паськödöм чуньяснас мусö борышталіг, пондіс окавны васöд ластасö. Сэсся и дзикödз лöнис, оз и вöрзьыв, быттьö куліс.

Но час джын мысти кымын сійö бöр пондіс вöрöшитчыны. Чеччис, пыркödыштіс лапмöм да ёгöссьöм моröссö, пидзöсъяссö, кузя ышловзис да мöдödчис сиктлань.

Сиктас вӧлі ӧти улича, керкаяс сулалісны туй ӧтар-мӧдарын. Баксісны луд вылысь воысь мӧсъяс, бабаяс пинялісны челядьӧс, берег дорын гораа, барабанӧ моз, кыліс пипу пыжӧ тотшкӧдӧм.

Кутшӧм мусаӧсь вӧліны сылы тайӧ шыясыс, кодъяс йылысь сійӧ дзикӧдз нин вунӧдліс. Либӧ ру пиын моз помнитыштіс. Став тайӧ шыяссьыс, и гӧгӧр аддзанасьыс сылӧн, винаысь моз, дурмыштіс юрыс, и бара пондісны кӧтасьны синъясыс.

Кӧні нӧ сылӧн керкаыс? Тані тай нӧ, шор дорас, коркӧ сулавліс... Ӧні со эм жӧ кутшӧмкӧ, сӧмын тай вывті нин ропмунӧма, ӧшиньӧдзыс вӧйӧма муӧ, пӧлыньтчӧма, сарайыс со торъялӧма керка дінсьыс, эшмунӧма, ордлыясыс чашкалӧмны.

Панидасьысьяс эз тӧдны старикӧс, ёнасӧ оз и шензьыны: буракӧ пӧ корысь дядьӧ, эз вед этша корысьыд ветлӧдлыв сэки сиктъясӧдыд.

Старик локтіс керка дінас, мӧдӧдчис кильчӧланьыс. А сэні, видзӧдӧ, дзор пӧч пукалӧ, чипанъясӧс нянь торпыригӧн вердӧ, меліа шуалӧ: «Сёйӧй, силюкъяс, сёйӧй...»

Гӧлӧсыс быттьӧ сылӧн, Ӧриналӧн. А ныр-вомыс? Тшӧкалыыс йыла, вом доръясыс вӧйӧмны пиньтӧм вомас. Юрсиыс еджыд да шоч, пӧим рӧма. Тайӧ жӧ Ӧриналӧн бабыс — Ӧгра... Бравӧй салдат кӧсйис нин городны: «Ӧгра баб, кӧні нӧ Ӧринаыд?!»— но, кыв йылыс шылькнитчис шочмӧм пинь анъясӧд да, горӧдӧм пыдди, чӧла, мырдӧн петысь бӧрдӧмсӧ кутігтыр, шуис:

— Бур рыт, Ӧрина!

Мӧдыс сьӧкыда лэптыштіс юрсӧ, мыйысь голя сӧнъясыс кык гез моз чургӧдчисны да зэлалісны. Лыӧсь кырымсӧ матӧдіс кымӧс дінас, мед лэччысь шондісӧ потшны синмас инмӧмысь да бурджыка аддзыны сёрнитысьӧс.

— Коді-мӧй сэтшӧмыс, ог тай тӧд-а,— вочавидзис кӧдзыда нисьӧ пӧся, пӧрысь синъяссӧ воысь вылысь вештывтӧг.

— Да тайӧ жӧ ме, Ӧрина!.. Кирӧыд тэнад!..— шӧйӧвошӧмӧн шуаліс бравӧй салдат, а аслыс, лёк дука паськӧмӧс моз, сэтшӧм окота вӧлі кульыштны-нетшыштны вывсьыс пӧрысь кучиксӧ и став мустӧм вояссӧ.

Быттьӧ дрӧгнитыштіс пӧрысь пӧч, киыс лёткысис-усис кымӧс дінсьыс. Но здук мысти сійӧ бӧр нин лои важ кодьӧн.

— Кирӧӧй менам, бур мортӧй, война вылын згинитіс. Кӧнкӧ важӧн нин сісьмисны мича лыясыс,— висьталіс шогӧн йиджтысьӧм кывъяс пӧч, а ачыс син лапкывтӧг видзӧдіс кытчӧкӧ бравӧй салдат юр вывті.

— Да ловъя ме!— дзӧрис-майшасис пӧч водзын бравӧй салдат.— Вои со... Пырам керкаад, висьтася... Мый вӧлі мекӧд... Кутшӧм дивӧяс.

Пырисны керкаӧ. Пӧчӧ вайис туй мортлы сёйыштны. Быгъя ырӧш на лэптіс пызан вылӧ.

Бравӧй салдат заводитліс висьтасьны аслас олӧм-вылӧм йылысь, но бабыд торкис сійӧс:

— Менам Кирӧыд, бобӧ, важӧн нин згинитіс кытчӧкӧ... Мунӧмсяньыс ме сійӧс кызь вит во виччыси... Сэсся ещӧ на во джын... Во джын пуктылі салдатсьыс гортӧ воӧм вылӧ... Но сійӧ эз во... Сідзкӧ, эз нин вӧв ловъя... Ловъя кӧ вӧлі, воис... Сійӧ вед ёна радейтліс менӧ... Ме сійӧс, ачым, ёна жӧ радейтлі и. Поп пи сайӧ ни некод сайӧ эг пет. Кӧть эськӧ кутшӧма коралісны менӧ. Век виччыси Кирӧӧс... Кызь вит во да джын виччыси... А сійӧ эз лок... Сідзкӧ, и абу нин ловъя... А Кирӧ кӧ абу ловъя, некод сэсся меным оз ков.

— Да ловъя ме, Ӧрина!— пызан сайысь кыпӧдчигмоз горӧдіс бравӧй салдат.— Тюрьмаын пукалі, катаргаын вӧлі, судитлісны менӧ...

— Менам Кирӧӧй эськӧ тюрмаад эз пуксьы,— гӧлӧссӧ вежтӧг шуис пӧрысь пӧч.— Сылӧн эськӧ меысь гажыс ёна бырис да, тюрмаад эз сюрӧдчы. Сійӧ эськӧ бура служитіс, мед мунан туйӧдыс жӧ, бур туйӧд ме дінӧ бӧр воны.

Бравӧй салдатлӧн лётмуніс-ӧшӧдчис морӧс вылас юрыс. Кыв ни джын оз шу. А баб, кылӧ, байтӧ водзӧ:

— Неважӧн вӧтӧн аддзылі Кирӧӧс. Быттьӧ воис ме дінӧ важ моз мича да гажа, а сатин дӧрӧмыс сьӧдасьӧма. Быттьӧ видзӧдӧ ме вылӧ да шуӧ: мый нӧ пӧ тэ, горадзолльӧй менам, дӧрӧмӧс менсьым эн кут пеславны? А ме быттьӧ сылы: меся, ме вед ӧні дӧрӧм-гачтӧ ог нин вермы пеславнытӧ. Меся, тэ меным, мусаӧй, эн нин сэсся вай.

Кӧдзавліс мышкуыс бравӧй салдатлӧн, быттьӧ кӧдзыд кока кодзувкотъяс котӧртісны туша пасьталаыс. Мортыдлӧн дзикӧдз курзис горшыс — кыв оз вермы шуны. Сувтіс, ыджыд шогпырысь видзӧдліс джодж шӧрын коколюка моз сулалысь баб вылӧ да кызмырдысьӧн пычкис жӧ гӧлӧссӧ:

— Прӧщай, горадзолльӧй менам... Прӧстит менӧ...

Ӧдзӧсӧд петігӧн нин кыліс дрӧгмунӧм, ньӧжмыд кывъяс:

— Прӧщайтлы, служивӧй...

Сэсся сиктын некод нин эз аддзыв пашкыр тошка старикӧс.

Салдат Иван помаліс висьтсӧ, дыр чӧла видзӧдіс гӧрд кывйӧн ломзьысь сись вылӧ. Кузьмӧм сись биыс, мыйлакӧ, друг пондіс йӧктыны. Тадзи жӧ чеччаліс-вийсис служивӧй понда и зонкалӧн сьӧлӧмыс.

Старик пуксис да нюжӧдчис сиськӧдзыс, чирйыштіс кусыньтчӧм нагарсӧ, и би бӧр лӧнис.

— Дедуш, сэсся нӧ кытчӧ лоі сійӧ бравӧй салдатыс?!— тшӧтш пуксис да лов шысӧ кутӧмӧн юаліс Ваньӧ. Старик видзӧдліс воча — внукыслӧн гӧгрӧсмӧм синъясын быттьӧ ломзьӧны жӧ сись бияс...

— Татысь сэсся сійӧс аддзасны.

— Таты-ысь?!— Ваньӧ повзьӧмӧн кыссьыштіс нар вылӧд дедушыслань. Мӧдыс казяліс тайӧс, сывйыштіс, пондіс тапкӧдны пельпомӧдыс.

— А тэ эн пов, дона пи. Сійӧ вед бур морт вӧлӧма. Тяныс. А бур йӧзыд и кулӧм бӧрас на бур керӧны. Ӧнтай тай шензин сус пуяснад. Найӧс сійӧ садитлӧма, ӧрек-кӧйдыссӧ вайлӧма Сибирсьыс. Дашкӧ, гортас, ӧшинь улас, кӧсйис садитны, но эз тай артмы сылӧн.

— Сэсся татчӧдз локтӧма?!— пӧся юасьӧ зонка.— Ӧтнасӧн?..

— Окота помӧдз тӧдмавны бравӧй салдатыслысь олӧмсӧ?..

— Да, дедуш!..

— Тян ю доръясӧдыс ёна важӧнсӧ миян йӧз абу на вӧравлӧмаӧсь, дерт кӧнкӧ, ылын понда... Но ӧтчыд менам дедыс и мӧдӧдчас тэа-меа моз жӧ кузь туйӧ, видзӧдлыны, мыйся пӧ сэні вӧръяс. Пондас матысмыны тайӧ месталаньыс и друг петук сьылӧм шы кылас. Вот пӧ и дивӧ: кысь нӧ пӧ, сёморӧ, петукыс сьӧд вӧр шӧрас лоі? Мортыд повзяс быдӧн. Но мый лоанаыс пӧ ло! Матыстчас — керкатор сулалӧ, тшамъя и. Неыджыд йӧрын лук да мый да быдмӧ. Кык ыджыд пон паныд уськӧдчасны, но кодлӧнкӧ гӧлӧсыс пырысь-пыр ӧлӧдас найӧс. Сэсся и кузь тошка зэв дзор старик паныд петас.

Мелі пӧ сэтшӧм, бурӧн сёрнитӧ, сӧмын пӧ коми сорыс уна роч кыв шуалӧ. Ме пӧ — Тян. Сідз миянлы пӧльным висьтавліс. Но ме думысь сійӧ, пӧльным миян, роч кывтӧ оз вӧлі тӧд да, сорасис. Ме чайта, старикыс нимтіс асьсӧ Смутьянӧн, а пӧльӧлы сьӧкыдӧн кажитчис татшӧм нимыд да и дженьдӧдіс, Тян сэсся лоі.

Старикыд и висьтасяс миян пӧльлы став олӧм-вылӧмсӧ ассьыс. Кор пӧ торйӧдчим сідзи Ӧринакӧд, муртса пӧ эг кув шогысла. Но сиктӧ пӧ кольччыны ковтӧм мужикӧн яндзим вӧлі. Бӧр мунны чужан муысь пӧ эг жӧ вермы. Сэсся пӧ татчӧ и овмӧдчи. Сӧмын сійӧ мӧдарсянь татчӧ локтӧма. Мунтӧдзыс висьтасьӧма ӧти стариклы, томдырся другыслы, да сійӧ корсюрӧ нянь вайлывлӧма. А зверь-пӧткатӧ Тяныд ачыс кужлӧма кыйлыны... Сылӧн весиг пӧ вӧлӧма велӧдӧм йӧра. Вылас пӧ лэдзӧ пуксьыны и конда пестӧ, домалан да, кыскӧ.

— Но-о!— шензьӧ-тіралыштӧ Ваньӧ.

— Арбыд пӧльыс менам вӧралас Тяныдкӧд, уна и зверь-пӧтка кыясны, местаясыс тані озырӧсь да. А сэсся ӧти асылӧ пӧ Тяныд и шуӧ: муса друг пӧ, аски пӧ ме муна мӧдар югыдӧ. Дзеб жӧ пӧ тэ менӧ кыр йылӧ, сус пуяс улӧ, мед пӧ ме рыт и асыв аддза мӧдлапӧвса гажа ягъяссӧ. Пӧльыд менам сідзи и керас...— старик ышловзис, сэсся кыліс, кыдзи внукыс вӧрӧшитчӧ-топӧдчӧ сы дінӧ, да пондіс меліа шуавны:— повзьӧдлі тай ме тэнӧ аслам висьтасьӧмӧн? Но — немтор... Крепит сьӧлӧмтӧ. Меным вед пӧльыс тані жӧ висьтавліс та йылысь. Кыдзи ӧні ме тэныд. А, видзӧд, век на ловъя, кӧть уна жӧ нин аддзылі олӧмсьыс. Медся сьӧкыд дырйиыс вӧлі думышта Тян йывсьыс и быттьӧ кокньыдджык лолӧ, быттьӧ вынаджыкӧн да повтӧмджыкӧн лола... Мед эськӧ и тэныд, дона пи, Тян-дедушкоыс тшӧтш отсасис нэм чӧжыд...

Тайӧс кывзігӧн Ваньӧлӧн быттьӧ и збыль чиныштіс полӧмыс.

— Дедуш, а Тяныс кӧ эськӧ ӧні оліс, миян кадӧ, сійӧ, гашкӧ и, геройӧн вӧлі? Да ӧд?

— Мый нӧ эзыс? Вермис и лоны. Этша ӧмӧй миян Комиад геройыд.

— Деду-уш... а тайӧ керкаыс и эм Тяныслӧн?

— Мый тэ. Абу. Сійӧ важӧн нин сісьмӧма. Тайӧс мийӧ нин батьӧкӧд тшуплім.

Ваньӧ личмунӧмӧн ышловзис; сылы кӧть эськӧ и донаӧн, быттьӧ ас мортӧн лои Тяныс, но сы керкаын, буракӧ, эськӧ неӧтчыд босьтліс шуштӧмыс.

Бӧр нюжӧдчисны деда-внука шоныд да небыд турун вылӧ, дедыс бара на меліа тапкӧдыштіс Ваньӧӧс да шуис:

— Вай узям сэсся, дона пи. Мед жӧ сетас миянлы Тян-дедушкоыс бур ун да лӧсьыд вӧтъяс.

Серпасаліс **В. Михайлов.**

Водзӧ лоӧ на.

Косланса сьылысь-йӧктысьяс мунӧны видз вылӧ.

Усогорск.

Ертома фермаысь доярка Нина Захарова.

Снимокъясыс Р. Конюховлӧн.

Пик АРТЕЕВ

КЫК ВИСЬТ

ЧОМЙЫН

Михаил воис чом дорӧ рытнас. Витька нинӧм шуавтӧг чушкис сылӧн мышку сайын. Вой кежлас бара кӧдздӧдіс и дадь сювъясыс дзижйӧдлісны чарӧм кузя. Чомйын, тыдалӧ, найӧс виччысисны: трубаысь пуркйисны би киньяс, сідзкӧ, пачсӧ гудралісны, ӧддзӧдісны бисӧ, медым пузьӧдны чай да шонтыны шыд. Велалӧмтор нин тайӧ кӧр видзысьяслӧн — воны кысянькӧ чомйӧ мудзӧн да тшыгйӧн. Но быд воигӧн сьӧлӧмтӧ шонтӧ надея — тэнӧ сэні виччысьӧны кустӧм би дорын ловъя йӧз.

Паныд уськӧдчисны понъяс, найӧ увтісны эз лёкысь, а быттьӧ чолӧмасисны, а гашкӧ, и сетісны юӧр чомйын пукалысьяслы воысьяс йылысь. Дзик жӧ пыр воссис ӧдзӧс и ывла вылӧ пельпомӧдзыс мыччысис смоль сьӧд юрсиа ныв. Сійӧ видзӧдліс матыстчысь дадюв вылӧ, шуис: воисны пӧ, да здукӧн бӧр вошис.

Тӧбӧкъяссьыс да пиыслӧн маличча вылысь лымсӧ пыркнитӧм бӧрын Михаил павтыртіс нюк пӧласӧ, коді вӧлі чомйын ӧдзӧс пыдди, да писӧ водзӧ лэдзигмоз, пырис шоныд оланінӧ.

Маличасӧ пӧрччытӧг Витька кымынь уськӧдчис кӧр куяс вылӧ да гораа бӧрддзис. Чомйын пукалысьяс шемӧсмисны да юасяна синъясӧн видзӧдлісны Михаил вылӧ. Сійӧ пӧрччис тасмасӧ, ӧкуратнӧя идраліс маличасӧ сеюкӧ, чом пельӧсӧ и вӧлисти пуксис кӧрт пач дорӧ да кутіс куритчыны. Бура дыр мысти, медбӧрын, торкис жӧ чӧв-лӧньсӧ.

— Миян бӧръя ёртъясыд тай... уджалӧмаӧсь... Татысь мунігмозныс. Ме найӧс туялі... Мадукӧс да нӧшта куим кӧрӧс виӧмаӧсь, зверьяс моз косявлӧмаӧсь.— Михаил видзӧдласнас кытшовтіс ставнысӧ, быттьӧ асьсӧ кыліс мыжаӧн кӧръясӧс виӧмын. А Витька дугдіс бӧрднысӧ, тӧдӧмысь, виччысис, кыдзи гырысьяс кутасны пинявны «рушкӧйясӧс». Тадзи сійӧ нимтывліс ставнысӧ, кодъяс эз кӧръясӧн волывлыны на ордӧ.

— Бурӧсь тай... холераяс. Вердан-юкталан найӧс да бурӧн жӧ тай и мынтысьӧны,— скӧра шуыштіс Михаиллӧн гӧтырыс Ольга, ар ветымына гырысь лы-сера нывбаба. Паськыд сарапана да цветастӧй ковтаа, сійӧ пукаліс кӧр куяс вылын да вурис кыс кепысьяс ыджыд пиыслы, Петралы малича соскас. Петра куйліс гатшӧн да мокота пыр видзӧдіс рытъя енэжӧ. Катя, ар кызя мича сьӧдіник ныв, Михаиллӧн да Ольгалӧн нылыс, чожа лӧсьӧдіс ляпкыдик пызан вылӧ ужын.

Чумлӧн веськыдвыв джынйын пукалісны бригадир Иван Сядей да Николай Шабанов, русӧй юрсиа том мужичӧй. Сядейлӧн гӧтырыс, Мария, Ольга кодь жӧ важпӧлӧс паськӧма, тшӧтш отсасис чукӧртны пызан.

— Со тай... бурӧсь тай,— гӧлӧссӧ лэптытӧг шуис Сядей, сэсся шыбитіс папирос помсӧ мыссян дозувса тазйӧ да матыстчис пызан дорӧ. И оз позь вӧлі гӧгӧрвоны — инмис эз сы сьӧлӧмӧдз ӧні кӧръяс виӧм йылысь юӧрыс. Но быдӧн чумын тӧдісны, мый сьӧкыд кывны бригадирлы тайӧс, быд вошӧм кӧр вӧсна сійӧ майшасис, ӧд Сядей тӧдіс стадаын быд кӧрӧс, весиг усьӧм сюр сертиыс вермис тӧдны. Эз прӧста сійӧс нимтыны Кӧр-кутшӧн.

— Аски рация пыр колӧ юӧртны начальстволы... Гижасны нӧшта ӧти акт и та вылын делӧыс пӧжалуй бара тупкыссяс... Кымынӧдысь нин тадзисӧ вӧлі. Юӧртлывлім, а мый тӧлкыс?— Шабанов эновтіс салям-

ка дзоньталӧмсӧ да тшӧтш жӧ матыстчис пызан дорӧ.

— Кыдзи абу, судитлісны жӧ кольӧм во кыкӧнӧс. Сетісны кыкнанныслы пара воӧн да и кӧръяслысь донсӧ перйыны шуисны,— чӧвтліс мича сьӧд синъяссӧ Шабанов вылӧ Катя да муртса нюмдыліс.

— Тайӧ саридзын войт. Олім-олім да-й воим сэтчӧдз, мый торъялас кӧ стадасьыд кӧрыд, шу: вошӧма нин. Зверьяс дорысь ёнджыка пастукъяс йӧзсьыд кутісны повны,— скӧраліс Сядей.— Да и мый тан шензьыныссӧ — йӧз тундраті ветлӧны ён техника вылын и унджыкыслӧн эм оружье. Мун да и тӧд пастукыдлы налысь думъяссӧ.

Вильӧдӧм лысӧ Михаил шыбитіс сук гӧна понлы да быдӧн дорӧ шыасигмоз шуис:

— А ме талун трасса вылын Мишка-шоперӧс панылалі. Горзі сы вылӧ, а весьшӧрӧ. Абу мыжа сійӧ.

— Весьшӧрӧ, дерт. Да бур морт сійӧ, гӧгӧрвоас. Топкатӧ юанныд да бӧр бурасянныд,— Ольга чайтӧм серти быдтор позис ладмӧдны водка «топкаӧн». Ачыс сійӧ «топкасьыд» эз жӧ бӧрыньтчыв, мӧдарӧ, вывтіасис сійӧн. Вайлывліс либӧ кодкӧдкӧ корлывліс тырмымӧн сэтшӧм колантортӧ да гусьӧн юаліс сэтчӧдз, кытчӧдз этшсьыс петӧм Михаиллы эз сюрлы гӧтырыслӧн дзебӧм зелляыс, кодӧс сэсся скӧр йывсьыс юкліс бригадаса став членъяслы.

Ужнайтісны тэрмасьтӧг да дыр. Сёрнитісны лоӧмтор йылысь. Унджыкыс воисны ӧти кывйӧ, мый кӧр видзӧм вочасӧн омӧльтчӧ. Кӧръясӧс начкӧны во гӧгӧр чӧж, кодлы абу дыш. Пастукавны том йӧз оз локны, а пӧрысьяс пенсия вылӧ петӧм бӧрын овмӧдчӧны сиктъясӧ, йирсьӧдчанінъясӧ стройтӧны посёлокъяс, туйяс, буровӧйяс. Нэмъяс чӧж кӧръяс йирсисны лӧнинын. И тӧдлытӧг налысь олӧмсӧ шызьӧдіс да кутіс повзьӧдлыны му вылын и сынӧдын кыптӧм шум. Тайӧ первойсяныс жӧ эз во сьӧлӧм вылас кывтӧм пемӧсъяслы, а пастукъяс радлісны вежсьӧмъяслы. Вертолётъяс кутісны пуксьыны дзик чом дорӧдз, ыджыд отсӧг сетӧны вездеходъяс сьӧкыд кадӧ. Совещаниеяс вылын специалистъяс эскӧдлісны кӧр видзӧмӧ техника пыртӧмлысь бурлунсӧ. Но асьныс жӧ найӧ медводз казялісны бурлань пыдди лёкланьӧ сетчӧмсӧ.

Николай Шабанов чӧла кывзіс чомсаяслысь сёрнисӧ. Сійӧ бригадаса мужикъяс пӧвстын вӧлі медтом и кӧръяс дорын некымын во на, а мукӧд пастукъясыс ставныс вӧліны кӧреннӧй кӧр видзысьяс: тундраын чужисны, быдмисны и велӧдчисны пастукалан уджӧ челядьдырсяньыс. А Николай локтіс бригадаӧ армияын служитӧм бӧрын нин, и дзик неважӧн на сійӧс корсюрӧ шмонитӧмӧн, а корсюрӧ и збыльысь нимтылісны яндоӧн, бокысь локтӧм мортӧн, коді кӧр видзӧмын нинӧм оз сяммы вӧчны. И мед кӧть ӧні сійӧ лыддьыссис нин совхозса медбур пастукъяс пиысь ӧтиӧн, эз тэрмась шуны ассьыс кывсӧ, нӧшта сы вӧсна, мый сійӧ эз на ног думайт. Сійӧ тӧдіс, кутшӧм сьӧкыд лоис йирсьӧдны кӧръясӧс, кыдзи дӧзмӧдчӧны налы нефть корсьысьяс. Збыль вылӧ, бӧръя воясас йирсьӧдчанінъяс чинісны, и медся на буръясыс. Пӧрысьяс шуӧны, мый кӧрӧс пӧ велӧдіс ас дінас морт сӧмын сійӧн, мый видзӧ да дӧзьӧритӧ найӧс кӧинъясысь. Морт вайис налы покой, а ӧні мӧдарӧ — морт найӧс шызьӧдӧ.

— Абу помӧдз ме сӧгласен тіянкӧд,— шыасис и Шабанов.— Оз вермы лоны сідзи, медым кӧр видзӧм дзикӧдз торкисны. Оз лэдзны татшӧмторсӧ... А пока аслыным колӧ мыйсюрӧ вӧчны. Выль тӧвся йирсьӧдчанінъяс корсьны... Печора пӧлӧн, пример вылӧ. Да и туйяс да транспорт позьӧ веськӧдны пӧльза вылӧ.

Здук кежлӧ чомйын пуксьыліс шы ни тӧв. Кутіс кывны пачын песлӧн печласьӧмыс, доналӧм плита вылын сёянлӧн пуӧмыс.

— Вежӧра тэ, Шабанов. Весьшӧрӧ пастукын сіман,— шмонь сорӧн чӧвтіс Катя и оз позь вӧлі гӧгӧрвоны, збыльысь шуӧ сійӧ али сералӧ. Но синъясыс видзӧдісны шоныда, медся вежӧра пӧ, медся сюсь да медся бур. Тайӧ видзӧдлассьыс Ша-

бановӧс шыбитіс пӧсьӧ, и сійӧ, медым дзебны сьӧлӧм вӧрзьӧмсӧ да яндысьӧмсӧ, нюжӧдчис чай кружкалань да ланьтіс.

Сядей вешйыштіс пызан дорысь, лэдзчысис куяс вылӧ, ӧзтіс куритчансӧ да шуис:— Вот Илля лунсянь лэдза тэнӧ отпускӧ, куим во нин йӧз дорас тӧлкӧн эн петав. Гуляйтігмозыд и кайлан Печора йывлань, видзӧдлан тӧвся йирсьӧдчанінъяс. Гожӧмнас найӧс кокньыдджык аддзыны.

— Позьӧ,— сӧгласитчис Николай да кутіс содтавны пес кусны нин кутӧм пачӧ. Пач выльысь ловзис, кутіс печласьны би киньясӧн, жургыны трубаас. Чомйын пуксис шы ни тӧв. Ставӧн мӧвпалісны ас ногыс, но быдӧнлӧн вӧліны ӧти пӧлӧс думъяс: кыдзи коляс бригада восӧ важенкаяс вайсьӧм бӧрын, кутшӧм сьӧкыдлунъяс сувтӧдас на водзӧ ышнясьысь поводдя, мый дасьтӧ судьбаыс быдӧнлы на пиысь торйӧн.

ТУВСОВ ВОЙӦ

Луныс заводитіс кусны. Кӧть и май шӧрын тундраын сутки чӧж югыд, век жӧ тӧдчӧ сылӧн кусӧмыс, чусаммӧны лым чулькъяслӧн да гежӧдіник вӧр діяслӧн серпасъясыс.

Алешка да Шабанов сувтӧдісны дадювъясӧс лым мыльк йылӧ да бинокль пыр кутісны видзӧдны разалӧм кӧр стадалань. Алешка, ыджыд тушаа мича том мужичӧй, сьӧд синкымъяса да сьӧд жӧ гажаа дзирдалысь синъяса, быттьӧ ворсігмоз сюйис футлярас бинокльсӧ да шеновтіс сійӧс мышку саяс. Пыркнитіс амдёрсӧ, дадь вевтсӧ да нюжӧдчис сы вылӧ.

— Стада лӧня йирсьӧ, Шабанов... Бурджык бергӧдлы бинокльтӧ мӧдарӧ, чомлань. Вермас лоны, мыйкӧ сэсь аддзан. Ме вот трубатӧг аддза том важенкаӧс,— ки пыдӧс увсяньыс выныштчӧ аддзыны. Алешка ныр пырыс лэдзис табак тшынсӧ да шмонитанаа нюмъялігтыр сатшкысис сералысь синъяснас Шабанов вылӧ.

Но Шабанов быттьӧ пель пырыс лэдзис сылысь кывъяссӧ да дыр на видзӧдіс кытчӧкӧ водзӧ. Сэсся лэдзис бинокльсӧ, видзӧдліс Алешка вылӧ, гажа серӧктӧмӧн шуис:— Бесшабашнӧй тэ, чӧрт. Но удачаа. Ставыс ворсігмоз шедӧ. Ворсігмоз медводдза дзодзӧгсӧ тулыснас лэбигас лыян, ворсігмоз нывлысь сьӧлӧмсӧ няртаалан.

— Эн пов, Шабанов. Катеринатӧ тэнсьыд ог гусяв. Ёна нин ті ӧтамӧднылы мусаӧсь, и вывті нин ті кыкнанныд меным донаӧсь.— Алешка, мышку вылас куйлігмоз, кресталіс кокъяссӧ, печиктіс юр вывтіыс чигарка помсӧ:— Вот босьта кияс вылӧ мича инькаӧс и кута дыр восьлавны олӧм кузяыс. Олӧмыд ӧд збыльысь бур, братӧ... Лолавны лӧсьыд. Сідзи овнысӧ лӧсьыд.

Алешка ыджыд да мича, ён кияссӧ шевгӧдӧмӧн куйліс гатшӧн да видзӧдіс пыдӧстӧм енэжас. Шабанов пукаліс дадь вылын, нюмъялӧмӧн видзӧдіс Алексей вылӧ да сы нога кымын жӧ мӧвпаліс, мый и збыльысь овнытӧ лӧсьыд, нӧшта на сэк, кор орччӧн тэкӧд кӧръяс кодь эскысь да сибыд войтыр олӧны: кыдзи Катя, сылӧн батьыс — Михаил и, дерт жӧ, тайӧ ён, бур сьӧлӧма, ыджыд кага Алешкаыс.

— Га-га, га-га,— кылісны кык друглӧн пельясӧдз сьӧлӧмтӧ вӧрзьӧдана, дыр виччысян шыяс. И ӧти здукӧн ставыс вежсис: Шабанов веськӧдіс читкыртӧм синъяссӧ енэжлань, корсис сэтысь кыйсьысьлысь вирсӧ вӧрзьӧдысь дзодзӧгъясӧс. Алешка нетшыштіс чехолсьыс двустволкасӧ да лажыньтчӧмӧн кынмис места вылас, ыззьӧмысла топӧдіс пиньяснас улыс парсӧ. Кыкнан понйыс сьӧд кудельяс моз тюрӧбтісны увтчигтыр дзодзӧг паралы паныд. Дадюв кӧръяс тшӧтш жӧ шызисны да бергӧдісны тувсов бархатнӧй сюръяса юръяснысӧ лэбачьяслань. Но лэбач-стӧрӧжъясӧс оз повзьӧдны кӧръяс да понъяс. Мӧдарӧ, кӧръясӧс да котралысь понъясӧс аддзӧм бӧрын дзодзӧгъяс бергӧдчӧны пемӧсъяслань да вӧчӧны не ӧти кытшов гогзігтыр, быттьӧ эльтӧны

найӧс. Тадз жӧ лоис и ӧні. Лэбачьяс чинтісны ӧдсӧ и, ӧта-мӧдыскӧд варгигмоз, кутісны шлывгыны кӧр видзысьяслань. Шабанов тӧдіс, мый ӧні лоас: грымӧбтас кык лыйӧм шы да орӧдас лэбан туйсӧ лэбачьяслысь.

— Ин жӧ кӧть нин лый!— зэлӧдчӧмӧн вашкӧдіс сійӧ Алешкалы. Но здук мысти нин чарӧмӧ зутшкысисны кыкнан лэбачыс.

— Охристь тэ,— сьӧлӧмсяньыс видчыштіс Шабанов.— Иньсӧ мыйла нӧ виин?

Алешка серӧктіс, ворсігмоз качӧдліс пишальсӧ да бӧр ӧшӧдіс пельпом вомӧныс, мӧдӧдчис вӧрзьывтӧг куйлысь лэбачьяслань.

— Кыдз нӧ ме верма лэбигас тӧдны, кодыс инь да кодыс ай?— Алешка мыжтӧг видзӧдіс Шабанов вылӧ. А мӧдыс сералігтырйи грӧзитыштіс чуньнас: тӧда пӧ тэнӧ шельмаӧс. Зэв бура тӧдан, мый иньыс пыр лэбӧ водзвылас, а айыс — бӧрсяньыс.

Дӧвӧленӧсь да шызьӧмаӧсь найӧ пукалісны орччӧн ӧти дадь вылын, мӧд даддьӧ шыбитӧм дзодзӧгъяс вылӧ видзӧдігтыр куритчисны.

— Кытшовтам стадасӧ кыкнан боксяньыс. Вис боксьыс бергӧд кӧръяссӧ, сэтчӧ кӧ матыстчӧмаӧсь Мед кӧть оз жӧ мӧдарас вуджны... Пӧгибнитасны кӧрпияныс. Тайӧ проклятӧй вискыс и тӧв шӧрнас оз быдлаті кынмыв, а берегъясыс крутӧсь, кыдз быттьӧ нарошнӧ капкан зэвтӧма... Кутшӧмкӧ воӧ суседъяслӧн комын гӧгӧр юр пӧгибнитіс.— Шабанов разис вӧжжисӧ, босьтіс харей да, ылын лӧзалысь вӧртор вылӧ индіг, содтіс:— Паныдасям сэні, чай пузьӧдам.

Шабанов нуӧдіс дадювсӧ стада тропа дорышӧдыс, кытшовтліс тыдовтчӧм кушинъясын йирсьысь кӧръясӧс. Пемӧсъяс жуглӧдлісны гыжнаныс кушинъяс бокысь чарӧмсӧ, перйисны аслыныс жебиник сёянтор. Стадаын вайсисны кӧръяс. Крепыдмӧм нин кӧрпиян бергалісны мамъяс дорын либӧ ичӧтик чукӧръясӧн котралісны-панъясисны чаньяс моз, а муртса на чужӧмъясыс дзӧригтыр сулалісны вӧсньыдик кокъяс вылын, велӧдчисны вӧчны олӧмын медводдза воськовъяс, сутшӧдлісны ныръяснысӧ мам кынӧм улас. Лӧнь вӧлі лов вылас Шабановлӧн: важенкаяс вайсисны бура, пурга эз на ыршась кӧрпиянлы, регыд пуксясны шоныд лунъяс и тундра восьтас кӧръяслы сёян местаяс. Бригадаын ставыс жӧ вӧлі тыр-бур — уна вина некод эз вайлыв, а сідзкӧ и бригадир Иван Сядейлӧн сьӧлӧмыс вӧлі местаын, эз герчкы пиньяснас, эз камӧдчы ыджыд кабырнас, бригадаын нелючкияс понда дзик быдӧнӧс мыжалігтыр. Чумын вӧлі мелі, авъя Катя. «Мадук,— шыасьлывліс корсюрӧ шмонь сорӧн Шабанов,— вай мыйкӧ горшӧс веськӧдны». И ныв, шудаа да меліа нюмъялігтыр, мычывліс Николайлы кӧш тыр лым ва.

Вӧр дорӧ матыстчигӧн Шабанов аддзыліс, мӧдар боксяньыс сибӧдчӧ и Алешкалӧн дадюлыс. Нӧшта ӧтчыдысь сійӧ видзӧдліс стадасӧ бинокль пыр и, негораа шутьялігтыр, перйис амдёр улысь черсӧ да пырис вӧр діӧ кос пула. Пес вылӧ туяна пу корсигмоз, сійӧ надзӧник восьлаліс ӧти коз пусянь мӧд дорӧ. Друг понйыс чошкӧдіс пельяссӧ да котӧртіс водзлань. «Кӧч, буракӧ»,— думыштіс Шабанов. Но сійӧ жӧ здукас кынмис места вылас повзьӧмысла: ыджыд коз пу сайысь кыліс зверлӧн равӧстӧмыс. Повзьӧм пон уськӧдчис кӧзяин дорӧ да муртса эз усьӧкӧд сійӧс кок йывсьыс. Эз удит на Шабанов гӧгӧрвоны, мыйын делӧыс, кыдзи сыланьӧ чеччыштіс вижовъеджыд ыджыд зверь. Аслас тӧдлытӧг Николай ӧдӧбтӧмӧн лэптіс юр весьтас черсӧ да чорыда матькыштіс. Пастуклӧн дасьлунӧн зэвтчӧмысь, либӧ нӧшта мыйыськӧ, ош мыджсис лапаяснас чарӧмӧ да сёйис синъяснас сы водзын сулалысь чера мортӧс.

«Уськӧдчас кӧ, ог слӧймы керыштнысӧ,— вирдыштіс юрас, но пастук лёкысь видзӧдіс зверлы веськыда синъясас, сӧткис да пыр шуаліс: «Лысьтлы сӧмын, сӧмын лысьтлы! Юртӧ пазӧда!» И вӧлі сэтшӧм ыджыд кӧсйӧм не сетны орӧдны олӧмсӧ. Быд сӧн вӧлі зэвтчӧма, ставнас вир-яйыс тіраліс да кӧсйис сӧмын ӧтитор: овны. И став тушанас,

и сьӧлӧмнас Шабанов кыліс, мый ловйӧн кольны позьӧ сӧмын аслас кияслӧн стӧчлун да тэрыблун вылӧ надеяӧн. А ош сёйис сійӧс синъяснас. Ставыс тайӧ кыссис сӧмын некымын здук.

«Чернас кӧ ог веськав, пуртӧй бур, сӧмын колӧ удитны кыскыны пуртӧссьыс,— Шабановлы дум вылас усис: Алешка кӧнкӧ матын да горӧдіс: «Алеша! Ош! Лый!» И дзик пыр жӧ вӧр ді бокысь кыліс: «Сейчас! Мать сійӧс хрустальнӧй вандейясӧ!» А ош, Алешкалысь гӧлӧссӧ кылӧм бӧрын, шы сеттӧг, кокньыда да ӧдйӧ веськӧдчис сылӧн горӧдӧм вылӧ. Лӧньсӧ поткӧдіс кыкысь лыйӧм шы, и минута мысти воис Николай пельӧдз:— Шабанов братӧ, тэ ловъя!? Зэвтчылӧм сӧнъясыс да чукӧртлӧм вын-эбӧсыс Шабановлӧн друг личалісны и сылы лои сэтшӧм окота лясмунны да унмовсьны. Но сійӧ веніс тайӧ слабитӧмсӧ, пыркнитіс юрнас, быттьӧ вӧтліс личкысь унсӧ, да шатласигтыр мӧдӧдчис Алешкалань.

— Ловъя,— друг сибдӧм гӧлӧснас чӧвтіс Шабанов. И воча кыліс ёртыслысь кыпыд серамсӧ.

Ош куйліс бок вылас ыджыд юрсӧ бӧрлань шыбитӧмӧн, торвидзисны неыджыд пельясыс, быттьӧ кывзысисны на. Тӧвру вӧрӧшитіс сылысь тувсов шонді улын быгалӧм сук гӧнсӧ. Алексей сулаліс пищальсӧ пельпом саяс ӧшӧдӧмӧн да синъяссӧ читкыртӧмӧн куритчис.

— Ыръянитӧма мукыд,— ошлань довкнитліс юрсӧ Алексей,— кык кӧрпиӧс вильӧдӧма менамладор бокысь да ыджыд кӧрӧс вӧр діӧ кыскӧма. Тэ сылысь, тыдалӧ, сёйӧмсӧ торкӧмыд... Со и скӧрмӧма. Ме думышті, мый сійӧ кӧнкӧ матын, да патронъяс водзвыв вежи.

А Шабанов пуксис Алешкалӧн дадюв вылӧ да веськодя видзӧдіс ошлань. «Со сійӧ, смертьыд... Дзик дінӧдзыд матыстчыліс, скӧдиттӧм да виччысьтӧм. Лешка кӧ эз вӧв матын, чӧртыс тӧдас, мый эськӧ лоис,— мӧвпаліс сійӧ. Видзӧдліс Алексей вылӧ, и морӧс пытшкас вӧрзис аттьӧалан гы. Сійӧ кыв шутӧг матыстчис ёртыслань, видзчысьӧмӧн сыліӧдыс копыртіс юрсӧ, меліа вӧрӧдыштіс Лешкалысь сьӧд кудриа юрсисӧ да, сьӧд мича синъясас видзӧдігмоз, сьӧлӧмсяньыс шуис:— Бур мужик тэ, Алексей!

Кулисны ошлысь кусӧ да пласьнитісны чарӧм вылӧ. Бритва кодь лэчыд пуртӧн вундӧм юрсӧ Алешка пуктіс аслас даддьӧ.

— Бӧрвылас клыкъяссӧ шедӧда. Морт ӧтиӧн тэныд да меным, ӧтиӧс Петралы — тэнад шуринпулы, и нӧшта ӧтиӧс пысалам тасма помас Авко-Мишлы — тэнад тестьпулы,— нюмъяліс Алешка.— Сідзкӧ, тӧд, мый нёль клык пиысь куимыс — тэнад. А тайӧ висьталӧ — почётнӧй местаыс тэнад свадьба вылын вичысьӧ менӧ. А кусӧ ми тэкӧд кыкнанным Катериналы кок улас шыбитам.

Пастукъяс чай юигмоз казьтылісны ошкӧд уна ногӧн аддзысьлӧмъяс йылысь. Тувсов войся чӧв-лӧньсӧ торкисны сӧмын койтысь байдӧгъяс.

— Куритчам да мӧдӧдчам вислань. Нялукаяс вермасны нуӧдны кӧрпияна важенкаясӧс вуджны мӧдарас. А тайӧ пӧгубитас налысь чужтасъяссӧ.— Шабанов видзӧдліс часі вылас.— Регыд лоӧ вой шӧр кад.

Но тайӧ здукас кыліс вездеходлӧн шыыс, сійӧ тӧвзис стадалань.

— Кытчӧ нӧ чӧртыс сійӧс нуӧ!— Шабанов чеччыштіс дадь вылас, горзігмоз кутіс шенасьны кияснас. Сэсся амдёр увсьыс кватитіс ракетницасӧ, кыкысь помся лыйис гӧрд ракетаӧн.

Вездеход вылын, тыдалӧ, казялісны. Машина сувтіс. Кодкӧ петаліс кабинасьыс да бӧр кавшасис сэтчӧ. Вездеход журӧбтіс моторнас да веськӧдчис пастукъяслань.

Сувтӧм машинаысь чеччисны бура пасьтасьӧм нёль ён зон. Найӧ киасьӧмӧн чолӧмасисны Алешкакӧд да Шабановкӧд, сэсся кыпыда да шензьӧмӧн матыстчисны ош тушалань.

— Ён жӧ чӧртыд!

— А куыс бур.

Найӧ тапкӧдісны ки пыдӧсъяснас ош ку гӧнсӧ, лажыньтчӧмӧн видзӧдалісны ошлысь ён гыжъяссӧ.

— Дрӧж босьтӧ кулӧмаыс вылӧ видзӧдны... А ті кыкӧн сійӧс чергӧ-

дінныд,— тапнитіс пельпомас Шабановлы гӧгрӧс чужӧма, ыджыд тушаа зон. Николайлы лои яндзим и сійӧ гӧрдӧдіс пель йылӧдзыс. Сійӧ кӧсйис шуны, мый ошсӧ виис ӧтнас Алексей, но друг казяліс нӧшта ӧти мортӧс, коді чеччис машина кузолысь да нюмъялігтыр матыстчис наланьӧ. Кӧр видзысьлӧн синъясыс векняммисны да скӧра кутісны югъявны, и ставнас ачыс зэлӧдчис. Тайӧ вӧлі Борис, сійӧ йӧз пиысь ӧтик, кодъяс волісны неважӧн чомйӧ, а муніганыс виисны нёль кӧрӧс, нетшкисны на вылысь кыссӧ да Мадук кынӧмысь перйисны чужтӧм на кӧрпиӧс.

Сейсмикъяслӧн базаса заправщик Борис, ыджыд тушаа, ар нелямына мужчина — лётнӧй куртка, мехӧвӧй комбинезона, унтыяса — муніс ёнджыка аэропортын уджалысь вылӧ.

— Здоров, Николай! Кыдз нин оланныд? Кыдзи коллялӧны лунъяссӧ Авко-Миш, Кӧр-кутш Иван?— и кор казяліс Шабановлысь скӧр видзӧдлассӧ, содтіс:— О-о, да тэ гажтӧм талун. Ёна мӧй кӧзяйничайтіс сійӧ тіян стадаын?— Борис, век на нюмъялігтыр, довкнитліс юрнас ош кулань, но сэк жӧ и рудов синъясас югнитісны повзьӧм киньяс.

— Авко-Мишыд — сійӧ збыльысь авко, восьса да сибыд... Но сійӧ правильнӧя шуис тэ йылысь, кӧин пӧ! Лёкджык кӧинсьыс! Авко-Мишыд туяліс тіянӧс сэки... Мый тэныд колӧ тундрасьыс тайӧ войтыр пӧвстас?— Шабанов индіс кинас мужикъяс вылӧ, кодъяс чуймӧмӧн видзӧдісны наланьӧ.— Эн няйтчӧд сӧстӧм йӧзыслысь ыджыд уджсӧ. Усйысь гортад! Тэ ӧд ошйысьлін аслад кулацкӧй керканад. Усйысь. Лёк пом вермас суны тэнӧ. Тані йӧзыс эскысьӧсь, но и справедливӧйӧсь... Тэ коддьӧмыс виӧны эскӧмсӧ весиг Авко-Миш кодь войтырлысь.

Еджгов синкымъяса бледоват чужӧмыс Борислӧн вежсис, вомсӧ скӧрысь вежыньтӧмӧн чӧвтіс:— Тэ, вина гаг! Эн шыблась кывъяснад! Ме дас сизим во уджалі органъясад... Гусясьысьтӧ колӧ на кутны. Этша тай тундраад туйясыд да. Ме ачым Кӧр-кутш дорас ветла, сэки и ставсӧ тӧдмалам.

И сійӧ вешйис куритчысь мужикъяс дорӧ...

Садьмӧм бӧрас Шабанов недыр куйліс на куньса синмӧн. Мырдысьӧн кӧсйис вежӧртны, мый нӧ лоис. А лоис сійӧ, мый ӧні тшӧкыда овлывлӧ. Первой вездеходчикъяскӧд юисны доз, а сэсся налӧн муном бӧрын юисны пытшкӧстӧ гудыртысь резина кӧра спирт. Спиртсӧ сетісны Алешкалы вездеходчикъяс ош ку вылӧ. Сійӧ ку вылас, кодӧс кӧсйис Алешка шевкнитны Катялы кок улӧ. Алешка правдайтчис, эг пӧ Борислы сет кусӧ, а тошкаыслы. Ыджыдыс пӧ налӧн сійӧ, тӧдчӧ пӧ, тӧлка. Чӧрт сыкӧд куыскӧд, коркӧ, гашкӧ, насянь и отсӧг ковмас.

Шабанов восьтіс синъяссӧ, чеччис. Вӧлі зэв бур асыв. Но Николайлӧн лов вылас вӧлі сьӧкыд, гудрӧдліс пытшкӧссӧ, вом пытшкӧсыс помӧй доз кодь. Сылы дум вылас уси, мый юисны войнас, да быдӧн кезнитӧдіс. Шабанов чегыштіс чарӧм торсӧ да сюйис вомас. Алешка некӧн эз тыдав. Чарӧм вылын ӧдва тӧдчысь дадь туй серти позис гӧгӧрвоны, сійӧ мунӧма сейсмикъяслӧн базалань. Абу на, буракӧ, пӧтӧма. А кыдзи нӧ стадаыс? Шабанов дыр видзӧдіс бинокль пыр, но синъясыс вералісны и, сідзи и нинӧм казявтӧг, шуис ветлыны висланьӧ. Сьӧлӧмсӧ чепляліс ёсь дой, кутшӧм овлӧ ыджыд неминуча водзын; вӧлі яндзим, мыжаліс асьсӧ дежуритан кадӧ юӧмысь, сьӧкыд пӧкмелля гудрӧдліс пытшкӧссӧ, поткӧдіс юрсӧ. Ылысянь на сійӧ казяліс вис сайӧ вуджӧм стадасӧ. Косӧм важенкаяс гӧняйтлісны да корскисны мӧдар берегас.

Ваысь Шабанов кыскис кызь куим пӧдӧм кӧрпиӧс. Важенка-мамъяс котӧрӧн матыстчылісны на дорӧ да повзьӧмӧн бӧр уськӧдчылісны шорлань, корисны ловъя теляяссӧ. А ловъяясыс тані эз нин вӧвны, найӧ мунісны мамъяснысьскӧд водзӧ. Кулӧмаясыс жӧ руалісны асъя шонді улын.

Юрсяньыс кок улӧдзыс кӧтасьӧм Шабанов уськӧдчис кымыньӧн багульник куст вылӧ. Сійӧ шытӧг бӧр-

діс, ас вылас, вездеходса мужикъяс вылӧ да Алешка вылӧ ӧбидаысь. А шондіыс пыр кайис вылӧ и сылӧн югӧръяс улын Шабановлӧн паськӧмыс кутіс руавны кулӧм кӧрпиян вылысь моз жӧ.

Лун шӧр каднас нин Николай воис чом дорӧ. Сійӧ вӧжжисӧ киас кутӧмӧн восьлаліс даддьыскӧд орчӧн, сэтчӧ тырыс вӧлі тэчӧма кӧрпиянлысь шойяссӧ. Вӧтын моз восьлаліс Шабанов — мый сійӧ кутас висьтавны чомӧын, тӧдіс,— оз пӧръяв, кӧть кутшӧм курыд, но висьталас ставсӧ сідзи, кыдзи вӧлі.

Но кор нин воис матӧ, шемӧсмис. Чомӧын кылісны код юра йӧзлӧн гӧлӧсъяс. Понъяслӧн увтчӧм вылӧ петіс Витька. Сійӧ матыстчис Шабановлань.

— Гуляйтӧны... Воліс Бориш вездеход вылас. Шадейлӧн канистра тыр водка. Шобачӧй олӧм воссис лун-мӧд кежлӧ,— гырысь морт моз юӧртіс квайт арӧса детинка.

И нӧшта на курыд да забеднӧ лоис Николайлы. Сӧмын ӧд тӧрыт на найӧ Алешкакӧд мунісны татысь стадаӧ. Чомӧын вӧлі лӧнь, сӧмын удж йылысь сёрни. И со бара ставыс торксис тайӧ дженьыдик тувсов войнас, да кымынӧдысь нин.

Чомӧын пыр лыбис Сядейлӧн равзӧмыс, сэсся кыліс зёльгӧм шы, кӧдзалӧм пач трубаыс вӧрис ловъя моз... Тышкасисны.

А Витька, юрсӧ чатӧртӧмӧн да Николайлы чужӧмас видзӧдӧмӧн, висьталіс: «Бориш канистра водка вылӧ корис став пыжикъяссӧ».

Шабанов сідз жӧ тӧдмаліс Витькасянь, мый Катя мунӧма видзны дадюв кӧръясӧс, мужикъяс пӧ сусьӧк кодьӧсь. Шабанов шуис ветлыны Катя дорӧ чомӧ пыравтӧг, вежны сэні ассыс дадюв кӧръяссӧ и мунны бӧр стадаӧ тайӧ сьӧкыд лунъяс кежлас.

Николай ФРОЛОВ

Парма ловъя

КЫВБУРӧН ГИЖӧМ ДРАМА

КОЙМӧД ЮКӧН

Рыт. Эжва дорын. Эжва вылын пыжӧн кывтӧны Дӧрӧш да Ӧлюк. Сьылӧны.

ДӦРӦШ

Кылӧд миянӧс, визув ю, кылӧд.
Кокни пыжнымӧс лайкйӧдлы, гы.

ӦЛЮК

Кыдзи мӧдлапӧв йӧлӧга кылӧ,
Сьӧлӧм кылӧ сідз мӧд сьӧлӧм шы.

ДӦРӦШ ДА ӦЛЮК

Кылӧд миянӧс, визув ю, кылӧд.
Кокни пыжнымӧс лайкйӧдлы, гы.
Кыдзи мӧдлапӧв йӧлӧга кылӧ...

Дӧрӧш ланьтӧ да кывзысьӧ.

ӦЛЮК

Сьӧлӧм кылӧ сідз мӧд сьылӧм шы.

ДӦРӦШ

Ме тэнсьыд сьӧлӧм шы ог кыв,
А кыла кыськӧ сьыланкыв.

ӦЛЮК

Из сьӧлӧм мӧд сьӧлӧм оз кыв.

ДӦРӦШ

Чӧв!..

ӦЛЮК *(ланьтӧ да кывзысьӧ)*

Меным тшӧтш жӧ муртса кылӧ.

ДӦРӦШ

Пыж ыджыд Эжва йылысь лэччӧ.
Йӧз уна сэні. Налӧн сьылӧм.

ӦЛЮК

Вай сыныштдорлань, косӧ чеччам.
Код тӧдас кутшӧм йӧз, ме пола.

ДӦРӦШ

Йӧз тӧдтӧм, дзебсьывны, дерт, колӧ.

Сибӧдчӧны берегӧ, чеччӧны пыжысь да мунӧны пуяс сайӧ. Тыдовтчӧ ыджыд пыж. Пыжын Яраш да Петыр, налӧн ёртъяс. Кылӧ збой сьылӧм.

Оз сэн варыш лэчыд гыжъя
Вӧтӧд лэбач чукӧр, оз,—
Лэбӧ ньылыд тӧлӧн пыжа,
Вундӧ гыяс пуртӧн моз.

Оз збой каля сунлась, варччы,
Пожъяв лым кодь еджыд борд,—
Гыкӧд пыждӧра сэн гартчӧ.
Веськӧдлысьыс — повтӧм морт.

Варыш синма, вына соя,
Нинӧм сылы помтӧм лӧз.
Мед жӧ быгйӧн гыыс койӧ,
Абу полысь пыжын йӧз.

Гыысь гыӧ пыжа вуджӧ
Ньӧв моз веськыда, оз кеж.
Збой йӧз оз лыддьысьны уджӧн,
Венсьӧм налы — кыдзи теш.

Налы мустӧм лӧня олӧм,
Сотчӧ сьӧлӧманыс би.
Оз ков зарни, венсьӧм колӧ,
Найӧ быдӧн косьлӧн пи.

Паныд сувтысь пӧдӧ йирын.
Полысь кось дырйи оз сюр.
Овлӧ, вина пыдди вирӧн
Коддзӧ повтӧм йӧзлӧн юр.

Пыжа матыстчӧ.

ЯРАШ

Вай шойччам, Петыр, регыд вой,
А лунтыр сынны мудзӧ сой.

ПЕТЫР

Збыль, узьмӧдчыны воӧ пӧра.
Вай, Яраш, уськӧдӧй пыждӧра.

Пыжа сибӧдчӧ ва дорӧ, йӧз чеччӧ пыжысь.

ЯРАШ

Ныв тані радейтлі ме ёна.
И ме тшӧтш вӧлі сылы дона.

Тан матын Шыпичаыд олӧ.

ПЕТЫР

Сы ордӧ «гӧститны» ми волам.
Ми юалам важ атаманӧс,
Мый бурсӧ тані йӧзлы паніс.

ЯРАШ

Бур! Сыкӧд орччӧн олӧ лёк.

ПЕТЫР

Заводитчӧмыс 9 номерын.

И Парма нартитӧмысь инмас,—
Кӧть кӧн, гӧль йӧзлӧн шог да синва
Тшӧтш миян синва, миян шог.

ЯРАШ

Ме бара вои чужан муӧ.
Пӧсь чолӧм тэныд, чужанін!
Со аддза тӧдса пожӧм пуӧс.
Тан ставыс гажӧдӧ мем син.
Со пелысь, гӧрд нин сылӧн розйыс.
Со быдмӧ ньыв пу — козлӧн чой.
Со водзын — дзормӧм дзуртысь козъяс.
Нэм мыйкӧ мойдӧны лун-вой.
Тан Парма вӧр — кыдз помтӧм саридз,
Он вермы вуджны, мун кӧть нэм.
Вӧр шувгӧ тулыссянь сьӧд арӧдз,
Тӧв воас,— чуймас, ланьтас тшем.
А кутшӧм югыд тувсов войӧ,
Кор шонді саялыштлӧ сутш,
Кор ойдӧм Эжва кыркӧтш койӧ,
Кор мӧдлапӧлӧдз син оз судз!
Эз дугдыв сьӧлӧм татчӧ нуны.
Тан ставыс гажӧдӧ мем син.
Ас му, он вермы некор вунны.
Пӧсь чолӧм, муса чужанін!

ПЕТЫР

Ас му мем — челядьдырся вӧт.

ШАРАФ

И менам олӧм абу мӧд.
Ас му! Став дорысь сійӧ муса.
Да корсьлім сэсь ми пышъян туй.
Йӧз муын нэм чӧж сайлась-уй.
Ас муысь ылі туйын кусам.
А вӧля миян курыд кӧра!

ПЕТЫР

Шараф, шог тэнӧ талун гӧрӧ.

ЯРАШ

Збыль, миян вӧлялы кысь шуд,
Ӧд чужтіс сійӧс царскӧй суд.

ПЕТЫР

Чужӧм тэнад мед оз воймы,
Шог кӧ вуджас тэнсьыд туй.
Эн тэ сетчы сьӧлӧм дойлы,
Юр эн ӧшӧд, эн видз руй.
Тэд кӧ йӧзысь гӧля овсьӧ,
Мӧд кӧ гуис тэнсьыд шуд,—
Тэ эн бӧрддзы, эн тэ повзьы,
Корсь тэ ассьыд олӧм пуд.
Тэд кӧ сьӧкыд ӧткӧн овны,
Пыр кӧ тэныд букыд лун,
Гажтӧм лои ӧтка ловлы,—
Аслад вокъяс дінад мун.
Тэд кӧ овны лои дзескыд,
Тэнад пӧдны кутіс лов,—
Аслад морӧсад би песты,
Сьӧлӧм жугыльтны оз ков.
Тэд кӧ лои сійӧ мустӧм,
Коді пычкӧ вир и вем,—
Синмад лӧг тэ ӧзты кустӧм,
Пукты кось вылӧ став нэм.
Оз кӧ тырмы тэнад выныд,
Сьӧкыд ӧткӧн нуны кось,—
Ассьыд вокъястӧ он вунӧд,
Найӧс быдлаысь тэ корсь.
Мый нӧ руд кӧ енэж талун,
Мый нӧ гӧгӧрным кӧ мыж,—
Аски шонді петас налы,
Кодлы олӧм талун тыш!

Петыр да Шараф мунӧны мукӧд дінӧ, кодъяс лӧсьӧдчӧны вой кежлӧ. Яраш дінӧ локтӧны Дӧрӧш да Ӧлюк.

ДӦРӦШ

Тэ, Яраш! Чолӧм!

ЯРАШ

Чолӧм! Чолӧм!

ӦЛЮК

Ми важӧн тан, да петны полім.

ДӦРӦШ

А кутшӧм йӧз тшӧтш тэкӧд локтіс?

ЯРАШ

Йӧз, позьӧ шуны, менам вокъяс.
Вай висьтав ӧдйӧ, кыдзи олад.

ДӦРӦШ

Тэ тӧдан, олӧм миян сола.

ЯРАШ

Кӧн Сандра?

ДӦРӦШ

Век на мам-бать дорын.

ӦЛЮК

Но олӧ Сандра синва сорӧн.
Бать сетӧ сійӧс верӧс сайӧ.

ЯРАШ

Шог, шог зэв меным юӧр тайӧ.
А верӧс?..

ӦЛЮК

Шыпича ӧд верӧс!

ДӦРӦШ

Тӧв шӧрсянь дӧвеч.

ӦЛЮК

И йӧз шуӧ,
Мый гӧтыр нартитӧмӧн тэрмӧдӧма гуӧ.

ЯРАШ

Мед Сандра!..

ӦЛЮК

Мый нӧ Сандра керас?
Тэ вошин, коді доръяс сійӧс?
Мам сылӧн висьӧ.
Батьыс Шыпичалӧн киас.

ЯРАШ

Мед Сандра! Эскыны оз позь!

ӦЛЮК

Он пан ӧд Шыпичакӧд кось.

ЯРАШ

Кось... сӧмын кось!..
Яраш шогӧ воӧма. Аддзӧ кодзув усьӧм.

ЯРАШ

Со уси биа ньӧв моз кодзув,
Медбӧрысь сявкнитыштіс ёр.
Код шуас ошйысьӧмӧн водзвыв,
Мый олӧм сылӧн оз тадз ор?

Сім енэж югдыштліс эз уна,
Эз аддзыв кодзув кусӧм морт.
Тадз кусам, нимным миян вунӧ,
Тшӧтш сылӧн, коді талун ёрт.
Ми сідз жӧ сотчам ӧтка биӧн.
Ми енэж улын — ывла бус.
Мед сотчӧм ярджык вӧлі миян,
Кор сьӧлӧм биным эз на кус!

НЁЛЬӦД ЮКӦН

Шыпича ордын чукӧртчӧмаӧсь гӧстьяс. Шыпичалӧн чужанлун.

ГӦСТЬЯС *(сувтӧны, лэптӧны бокалъяс)*
Шуд, шуд, шуд!
Ми сиам тэныд ыджыд шуд!
Юӧны да пуксьӧны.

ШЫПИЧА *(выльысь кисьталӧ)*
Вай юӧй, юӧй, дона гӧстьяс,
Ме вина омӧльӧс ог кисьт.
Кор сьӧлӧм вӧлі томджык, пӧсь на,
Кор синва нинӧмысь эз письт,
Кор кабыр вӧлі кӧрт кодь вына,
Кор вӧлі синмын ломзьӧ би,—
Сэк судзӧдлі ме тайӧ вина.
Вай казьтыштамӧ том кад ми.
Ме томӧн овны бура кужлі,
Оз став лун нэмысь менам вун.
Вай пасъям лунсӧ, кор ме чужлі,
Ветымын арӧс тыран лун.
Ветымын арӧс... Он бӧр чинты.
Но вын и вежӧр менам том.
Оз весь ӧд Шыпичаӧн нимты
Да тунӧн менӧ йӧзлӧн вом.
ГӦСТЬЯС *(сувтӧны, лэптӧны бокалъяс)*
Кузь нэм, бур шуд! Кузь нэм, бур шуд!
Ми сиам Шыпичалы шуд!
Мед быдтор шедӧ тэд, мый ковмас,
Пыр водзӧ озырмас мед овмӧс!
Мед шог да лёк йӧз тэысь полас!
Мед уна чужанлун на волас!
Бур шуд, кузь нэм! Кузь нэм, бур шуд!
Ми сиам Шыпичалы шуд!
Пырӧ Ёгор, сійӧс потшалӧ Васька Йӧрш.

ВАСЬКА ЙӦРШ
Тэ кытчӧ сюйсян, воштін садь!

ШЫПИЧА
Мый Ёгор, няйттӧ кыскан татчӧ?

ЁГОР
Ло миян йӧзлы тэ бур бать!
Тшыг кулам тӧвнас, енмыс аддзӧ...

ШЫПИЧА
Тшыг кулад? Мый сідз? Мый сэн ме?

ЁГОР
Нянь гумла вылысь босьтан тэ.

ШЫПИЧА
А! Мынтысьны ті быдӧн ньӧжмыд.
Пыр зіляд кӧйдыс уджйӧз чӧжны.
Ме виччыси, а сэсся шань!

ЁГОР
Тэ ачыд тӧдан, кынмис нянь.
Тэ тӧдан, гожӧм вӧлі кутшӧм.

ШЫПИЧА
Тӧв кежлӧ сы вӧсна ог кушӧн
Ме Човйын вина завод коль.

ЁГОР
Кык пуд кӧ сетлін,— перъян нёль.

ШЫПИЧА
Ме водзвыв шулі.

ЁГОР
Воим пикӧ!

ШЫПИЧА
Ог эшты артасьны ме тікӧд.
Ёгор аддзӧ гӧстьяс костысь попӧс.

ЁГОР
Тэ, батюшко, кӧть йӧзӧс дорйы.

ПОП
Кузь гожӧм енлысь колі корны.
Мый вӧсна няньяс торкис пуж?—
Ен ногӧн овны йӧз оз куж!
Со дзикӧдз вунӧдід ті вичко.

МУКӦД ГӦСТЬЯС
Дыш ыджыд тіянӧс пыр личкӧ!
Нянь зіль удж корӧ. Корсян тась!

ЁГОР
Ті, аддза, ставныд ӧтдор тані.
Ті ставныд ӧтдор,— йӧзлы паныд!

ГӦСТЬЯС
Йӧз збоймис кыдзи. Небыд власть!

ШЫПИЧА *(тойлалӧ Ёгорӧс ӧдзӧслань)*
А татшӧм сёрнисьыд, бур вокӧ,
Тэд плетьӧн кульны колӧ боктӧ! *(Васька Йӧршлы)*
Нянь перйы аски жӧ, да стӧча.

ВАСЬКА ЙӦРШ
Эн тӧждысь, ставсӧ бура вӧчам. *(Петӧ Ёгорӧс вӧтліг.)*

ГӦСТЬЯС
Йӧз збоймис дзикӧдз! Оз тӧд полӧм!

САНДРА
Йӧз миян сьӧкыда зэв олӧ.
Со кывлід, кынмис таво нянь.

ГӦСТЬЯС
Тэ вывті нор сьӧлӧма ань.
Сандра матыстчӧ Шыпича дінӧ.

ШЫПИЧА
Мый шога копыртӧмыд юр?
Со тэнсьыд батьтӧ лэпті вылӧ,
Бур гӧстьяс костын сёрни сылӧн.
И тэныд олӧм вӧча бур.

САНДРА
Бать менам тэнад гӧстьяс радын...

ШЫПИЧА
А тэ кӧзяйка лоан тан.

САНДРА

Сы йылысь сёрни тэ эн пан.
Бать сетас тэ сайӧ, дерт, радӧн,
Да сьӧлӧм менсьым тэ он вен,
Мӧд, муса морт нэм кежлӧ сэн.

Эн вунӧд, мича рӧма корӥыс,
Кор дзоридз гажӧдӧ веж бор,
Кор эн на нетшышт сійӧс борӥысь,
Кор сылӧн вуждiныс эз ор.
Эн вунӧд, бобув зарни сьӧма,
Кор сылӧн вӧля эз на кус,
А босьтан радейтыштны сӧмын,—
Мичлунсьыс кольӧ киад бус.
Эн вунӧд, лэбач гажла сьылӧ,
Кор сійӧс кывзӧ шонді, сёрд.
Гаж бырӧ сьылӧм шыысь сылӧн,
Кор сійӧс ворсны кыяс морт.
Дон оз тӧд радейтӧм, оз ньӧбсьы,
Эн вунӧд некор сійӧс тэ.
Он тшӧкты сьӧлӧмыдлы: небзьы
Да радейт, инда кодӧс ме.

Васька Йӧрш пырӧ, матыстчӧ Шыпича дінӧ.

ШЫПИЧА *(Йӧршлы)*

Мем талун мыйкӧ абу долыд,
Оз некыдз гажмӧм юрӧ лок,
И сьӧлӧм тунъялӧ мем шог.

ВАСЬКА ЙӦРШ

Оз буртор кыв, збыль, тэнад лолыд.
Кыдз войтӧв улын Эжва гызьӧ,
Сідз Парма сиктъясын йӧз шызьӧ.
Збой сёрни кылӧ тшӧтш и татӧн.
Пыж ыджыд Эжваланьысь катӧ.
Мем воис юӧр: пыжа тайӧ,—
Збой йӧзӧс Яраш татчӧ вайӧ.

ШЫПИЧА

Мый, Яраш? Яраш бара татӧн!

САНДРА

Мый кыла? Яраш менам матын!

ШЫПИЧА

Кыдз лысьтіс шызьӧдчыны Парма!
Пыж кутшӧм йӧзлӧн сёр кад, арнас
Войтӧла гы кост татчӧ сынӧ?
Йӧз вунӧдӧма менсьым вынӧс!

ГӦСТЬЯС

— Тi кылад, Парма йӧз пӧ ярӧсь.
— Тi кылад, йӧзӧс вайӧ Яраш.

ШЫПИЧА *(Йӧршлы)*

Кось вермас лоны, лӧсьӧд паськӧм.
Ва лэптӧй мудӧд вылӧ.

ВАСЬКА ЙӦРШ

Дасьтам.
(Васька Йӧрш петӧ.)

ГӦСТЬЯС

— Тi кылад, йӧзӧс вайӧ Яраш.
— И керка дорын йӧз пӧ ярӧсь.
— Йӧз збоймис, косьӧ лысьтӧ пырны.
— Мый керны, вежӧрыд оз тырмы.
Мый керны, мӧвпыштны он куж.
— Эн полӧй нинӧмысь, эн полӧй,
Мед, кодлӧн донтӧм лолыс, волӧ!
Ми налы петкӧдлам ён пуж!

Шыпича матыстчӧ гӧстьяс дінӧ.

ШЫПИЧА

Бур гӧстьяс, вичко ыджда аттьӧ,
Зэв бура пасйид чужан лунӧс:
Бур кывъяс тiянлысь ог вунӧд.
Но лёкӧс лун, со меным каттьӧ,
И, гашкӧ, помасяс лун косьӧн,
А косьыд абу, дерт, бур козин,
Тi, бур йӧз, бергӧдчӧй бӧр гортӧ.
Ми мӧдысь гажӧдчыштам коркӧ.

ГӦСТЬЯС

Ми тэкӧд нинӧмысь ог полӧй.

ШЫПИЧА

Мем бурджык ӧткӧн лоны колӧ.
Код тӧдас, лӧсьӧдчӧ мый сэн.

ГӦСТЬЯС

Но, сідзкӧ, отсалас мед ен.
Тэд сиам, кось кӧ пансяс, вен!
Тэд сиам, отсалас мед ен!

Гӧстьяс мунӧны. Сандра кӧсйӧ мунны, но сійӧс потшӧ Шыпича.

ШЫПИЧА *(Сандралы)*

Эн тэрмась, тані тэнад горт!
Тэд, шуан, Яраш муса морт.
Тэ сійӧс аддзан тані, кор ми
Кӧрт чептӧн сійӧс кутам дорны!

САНДРА

И менӧ Ярашкӧд тэ дор!

ШЫПИЧА

Лок, Яраш! Ачыд сюйсян лэчкӧ!
Палач тэд важӧн черсӧ лэчтӧ!

САНДРА

Ме эска, енмыс тэнӧ ёрас,
И регыд олӧм аслад орас.

ВИТӦД ЮКӦН

Шыпича керка дорын Парма йӧз. На костын Ёгор.

ЁГОР

Нэм уджйӧз Шыпичалы мынтам.

ЙӦЗ

— Сы киын став бур му и видз,
А миян вӧр берд муыд вынтӧм.
— Нянь кынмӧ быд во матӧ.

ЁГОР

Сідз!

ЙӦЗ

— Кыдз Шыпичаӧс ен оз ёр.

ЁГОР

Ен абу, тыдалӧ, гӧль дор!

ПӧРЫСЬ ЙӧЗ

— Йӧз водзӧ Шыпичаӧс корӧй.
— Йӧз водзӧ сёрни вылӧ корӧй.

ЁГОР

Оз кокньӧд, сёрнитӧй кӧть нэм.
Вын ыджыд эськӧн миян эм,
Да сӧмын полӧм сійӧс дорӧ!

ЙӧЗ

— Вай ланьтлӧй, кылӧ кыськӧ сьылӧм.
— Кысь сьылӧм,— вой тӧв нӧйтӧ гы.
— Оз, збыльысь кылӧ сьылӧм шы.
— Збыль, сьылӧм вадорланьыс кылӧ.
— Йӧз ыджыд пыжӧн татчӧ катӧ.
— Йӧз тӧдтӧм.
— Корсьӧны мый татӧн?

Тыдовтчӧ пыжа, кылӧ сьылӧм:

Оз збой каля сунлась, варччы,
Пожъяв лым кодь еджыд борд,—
Гыкӧд пыждӧра сэн гартчӧ.
Веськӧдлысьыс — повтӧм морт.

Варыш синма, вына соя,
Нинӧм сылы помтӧм лӧз.
Мед жӧ быгйӧн гыыс койӧ,
Абу полысь пыжын йӧз.

Гыысь гыӧ пыжа вуджӧ
Ньӧв моз веськыда, оз кеж.
Збой йӧз оз лыддьысьны уджӧн,
Венсьӧм налы — кыдзи теш.

Пыжа сибӧдчӧ ва дорӧ, воысь йӧз петӧны пыжысь, сьыліг локтӧны Шыпича керка дорӧ чукӧртчӧм йӧз дінӧ:

Налы мустӧм лӧня олӧм,
Сотчӧ сьӧлӧманыс би.
Оз ков зарни, венсьӧм колӧ,
Найӧ быдӧн — косьлӧн пи.

ЁГОР

Со вӧлӧм отсӧг миян матын.
Дерт, тайӧ, кӧнкӧ, локтӧ йӧз,
Код йылысь важӧн кывсьӧ татӧн,
Мый найӧ — озырлы ён гröз.

ЙӧЗ

— Сэн, Яраш!

ЁГОР

Талун буретш колӧ,
Кыдз Яраш, пуан вира морт!

ЙӧЗ

Кысь усин, Яраш? Чолӧм!

ЯРАШ

Чолӧм!

ЁГОР

Морт тэ кодь талун колантор!

ЙӧЗ

— Дыр кежлӧ янсӧдлісны гортсыд.
— Ас муӧ аддзин туй, эн сорсьы.
— Тэ кутшӧм мога йӧзкӧд тані!

ЯРАШ

Мог налӧн — нуны кось пыр паныд,
Гӧль йӧзлысь нетшкӧ коді сӧн,
Пыр нӧйтны озырӧс, кӧть кӧн.

ПЕТЫР

Ми сійӧн вуджам муяс-ваяс,
Мед торкны озыръяслысь ун,
Гӧль йӧзлысь садьмӧдны збойлун.
И сійӧ мог жӧ татчӧ вайис.
Дыр корсим Шыпичаӧс, ӧні
Ми аддзам, царствуйтӧ со кӧні. *(Керкаланьӧ.)*
Кад воис, нинӧм ӧд он вӧч,
Важ уджйӧз мынтыны тэд стӧч!

ЯРАШ *(керкаланьӧ)*

И Парма йӧзкӧд мынтысь талун!
Бур эмбур тэнад — пӧсьыс налӧн.
Тэ озырлун во дас вит чӧжӧн
Пыр зіль йӧз уджӧн аслыд чӧжин!

ПӧРЫСЬ ЙӧЗ

— Збой сёрни татшӧм медводз кылам.
— Мӧвп татшӧм миянлы зэв выль.

ЁГОР

А меным Яраш кывъяс мыла!

ТОМ ЙӧЗ

Кӧч сьӧлӧм миян,— со мый збыль!

ПӧРЫСЬ ЙӧЗ

— Он тӧдӧй,— Шыпичаыд тун,
Зык панан,— ловйӧн тась он мун.
— Эн сувтӧй Шыпичалы паныд.
— Эм, войтыр, Шыпичалӧн пушка,
Кось панан,— биӧн сійӧ чушкас.
— Кык пушка.

ЁГОР

Човйын, абу тані.
Йӧз тшыгъялӧ кор, сылӧн пир!

ВОӦМ ЙӧЗ

Вай пазъям керйӧн ӧдзӧс дзир.

ПАРМА ЙӧЗ КОСТЫСЬ

— Мед тун кӧ, керка пытшкас пырам
Да сылысь неж поз дзикӧдз кырам!
— Ми вӧтлам Шыпичаӧс сэсь!

ПЕТЫР

Оз лӧсяв тун мед, полад весь.

ПӧРЫСЬ ЙӧЗ

Чӧв, вермас пельса ваысь вӧчны
Вой саридз пасьта гудыр ю,
Оз удит нюйтмӧм Эжва сӧдзны,—
Чов улын лоас сійӧ, су!

Воӧм йӧз да кодсюрӧ Парма йӧз пытшкысь босьтӧны кер да нӧйтӧны ӧдзӧсӧ. Воӧм йӧз горӧдӧ сьывны:

Налы мустӧм лӧня олӧм,
Сотчӧ сьӧлӧманыс би.
Оз ков зарни, венсьӧм колӧ,
Найӧ быдӧн косьлӧн пи.

ЯРАШ

Би медся ён да медся сӧстӧм.

Ме кывлі, тунӧс сотӧ би.
Вай бурджык би ми тані ӧстам.

Йӧз костысь унаӧн уськӧдчӧны лӧсьӧдны керка дорын бипур.

ЙӦЗ

— Со чаг да сюмӧд ӧктім ми.
— Со кыски гӧрдӧдз косьмӧм коз.
— Ми татӧн сотам лёк вын поз.

Керка гӧгӧр ӧзйӧ ыджыд би. Сэки керка вылысь чепӧсйӧ да киссьӧ ва. Унаӧн повзьӧны да бӧрыньтчӧны.

ПӦРЫСЬ ЙӦЗ

Ми шулім, ӧні асьныд аддзид,—
Он веноӧй Шыпичаӧс тадзи.

ЯРАШ

Вай босьтӧй керкасӧ би кытшӧ!..
Вай пыртӧй бисӧ керка пытшкӧ!..

ЙӦЗ

— Дзик ставнас керкасӧ би вевттис.
— Со ӧзйӧма нин керка вевтыс.
— Тшӧтш пытшсьыс чепӧсйис со тшын,
Сэсь пышйис, тыдалӧ, лёк вын.

Ӧдзӧс жугалӧ да йӧз уськӧдчӧ керка пытшкӧ сьылӧмӧн:

Повтӧм сьӧлӧмалӧн олӧм
Медся долыд, медся бур.

Би ыджыд, керка пытшкысь кылӧ кось. Керкаысь бӧр петӧ Яраш.

ЯРАШ *(Йӧзлы)*

Со дзебсис, повзис тіян тун!
Ми аддзам, кытчӧ кӧть он мун!

ПӦРЫСЬ ЙӦЗ

Он аддзы, юкмӧсас кӧ сунас,—
Туй сылӧн ва дорӧдз сэн мунӧ.

Пырӧны Сандра, Ӧлюк да Дӧрӧш. Яраш аддзӧ найӧс.

ЯРАШ

Тэ, Сандра!

САНДРА ДА ӦЛЮК

Яраш! Корсям тэнӧ.

Тыдовтчӧ-сайласьӧ Васька Йӧрш.

ДӦРӦШ

Йӧрш Васька сайласьӧ мый сэні?

Яраш воськовтӧ Сандралань. Кылӧ Дӧрӧшлысь шуӧм да видзӧдӧ бӧрланьӧ. Сэк Васька Йӧрш уськӧдчӧ сайӧдысь Яраш вылӧ, да сутшкӧ пуртӧн сылы морӧсас, ачыс пышйӧ. Яраш усьӧ. Сандра, Ӧлюк да Дӧрӧш уськӧдчӧны Яраш дінӧ. Сэтчӧ жӧ матыстчӧны мукӧд.

САНДРА

Ой, Яраш!

ӦЛЮК

Яраш!

САНДРА

Яраш, муса...

ДӦРӦШ

Тэ ловъя, Яраш? Синмыс кусӧ.

Керкаысь петӧ коддзыштӧм морт, сьылӧ.

КОД МОРТ

Коді косьын сюйсьӧ водзӧ,
Сійӧ медвойдӧр и коддзӧ.
Сылы йӧзсянь ошкан кыв.

Ӧлюк паныдалӧ сійӧс, кӧсйӧ ӧлӧдны. Код морт кутлӧ Ӧлюкӧс, нюмъялӧ да водзӧ сьылӧ:

Сылы — медся мича ныв.

ӦЛЮК

Сэн Яраш...

КОД МОРТ

Сэн? Ме корся сійӧс *(петкӧдлӧ киас бутылка)*

Коді косьын бӧрын ветлӧ,
Сійӧс вина дорысь вӧтлӧй...

ӦЛЮК

Йӧрш Васька Ярашӧс сэн вийис.

Код морт ланьтӧ, шыбитӧ кисьыс бутылка да мунӧ сэтчӧ, кытчӧ індіс Ӧлюк.

КОД МОРТ

Йӧрш Васька?.. Яраш, дона вок!
Тэ эн ӧд кувны татчӧ лок.

Пырӧны Петыр да мукӧд.

ПЕТЫР

Кор сотчас ставыс керка пытшкас,

Вын Шыпичалӧн чинӧ сэк!

ЙӦЗ *(Петырлы)*

— Тан суис йӧзӧс ыджыд грек.
— Тан пуртӧн Ярашӧс Йӧрш бытшкис.

Петыр матыстчӧ сэтчӧ, кытӧн куйлӧ Яраш.

ПЕТЫР

Тась нуны колӧ сійӧс гортас.
Узь, Парма йӧзлӧн бур пи, узь.
Кӧть олӧм тэнад эз вӧв кузь,
Да вына вӧлі тэнад бордъяс.

ЙӦЗ

Пыр олім гӧля, полӧм сорӧн,
Пыр олӧм вӧлі — курыд сир.
Тэ чукӧстін, кось вылӧ корин,
И Парма йӧзлӧн пузис вир.
Узь, Парма йӧзлӧн бур пи, узь.
Кӧть олӧм тэнад эз вӧв кузь,

Кӧть водз зэв суис бӧръя ун,
Ним тэнад Пармаын оз вун.

Ярашӧс лӧсьӧддӧны нуны.
Сотчан керка ӧшиньын тыдовтчӧ Шыпича, кӧсйӧ петны ӧшинь пыр. Сандра сійӧс медводз аддзӧ.

САНДРА

Со, коді мыжа ставсьыс!

ЙӦЗ

Со,
Вир юӧ коді уна во!

Сотчан керка пытшкын мыйкӧ усьӧ. Шыпичаӧс вевттьӧ би.

ЙӦЗ

— Пом воис тэныд, Парма кӧин!
— Пом, кольӧ тэысь сӧмын пӧим!..
— Йӧрш Васька пышйис, медлёк пон.
— Йӧрш Васька регыд лоас Човйын,
Ог мынӧй ӧні сыысь ловйӧн,
Вын Човйын Шыпичалӧн ён.

ДӦРӦШ

Йӧз киын вын! Ті энӧ полӧй.
Кыдз Яраш индіс, сідзи олӧй!
Эн полӧй, войтыр, юръяс лэптӧй,
Кось вылӧ черъяснытӧ лэчтӧй,
Да мӧдам Човйӧ! Сотам Чов!
Но, коді кось нуны оз пов?

ЙӦЗ

— Мый повныс? Некод дзик оз пов!
— Збыль, сотам Шыпичалысь Чов!

Ярашӧс петкӧдӧны.

ДӦРӦШ

Эй, войтыр, Човйӧ!

ЙӦЗ

Човйӧ, Човйӧ!

ДӦРӦШ

Мед тӧдӧ быдӧн,— Парма ловъя!

Ставыс петӧны Ярашӧс нуысьяс бӧрся. Ылыстчӧ йӧзлӧн гӧлӧсъяс:

— Эй, Човйӧ, Човйӧ!..
— Парма ловъя!..

П О М.

В. Н. ПАРХАЧЕВ,

В. И. Чапаев нима партизанскӧй отрядса комсомольскӧй организацияысь вӧвлӧм секретарь, СССР-са просвещение кузя министерство управлениеысь начальникӧс вежысь

КОМИ ПАРТИЗАНЪЯСЛӦН КОМИССАР

Н. Е. Кузнецов
1939—1940 воясӧ.

Сӧветскӧй йӧз некор оз вунӧдны Великӧй Отечественнӧй война. И найӧ, кодъяс тышкасьлісны немецко-фашистскӧй захватчикъяскӧд да воштісны чорыд косьясын боевӧй ёртъяссӧ, и миян йӧзлӧн ӧнія поколение пыр кутасны казьтывны усьӧм геройясӧс. Йӧз пуктӧны пыдди, радейтӧны войнавывса ветеранъясӧс, кодъяслы удайтчыліс прӧйдитны сьӧкыд фронтӧвӧй туйяс, дорны победа. Фашизмкӧд тыш нуӧдісны мужичӧйяс, нывбабаяс и челядь. Жугӧдны врагӧс — ӧти кӧсйӧмӧн олісны фронт и тыл.

Сотіс фашистъясӧс кок ув муыс весиг налӧн тылын. Мирнӧй войтырлы став тайӧ шогсӧ вайӧмысь босьтісны водзӧс патриотъяс-партизанъяс.

Партизанскӧй отрядъясын тышкасисны и комияс. На пӧвстын медся смелъясысь ӧтиӧн вӧлі Николай Ефимович Кузнецов. Меным, вӧвлӧм партизан-доброволецлы, удайтчыліс Николай Ефимовичкӧд орччӧн пӧшти кык во тышкасьны фашистъяслы паныд партизанскӧй отрядын. Тӧдлі тайӧ мортсӧ, ыджыдджык ёртӧс, коді пыр вӧлі дась отсыштны, сьӧкыд кадӧ боец-партизанъяслы петкӧдліс бур пример. Уна бур кыв сы йылысь кывлі и отрядса мукӧд ёртъяссянь.

— Николай Кузнецовкӧд орччӧн позьӧ воюйтны. Сыкӧд пикӧ он во,— шулывлісны боецъяс.

Первой видзӧдлас серти Кузнецов нинӧмӧн эз торъяв мукӧдъясысь. Шӧркодь тушаа, он шу и паськыд пельпомъясаӧн, но шензьӧдліс пытшкӧсса выннас, быдӧнысь унджык да бурджыка мыйкӧ вӧчны кӧсйӧмнас, отсӧг вылӧ пыр дасьлуннас.

1943 воын Николай Ефимовичлы вӧлі нин 40 арӧс. Арлыд сертиыс, да ещӧ и офицерлы, позис эськӧ не котравны асывводзьясын, а вӧчыштны физзарядка ас кӧсйӧм ногӧн. Но Николай Кузнецов медводдзяяс лыдын петавліс ывлаӧ, ньылӧдтӧдзыс котраліс, вӧчліс медся сьӧкыд упражнениеяс. Тадзи сійӧ петкӧдліс миянлы, 18—19 арӧса зонъяслы, при-

мер, кыдзи лоны пелькӧн, вынаӧн, велӧдіс закаляйтчыны, кыпӧдны боевӧй дасьлун, медым сямӧнджык, мудзлытӧг нӧйтны пеж врагӧс.

Н. Е. Кузнецов водз велаліс венны сьӧкыдлунъяссӧ. Пырис комсомолӧ, вӧлі сэні активистӧн. 1931 вося март 28 лунӧ Пезмӧг сиктса учительяслӧн коллектив примитіс комсомольскӧй вожакӧс партияӧ. Тайӧ лунсӧ коммунист, воин эз вунӧд фронт вылын, помнитӧ ӧні.

Эз вӧв кокни том коммунистлы 1930 воясӧ. Сиктъясын мунісны революционнӧй вежсьӧмъяс. Жуглісны важ олӧм, котырталісны колхозъяс, ӧтувтісны гӧль да шӧркодя олысь крестьянаӧс. Ковмис нуӧдны ыджыд агитационнӧй удж. Ӧд унаӧн эз на гӧгӧрвоны ӧтувъя овмӧслысь пӧльзасӧ. Кодсюрӧ вийсисны-мырсисны асланыс му-видзьяс вылас. Ёна мешайтісны кулакъяс. Унаысь ковмыліс сёрнитны йӧзкӧд, нуӧдны сходкаяс, собраниеяс, эскӧдны крестьянаӧс, мый тужа-нужасьыс найӧ мынтӧдчасны сӧмын товариществоясын, колхозъясын, кор кутасны ӧтвыв вӧдитны скӧтӧс, гӧрны-кӧдзны, пуктыны видзьяс. Кулакъяскӧд тышын содіс мортыслӧн смеллун. Некутшӧм повзьӧдлӧм эз сувтӧд том коммунистӧс. Сійӧ падъявтӧг муніс партиялӧн туй визьӧд.

Сиктса коммунистъяс аддзисны сылысь йӧз дінӧ сибыдлунсӧ, партиялӧн делӧ дор став сьӧлӧмнас сулалӧмсӧ. Николай Ефимовичӧс 1936 воын бӧрйӧны сиктса партийнӧй организацияӧ секретарӧн. А кык во мысти сійӧс мӧдӧдісны Визингаӧ, индісны веськӧдлыны Сысольскӧй леспромхозса партийнӧй организацияӧн.

1939 воын Николай Кузнецов тышкасьӧ белофиннъяскӧд. Фронт вылын коммунист вӧлі ротаса политрукӧн. Войвыв му вылын быдмӧм морт эз пов кӧдзыдъясысь, кужис ветлыны нюръяса вӧръясті да таӧ жӧ велӧдіс салдатъясӧс, том командиръясӧс. Сылӧн йӧз вӧсна тӧждлуныс, сюсьлуныс отсалісны уна боецлы кольны ловйӧн, трачкӧдчысь кӧдзыдъяс да кузь зэръяс дырйи лоны дзоньвидзаӧн. Унаторйӧ велаліс политрук и ачыс да лоис ыджыд опыта, сьӧкыдлунъясысь повтӧм политработникӧн.

Фронт вылысь воӧм бӧрын, 1940 воын, Н. Е. Кузнецовӧс индӧны ВКП(б) Коми обкомӧ инструкторӧн, а сэсся — партиялӧн Сторожевскӧй райкомса мӧд секретарӧн.

Партияса кадрӧвик гӧгӧрвоис, мый Рытыввыв Европаын сукмысь кымӧръяс водзджык либӧ сёрӧнджык кыпӧдасны вир кисьтана бушков. Сійӧ пуктӧ став вынъяссӧ, медым ёнмис народнӧй овмӧс, нуӧдіс районын ыджыд политическӧй да военно-патриотическӧй удж.

Заводитчис Великӧй Отечественнӧй война — миян народлы вывті сьӧкыд кад. Н. Е. Кузнецов вӧзйысьӧ фронт вылӧ. Сійӧ гӧгӧрвоӧ, мый политическӧй работник сійӧ кадас вермис эськӧ сетны фронт вылын ыджыдджык пӧльза, а тылын сійӧс вермасны вежны нывбабаяс. Но Николай Ефимовичлысь кӧсйӧмсӧ могмӧдісны сӧмын во мысти.

1942 вося август 31 лунӧ ВКП(б) Коми обком бюролӧн заседание вылын, ВКП(б) ЦК-лӧн индӧд серти, вӧлі шуӧма котыртны партийнӧй, комсомольскӧй да сӧветскӧй активистъясысь партизанскӧй отряд да мӧдӧдны сійӧс враглӧн тылӧ. Йӧзсӧ сэтчӧ бӧрйыны тшӧктісны куим лунъя срокӧн партиялӧн райкомъясса первой секретарьяслы да ВКП(б) Коми обкомысь военнӧй отделса заведующӧй Лодыгин ёртлы.

Тайӧс кывлӧм бӧрын Н. Е. Кузнецов эз нюжмась. Сійӧ мунӧ Сыктывкарӧ да партия Коми обкомса секретарь Н. П. Важновкӧд босьтчисны чукӧртны коми партизанскӧй отряд (бӧрынджык тайӧ отрядыслы сетісны гражданскӧй войнавывса легендарнӧй комдив В. И. Чапаевлысь ним). Доброволецъясӧс бӧрйисны сӧмын зумыд тэчаса, вына да политическӧя грамотнӧй йӧз пӧвстысь. Вӧлі тӧдса, мый партизанъяс кутасны тышкасьны Европалӧн Рытыв-Войвыв муяс вылын, Карелияса да Финляндияса вӧръясын, сэні, кӧні трачкӧдчӧны кӧдзыдъяс, увгӧ турӧб, усьӧ

уна зэр да лым. Бӧрйисны 128 мортӧс, на лыдын и Николай Ефимовичӧс.

Тадзи Н. Е. Кузнецов лоис партизанӧн, взводса политрукӧн. 1943 вося июньын сійӧс индісны В. И. Чапаев нима партизанскӧй отрядса комиссарӧн. Партиялӧн Коми обком командирнас индіс Коми АССР-са автоуправлениеысь начальник, запасса капитан Александр Емельянович Гудовщиковӧс, штабса начальникнас — Коми АССР-са наркомземӧс вежысь, запасса старшӧй лейтенант Николай Петрович Потолицынӧс.

Ыджыд опыта партийнӧй работник Кузнецов гӧгӧрвоис, кыдзи ӧзтӧ йӧзӧс бур пример. Та вӧсна сійӧ эз радейт уна сёрнитны, сӧмын петкӧдлас да дженьыдика шуас: «Вӧчӧй ме моз». А колӧ пасйыны, сылӧн быдтор артмыліс ӧдйӧ, стӧча.

Эз зэв регыдӧн, но враг тылын воюйтысь боецъяс лоисны кужысь, смел йӧзӧн. Унаторйӧ комиссар велӧдліс и менӧ.

Коми республикаса партизанъяс лоисны фашистъяслы ыджыд грӧзӧн. Враглӧн тылӧ найӧ вӧчлісны уна рейдъяс, пасьвартлісны гарнизонъяс, жуглісны туйяс, бырӧдісны фашистъясӧс, налысь боевӧй техника, орйӧдлісны связь. И быдлаын примерсӧ петкӧдлысьӧн вӧлі комиссар Н. Е. Кузнецов.

Со некымын пример. Тайӧ вӧлі 1943 вося январын. Карелияын Заонежскӧй районса Линдома гездысь фашистъяслысь гарнизон бырӧдігӧн миян группа, кодӧн веськӧдліс политрук Н. Е. Кузнецов, веськаліс сьӧкыд положениеӧ. Ми тӧдмалім, кӧні овмӧдчӧмаӧсь гитлеровецъяс, да войнас ӧзталім сійӧ керкаяссӧ. Найӧ ыпъялісны сисьяс моз. Фашистъяс повзьӧм вывсьыс, коді кыдзи вермӧ, котӧртісны ывлаӧ да ыжъяс моз кутісны зырны вӧрлань, миян вылӧ. Пансис чорыд тыш. Вынъяс, дерт, уна пӧв эз вӧвны ӧткодьӧсь. Томъяс пӧвстысь кодсюрӧ повзисны, но Кузнецов аслас примерӧн ышӧдіс боецъясӧс, тшӧктіс дзебсьыны бурджык местаясӧ да сэсянь киськавны врагӧс биӧн. Сӧмын некымын гитлеровецлы удайтчис пышйыны да дзебсьыны вӧрӧ.

...Миянкӧд орччӧн нӧйтіс врагӧс мӧд партизанскӧй отряд, кӧні тышкасисны карелъяс да финъяс. Ӧтчыд, 1943 вося мартын, ми ӧттшӧтш кӧсйим уськӧдчыны враглӧн ыджыд гарнизон вылӧ, медым бырӧдны сійӧс. Лыжияс вылын войын вуджим Онежскӧй ты. Миян отряд — водзынджык. Берегыс зэв нин матын. И сэки враг казяліс партизанъясӧс да восьтіс артиллерияысь, миномётъясысь да пулемётъясысь ён би. Пызан пӧв кодь рӧвнӧй йи вывсӧ югзьӧдісны ракетаяс. Бӧрын локтысьяс падмисны, уськӧдчисны, коді кытчӧ. Сэки Н. Е. Кузнецов медводдзаӧн казяліс, мый фашистъяс лыйлӧны сӧмын бӧрынджык локтысь отрядсӧ. Сідзкӧ, миянӧс берег дорсьыс эз казявны. Комиссар тшӧктіс пӧрччавны лыжияс, водны на вылӧ да кыссьӧмӧн-исковтӧмӧн петны берег дінті би улысь. Сідзи ми кыссим берег пӧлӧн да воштӧмъястӧг воим асланым базаӧ.

Некор оз вун Финляндияӧ тайӧ жӧ гожӧмын рейд. 43 сутки чӧж собим зыбуч нюръясӧд. Уна гарнизонъясса фашистъяслы петкӧдлім пуж. Нӧйтім найӧс то ӧтилаын, то мӧдлаын, жуглім туйяс, машинаяс. Враг кутіс корсьны миянӧс, вӧтлысис, но весьшӧрӧ. Партизанъяс вӧліны сюсьӧсь. Быд операция водзвылын командир ыстывліс разведка. Но эз вӧв кокни и миянлы. Сьӧкыдлуныс тӧдчис ещӧ и сыын, мый ми мунім тӧдтӧм местаясӧд.

Медся ыджыд операция водзын разведкаӧ муніс Николай Ефимович ачыс. Сійӧ босьтіс аскӧдыс сӧмын кӧкъямыс мортӧс. На лыдын вӧліны В. И. Кузнецов, В. Е. Ветошкин, Н. А. Бессонов, Н. С. Морохин, ме да мукӧдъяс. И со, ми разведкаынӧсь. Комиссар артыштӧ ставсӧ, весиг посниторъяс, медым сӧмын пӧртсис олӧмӧ разведчикъяс водзын сувтӧдӧм могыс. Сійӧ эз тшӧкты матыстчыны стрӧйбаяс дорӧ, кытшовтліс

эрдъяс. Кор матыстчим автомобильнӧй туй дорӧ, бӧрйис сэтшӧм места, кысянь ылӧдз тыдаліс ӧтар-мӧдарӧ. Артыштіс и сійӧс, мый, казяласны кӧ, ӧдйӧ вермим сайӧдчыны вӧрӧ. Бӧрйим бур места. Миянлы тыдалӧ ставыс, а ми — некодлы ог. Сэні куйлім 3 час войсянь лун шӧрӧдз. Вӧлім зэв мудзӧсь. Ӧд бура шойччывтӧг вӧръясӧд да нюръясӧд мунім нин 300 сайӧ километр. Ёна личкис ун, синъяс куньсисны. Шоныд поводдяыс да сӧстӧм сынӧдыс ещӧ нин ёна кыскисны узьыштны. Но узьны эз позь. Разведкаынӧсь.

Лун шӧр кадӧ туй чукыльсянь тыдовтчис велосипеда морт. Сы бӧрын регыд мысти пӧйдитіс пода морт. Сійӧ быттьӧ ёна поліс, гогъяліс ӧтарӧ-мӧдарӧ. Велосипедаӧс и подаӧс шумтӧг позис кутны, насянь тӧдмавны мыйсюрӧ да бӧр мунны отрядӧ. Но комиссар эз лэдз вӧчны тайӧс. «Видзӧдӧй, быдтор сюркнялӧй пельяс саяныд, ті разведчикъяс...»,— вашкӧдіс сійӧ.

Н. Е. Кузнецов вӧлӧма прав. Эз коль и 10—15 минут, кутіс кывны жургӧм шы. Сійӧ пыр матыстчис. Автомашинаяс. Со найӧ ӧтвесьтынӧсь. Кӧкъямыс. Налӧн кузовъясын — автоматъяса гитлеровецъяс. А ми куйлам дзик туй дорын. Полам. Со ӧти фашист лӧсьӧдыштіс автоматсӧ. Эз-ӧ казяв миянӧс? Восьтны би? Син бӧжӧн кыйкнитлі Николай Ефимович вылӧ, но сылӧн чужӧм вылын эз ворс ни ӧти вир сӧн. Комиссар вӧлі сӧмын зумыш. Лӧньыштіс сьӧлӧм тіпкӧм.

Машинаяс саялӧм бӧрын ми куйлім ещӧ кык час гӧгӧр, но шоссе кузя сэсся эз пӧйдит некод. Бӧр мунім отрядӧ, висьталім аддзылӧмтор йылысь...

Вӧліны на ён косьяс. Отряд бура пӧртіс олӧмӧ сы водзӧ сувтӧдӧм могсӧ. Партизанъяс уналаті тшыкӧдалісны туйяс, взрывайтісны посъяс, соталісны машинаяс, виалісны фашистъясӧс. Воис кад — бӧр вуджны фронтлысь визь.

Нелямын куим лун кежлӧ индылӧм рейдлӧн помыс вӧлі вывті сьӧкыдӧн. Дас лун сайын нин быри сёян. Пӧткӧдчим, мый веськалас кок улӧ — тшак, вотӧс. Узьтӧм, тшыг, мудзӧм, оръясьӧм паськӧма партизанъяс ӧдва лэпталісны кокъяссӧ. Сьӧрсьыныс найӧ нуисны ранитчӧм ёртъяссӧ.

Фашистъяс казялісны дзикӧдз вынтӧммӧм отрядӧс да усьласисны сы вылӧ. Позьӧ шуны — кыйсисны, а миян быран выйынӧсь патронъяс. Эбӧстӧм боецъяс усьлісны кок вывсьыныс. И сэки медся слабъяскӧд орччӧн пыр вӧлі комиссар Кузнецов. Сійӧ эз ышнясь вын-эбӧснас, эз висьтавлы гора кывъяс. Босьтас сойбордӧдыс слабмӧм мортӧс, кыпӧдас му вылысь да эскӧдас, мый эм на выныс, сідзкӧ, колӧ мунны. И йӧз мунісны, тышкасисны-лыйсисны врагкӧд, да мунісны.

Кор фронтлӧн визь дорӧдз коли сӧмын 30—35 километр, веськалім фашистъяслӧн ыджыд вын вылӧ. Отрядӧс пӧшти кытшалісны. Ловйӧн кольӧм вылӧ надея вӧлі ичӧт. Но петан туйсӧ бара индіс комиссар Кузнецов. Сійӧ тшӧктіс бӧрыньтчыны нюрлань. Картаяс вылын тайӧ нюрыс лыддьысис пӧйдитны позьтӧмӧн. Бауӧн кыссьӧмӧн сійӧс вуджим войбыд, позьӧ шуны, варччӧмӧн. И мездысим. Фашистъяс, тыдалӧ, чайтісны, мый миянӧс ньылыштіс зыбуч нюрыс да дугдісны вӧтлысьӧмысь.

Кӧть Николай Ефимович эз петкӧдлы боецъяслы мудзӧм ни висьмӧм, 1943 вося рейдыс орӧдіс и сійӧс. Пӧшти тӧлысь чӧж бурдӧдчис госпитальын, дзикӧдз дзормис. Сёрӧнджык висьталіс: йӧз вӧсна, землякъяс вӧсна майшасьӧмысь.

Комиссар Кузнецов и сьӧкыд походъясын эз вунӧдлы аслас мог йылысь. Дженьыдик шойччан здукъясӧ кывзыліс рация пыр Совинформбюролысь юӧръяс, Верховнӧй Главнокомандующӧйлысь докладъяс, приказъяс да висьтавліс боецъяслы. Торйӧн нин ёна сійӧ тӧждысис томъяс вӧсна. Помнита, кыдзи сійӧ сёрнитліс мекӧд 1942 вося арын, кор ми медводдзаысь на петалім косясьны фашистъяскӧд. Пуляяс, сна-

рядъяс улын усьӧны менам ёртъяс. Киссьӧ вир. Повзьылі ме, кутіс кезйӧдлыны. Николай Ефимович казяліс тайӧс, матыстчис да дыр сёрнитіс мекӧд. Эскӧдіс, мый фашистъяс вайӧны йӧзлы шог и найӧс колӧ бырӧдны, а чорыд война оз вермы мунны вир кисьттӧг. Мӧд ногӧн победа оз шед. Ме, дерт, гӧгӧрволі тайӧс и водзджык, но делӧ вылас со абу на вӧлӧм дась.

Сьӧкыд ӟдукъясӧ Николай Ефимович пыр вӧлі мекӧд орччӧн — велӧдіс, корсюрӧ и ошкывліс. Сьӧлӧмын кылі — бать моз сійӧ радейтіс менӧ. А збыль вылас сійӧ быд боец дінӧ тадзи сибӧдчыліс.

Колис не этша кад, кор ми, томъяс, лоим бур боецъясӧн. Порактшынкӧд тшӧтш, усьӧм ёртъяс вӧсна шогысь воис повтӧмлун, лоис враг дінӧ скӧрлун. Пӧсь петтӧдз нӧйтім фашистъясӧс. Николай Ефимович казяліс тайӧс да корис сетны партияӧ шыӧдчӧм.

Тані колӧ пасйыштны, мый комиссар Н. Е. Кузнецов, партбюроса секретарь Н. А. Молодцов да сійӧс вежысь В. Д. Шматко и война вылын зілисны пӧртны олӧмӧ партийнӧй устав — бӧрйисны ВКП(б) членъясӧ кандидатъясӧн медся повтӧм да асьнысӧ унаысь бур боксянь петкӧдлӧм йӧзӧс.

Петалім ещӧ некымын рейдӧ. И кор зумыда куті кывны кок ув мусӧ, эскыны аслым, гижи партияӧ шыӧдчӧм. Рекомендациясӧ сетісны Н. Е. Кузнецов, отрядысь штабса начальник Н. П. Потолицын да комсомолсянь. Собраниесӧ нуӧдісны 1943 вося апрель 17 лунӧ фашистъясысь сӧмын на мездӧм ӧти грездын. Ёртъяс мортлунӧс донъялісны дженьыда: «Косьясын да разведкаын повтӧм, кужысь. Партия кандидатӧ шогмана».

Дась нин вӧлі и партийнӧй поручение — петкӧдлыны бойяс дырйи, походъясын, партизанскӧй олӧмын комсомолецъяслы да том йӧзлы пример. Тайӧ дженьыдик индӧд саяс сулаліс зэв кыв кутана, ыджыд мог, а фашистъяслӧн тылъясті ветлысь партизанскӧй отрядын — торйӧн нин тӧдчана...

Николай Ефимович Кузнецовкӧд ковмис торйӧдчыны 1944 воын. Ранитчалӧм, кынмалӧм мортӧс мӧдӧдісны гортас, Коми муӧ. Сэні сійӧ пыр жӧ босьтчис партийнӧй уджӧ, а ме кольччи тышкасьны партизанскӧй отрядӧ.

Победа бӧрын сылы тшӧкыда ковмыліс вежны олан местасӧ. Николай Ефимовичкӧд йитӧдъяс орисны. И сӧмын 1974 воын, вӧвлӧм партизан-ёртъяс отсӧгӧн, удайтчис тӧдмавны, мый отрядса комиссар Кузнецов став тайӧ вояссӧ зільӧма корсьны менӧ, кӧсйӧма тӧдмавны, кытчӧ синіс менӧ олӧмыс война кусӧм бӧрын. Тадзи жӧ сійӧ корсьӧма Н. С. Морохинӧс, П. М. Пантелеевӧс, А. И. Соловьевӧс, кодъяслы сетавліс партияӧ рекомендацияяс. Ёртасьӧмлӧн куслытӧм биысь кындзи, тані тыдалӧ и коммунист-ветеранлӧн йӧз вӧсна кыв кутӧмыс, кодъясӧс сійӧ коркӧ кыскыліс партия радъясӧ.

Ӧти письмӧын, кодӧс ме видза зэв донаторйӧс моз, Николай Ефимович гижліс: «Некор эг ылӧдлывлӧй найӧс, кодъяс сетлісны миянлы рекомендацияяс, ас выланыс босьтісны миян вӧсна партия водзын кыв кутӧм... Зэв нимкодь, мый тэ, менам боевӧй ёрт, комсомолец-партизан лоин учительӧн, быдмин директорӧдз, а ӧні уджалан СССР-са просвещение кузя министерствоын. Мича, зэв колана делӧ — велӧдны да воспитайтны челядьӧс».

Николай Ефимович Кузнецовлы ӧні 78 арӧс. Ветымын во сійӧ став сьӧлӧмсяньыс служитіс Коммунистическӧй партиялы, сӧветскӧй народлы. Став тайӧ кад чӧжыс, кӧть кӧні сійӧ эз вӧв, кӧть кутшӧм удж эз вӧч, Н. Е. Кузнецов пыр кутіс тӧд вылас партийнӧй органъяслысь индӧдъяс, вӧчис ставсӧ, медым пӧртны найӧс олӧмӧ. Сійӧ нэм чӧжыс кутӧ вежӧрас партийнӧй билет босьтігӧн райкомса секретарӧн шуӧм кывъяс: «Став сьӧлӧмнад, веськыдлунӧн сетчы партиялӧн делӧлы, сулав народ вӧсна,

нем жалиттӧг тышкась врагъяскӧд. Ыджыд и ичӧт делӧын пыр ло водзын мунысьӧн. Строит выль олӧм. Нуӧд ас бӧрсяыд мукӧдӧс».

Тадзи и оліс коммунист Кузнецов. Сійӧ котыртіс колхозъяс, бырӧдаліс кулакъясӧс, ёнмӧдіс партиялысь радъяссӧ война водзвывса воясӧ, войналӧн вир кисьтана тышъясын — нэм чӧжыс.

Миян боевӧй ёрт, партизанъяслӧн комиссар Н. Е. Кузнецов ӧні, дерт, абу нин важ кодьыс визув да пельк. Арлыдыс, висьӧмыс босьтӧны ассыныс. Но оз на эновтчы общественнӧй уджысь. Сійӧ тшӧкыда паныдасьлӧ челядькӧд, висьтавлӧ налы аслас боевӧй ёртъяс йылысь, коммунист-ветеранъяслӧн сьӧкыд кад йылысь, чуксалӧ быдмысь йӧзӧс овны батьяслӧн да дедъяслӧн традицияяс серти.

Партияса ветеранлысь ыджыд опытсӧ босьтӧны и том коммунистъяс, партийнӧй работникъяс.

Н. Е. Кузнецовлӧн туй кузя ӧні мунӧны сылӧн ёртъясыс, челядьыс, тӧдсаясыс, кодкӧд мортыслы удайтчыліс уджавны бӧръя воясӧ.

Алла ХОЛОПОВА

Театр да драматург

Позьӧ шуны, интересноӧй вӧлі репертуарыс В. Савин нима Коми республиканскӧй драмтеатрлӧн кольӧм вося сезонын — В. Распутинлӧн «Последний срок», А. Гельманлӧн «Мы, нижеподписавшиеся...». В. Ворфоломеевлӧн «Святой и грешный» пьесаын зывӧктысьӧ йӧзлӧн нравственнӧя лэччысьӧм. Тайӧ жӧ темаӧд йитсьӧма Шекспирлӧн драма «Ричард III». Г. Горинлӧн «Феномены» восьтӧ мортлысь духовнӧй олӧм, татшӧм жӧ темаыс «Шондібанӧй, олӧмӧй» пьесаын коми драматург П. Шаховлӧн.

Став пьесаясыс торъяланаӧсь ӧтамӧдсьыс и ворсӧны найӧс оз ӧткодя. Но быд спектакльлы лӧсялӧ ӧти визь, кажитчӧ, лов пессьӧмсӧ геройяслысь лӧньӧдыштӧма, драматическӧй ситуацияяссӧ кусӧдыштӧма, а комедияас серамыс торъя гораджык, ковтӧмджык. Серамыс гажа, кокни, нинӧм оз петкӧдлы. Ставыс шыльыд, бур.

Кор сцена вылын петкӧдлӧны «Ричард III» да «Мы, нижеподписавшиеся...», ми кӧсъям аддзыны геройяслысь пытшкӧсса вӧрзьӧмсӧ. Но тайӧ эз ло: Шекспирлӧн драмаыс мунӧ шыльыда, кыдзкӧ и кӧдзыда. Актеръяс да режиссер-постановщикъяс ёсьтӧмаӧсь ортсыса мыгӧрсӧ, театральностьсӧ, а ыджыд страстьяс оз ӧзйыны, та вӧсна Ричардлӧн этшыс спектакльын лои лӧсявтӧмӧн. А ачыс трагическӧй масштаба геройыс Ричард III петкӧдчӧ кокни руаӧн, шутӧн, вошӧма и скӧрлуныс. Но ӧд В. Г. Белинский гижліс Ричард йылысь, мый тайӧ злодейяслӧн чудовище, шензьӧдӧ аслас ловлӧн чорыдлунӧн. Шекспир петкӧдлӧ Ричард III-ӧс скӧр чудовищеӧн. Шекспир серти мортыд век ыджыд. Сійӧн позьӧ нимкодясьны либӧ сы вылӧ позьӧ скӧравны, но некор оз ков зывӧктыны да жалитны. Кедзовтӧны лэччысьӧмаясӧс, а жалитӧны коньӧръясӧс... Ричард — ыджыд личность, вына, сійӧс позьӧ и колӧ мустӧмтны, сыкӧд колӧ тышкасьны. Ӧд аслас хроникаын Шекспир кыпӧдӧ сэтшӧм йӧзлӧн моральнӧй право йылысь сёрни, кодъяслы сетӧма власть, кодъяс решайтӧны государстволысь да йӧзлысь судьбасӧ. Татшӧм моральнӧй правоыс Ричардлӧн абу. И позьӧ гӧгӧрвоны, мыйӧн ставыс тайӧ помассяс. Но миян театрын финалыс эз ло Шекспир серти.

Шекспирлысь пьеса пуктӧмыс театрлӧн эз артмы, и та йылысь оз позь чӧв овны. А татшӧмторйыс театрлӧн абу нин первойысь, кор босьтчылісны пуктыны классикаӧ пырӧм гижӧд. Тадзисӧ лоӧ сы вӧсна, мый режиссура оз пыдісянь уджав произведение вылас.

Классическӧй произведениеяс вылын уджалан кольӧм воясся опытыс петкӧдліс, мый классика пырыс, важ пырыс театр зілис видзӧдлыны водзланьӧ, выныштчис гӧгӧрвоны ӧнія олӧмсӧ кольӧм поколениелӧн судьбаяс пыр. И вермӧмыс век тыдовтчыліс сэк, кор режиссер кужліс восьтыны авторлысь шӧр мӧвпсӧ. Весиг зэв гажтӧм роч пьесаын театр кужліс петкӧдлыны аскиа лунӧ эскӧм. Тадзи вӧлі и В. Шекспирлысь «Отелло», А. Островскийлысь «Бесприданница», Л. Толстойлысь «Власть тьмы» пьесаяс сувтӧдігӧн. Но бӧръя кадӧ классическӧй произведениеяс вылын уджалігӧн тыдовтчӧ, мый театр сюртчӧ схематизмлань, зільӧ ставсӧ вӧчны кокниа, веркӧса. Сідз, А. Островскийлӧн «Горячее сердце»,

В. Шекспирлӧн «Ричард III» спектакльясын сложнӧй да противоречивӧй геройяс ӧти рӧмаӧсь, тайӧ, дерт, уськӧдіс конфликтсӧ да проблематикасӧ пьесаыслысь. Талун кӧ классика оз вӧрзьӧд да волнуйт видзӧдысьӧс, сідзкӧ, тайӧс вӧчӧма сӧмын репертуарын пасйӧм понда, мый театрлӧн афишаын эм классиклӧн ним. Тані оз отсав и актеръяслӧн пӧсьлуныс, классическӧй рольясӧ сьӧлӧм пуктӧмыс. Қыдз аддзам, некыдзи оз позь дзугны классика вылын уджалігӧн авторлысь мӧвпъяссӧ. Буретш тадзи артмис театрлӧн «Ричард III» сувтӧдӧмын.

Шензьӧдӧ спектакльлӧн помыс. Ричардӧс виӧны оз честнӧй тышын, кыдзи петкӧдлӧма Шекспирлӧн, а водзвыв дасьтысьӧмӧн да гусьӧн. Куимысь бытшкӧны кинжалӧн, ӧтиысьсӧ мышсяньыс. Қыдзи нӧ сідзкӧ гӧгӧрвоны авторыслысь идеясӧ, мый лёкыс быть эрдалас, правдаыс венас? Сідзкӧ, мыйла колӧны кывъясыс, кодӧс Шекспир тшӧктӧ шуны Ричардлы: «Лёк чужтӧ мӧд лёктор!» Артмӧ, быттьӧ миян режиссура кӧсйӧ шуны, мый лёкыслы паныд нинӧмла мунны. Чудовище Ричард местаӧ локтӧ мӧд чудовище — Ричмонд. Сідзкӧ, мыйла колӧ тышкасьны бур вӧснаыс. Мыйла сы вӧсна вийсьыны?

Спектакль артмӧмыс да актерлӧн вермӧмыс зависитӧ сыысь, кужис-ӧ режиссер пӧртны олӧмӧ кӧсйӧмсӧ, сяммис-ӧ пырны произведениелӧн идеяӧ. Қор тайӧ абу, ӧтилаті кӧ дзугсьӧма, дзугсьӧ и мӧдлаті, творческӧй вермӧмыс оз ло.

«Идеологическӧй, политико-воспитательнӧй удж водзӧ бурмӧдӧм йылысь» КПСС ЦК-лӧн 1979 вося апрель 26 лунся постановлениеын шуӧма, мый идейно-воспитательнӧй уджлӧн качествоыс оз век вочавидз сӧветскӧй йӧзлӧн корӧмлы да сылӧн кыптӧм культуралы. И оз позь миритчыны сійӧн, мый воспитательнӧй уджсӧ тшӧкыда овлӧ личӧдӧма.

Театрса труппалӧн позянлунъясыс гырысьӧс. Тайӧ тӧдчӧ коллективлӧн бурджык уджъясын, кыдзи классикаын, сідзи и ӧнія постановкаясын. В. Ворфоломеевлӧн «Святой и грешный» спектакльын друг воссисны том актеръяслӧн нимъяс.

Миян театрын том йӧзыс тшӧкыда на кольлӧ ас кежас. И оз сӧмын том йӧз. КПСС XXVI-ӧд съездвывса делегат, СССР-са народнӧй артистка Г. П. Сидорова тавося март 28-ӧд лунся «Красное знамя» газетын йӧзӧдӧм «Душа обязана трудиться» статьяын майшасьӧмпырысь гижліс, мый кольӧм вося медбӧръя кварталын республиканскӧй драматическӧй театрса творческӧй состав весь оліс 867 морта-лун. Сідзкӧ, та мында лун ӧткымын артистъяс эз ворсны спектакльясын, эз репетируйтчыны, эз вӧвны сцена вылын.

Творческӧй уджысь личӧдчӧм — актерлы век аслыспӧлӧс неминуча. Ёнджыкасӧ том йӧзӧс казялӧны сэк, кор кодӧскӧ колӧ вежны. Театр некор на эз пуктыв пьеса сӧмын том нимъяс восьтӧм могысь. Дерт, том йӧзлӧн, а сідз жӧ «актерлӧн» проблема оз позь артавны сӧмын процентъясӧн, ворсӧм рольяслӧн лыдӧн. Актерлӧн быдмӧмыс оз ӧкмы сӧмын сыысь, кутшӧм да кымын роль сылы сетӧма, а медводз режиссуралӧн качествоысь, сыысь, кыдзи актерӧс быдтӧ режиссер. Актерлӧн судьбаыс, медсясӧ томлӧн, театрлӧн да режиссерлӧн киясас.

Со некымын пример. Людмила Мальцева — челядьӧс ворсысь актриса. Некутшӧм надея абу, мый театр отсалас сылы воськовтны арлыдлысь мыджӧдсӧ. Актрисалы регыд ковмас эновтчыны нывкаяслысь да зонкаяслысь, кӧчьяслысь да ручьяслысь рольяссӧ ворсӧмысь. А мый водзӧ? Актеръяслӧн локтан творческӧй судьба йылысь колӧ эськӧ тӧждысьыштны ӧні нин.

Людмила Оборина вермас ворсны трагическӧй, комическӧй и драматическӧй рольяс: Кабанихаӧс да Васса Железноваӧс. Но тайӧ водзӧ вылӧ. А ӧні тшӧкыда актриса оз тыр вынӧн уджав. Иван Витович — ворсӧма уна роль, но сьӧлӧмыс эз бурмы. Мӧвпалӧ Сирано де Бержераклысь рольсӧ ворсӧм йылысь, но оз надейтчы, мый коркӧ збыльмасны думъясыс. Татьяна Плихта — кӧсйӧ

ворсны комедияын. Критика унаысь пасйыліс, мый артисткалӧн позянлунъясыс ыджыдӧсь. Но мыйлакӧ театрын тайӧс оз казявны. Эмилия Попова — радейтӧ ворсны серамбана рольяс, но сылысь талантсӧ абу на колананог донъялӧма. Театр сійӧс тырвыйӧ оз́ жӧ «уджӧд».

Театрса уна артистлы сідзи и оз удайтчыв ворсны ассьныс радейтана рольсӧ. Король Лирӧс ворсӧм йылысь мӧвпалӧ и драмтеатрса главнӧй режиссер Иван Аврамов. А кор сійӧс лоӧ ворсӧма?

Помкаыс тані уна, но медся главнӧйыс, чайтсьӧ, сійӧ, мый театр полӧ босьтчыны ыджыд художественнӧй полотно бердӧ. Репертуарнӧй планын, кодӧс лӧсьӧдӧ театр, оз пыдди пуктыны актеръяслысь кӧсйӧмсӧ.

Ӧд таво кӧ абу ворсӧма сійӧ либӧ мӧд рольсӧ, мӧд во сійӧс ворснысӧ вермас лоны сёр.

Олег Янковский 1981 вося апрель 10-ӧд лунся «Правда» газетын «Потребность в диалоге» статьяын гижліс, мый драматурглӧн, режиссерлӧн да артистлӧн ӧтвывъя уджыс медводз мыджсьӧ режиссер вылӧ, коді ачыс корсьӧ, быдтӧ артистъясӧс.

Миян унджык спектакльяс йылысь критика тадзи кывкӧртавлӧ: «Сы вылӧ видзӧдтӧг, мый драматическӧй материалыс вӧлі слаб, режиссер либӧ актер кужис...» А мый кужис? Лёк пьесасӧ бура сувтӧдны? Ӧдвакӧ. К. С. Станиславский гижліс, мый «бура ворсны лёк пьеса, сідзкӧ, пропагандируйтны ковтӧмтор».

Театрлы колӧ кывкутны быд актер вӧсна, быд мортлӧн судьба вӧсна. Дерт, и артистлы ки кресталӧмӧн виччысьны оз лӧсяв.

Бӧръя кадӧ миян театр тышкасьӧ сы вӧсна, медым петкӧдлыны унджык авторъясӧс, мед эськӧ пьесаясыс вӧліны разнӧйджык жанраӧсь.

В. Распутинлӧн «Последний срок» пьеса быдӧнӧс ёна вӧрзьӧдіс, дыр кежлӧ коли паметьӧ.

А вот В. Астафьевлӧн «Прости меня» спектаклын эз тырмы пӧсьлуныс, олӧм-кулӧм костын нэмӧвӧйся ёсь конфликтыс эз тыдовтчы. Смертьлысь образ режиссер А. Головин да артистка Л. Цивилёва эз автор ног восьтыны. Смертьлы авторыс вӧзйӧ зэв тӧлка кывъяс, а актриса смертьсӧ ворсӧ кокни руа нывбабаӧс моз. Татшӧм смертькӧд тышкасьнысӧ нинӧмла, сы вӧсна мый таын коланлуныс абу. Смертьсӧ пьесаын ми аддзам ыръянитысь нывбабаӧн, то сійӧ уджӧн тырӧм морт, то сійӧ шогӧ усьӧма да быттьӧ некутшӧм петантуйяс нин сыысь абу. Спектакльын сійӧ лоис ӧти рӧма. Эз артмы спектакльын чорыдлун да смеллун костын торъялӧмыс, авторлӧн сійӧ эм. Лида, прӧстӧй, мукӧдъясысь нинӧмӧн торъявтӧм шань сьӧлӧма ныв (артисткаыс Т. Плихта), эз ло тырвыйӧ восьтӧма. И Михаиллӧн, кодӧс ворсіс М. Смолев, шӧр кывъясыс «прӧстит менӧ» кылісны зэв нин кокнипырысь. Ӧд тайӧ кывъясыс том зонлӧн, коді прӧщайтчӧ олӧмыскӧд, В. Астафьевлӧн тайӧ главнӧйыс. Режиссер авторыслысь идеясӧ эз гӧгӧрво.

Г. Товстоноговлӧн «Ради дня завтрашнего» статьяын («Правда» 1981 вося апрель 18 лун) гижліс: «Ме век сувта паныд, кор режиссура любӧй материал вылын первой кӧсйӧ петкӧдлыны асьсӧ, а мый кӧсйыліс шуны авторыс, сылы веськодь».

А вот «Святой и грешный» спектакль сувтӧдысь режиссер-постановщик В. Разинкин стӧча тӧдіс, мый вӧсна уджалӧ тайӧ пьеса вылас и мый кӧсйӧ шуны видзӧдысьлы. И не сӧмын шуны, но тшӧктӧ думыштлыны сы йылысь, мый морт вермас веськавны «зыбуч нюрӧ», кор олӧмын главнӧйыс озырмӧдчӧм.

В. Распутинлӧн повесть серти «Последний срок» спектаклын миян театрса артистъяс петкӧдлісны ыджыд мастерство. Режиссер-постановщик Э. Попов лӧсьӧдіс пьесасӧ повествовательнӧй планын. Актеръяскӧд ӧтвылысь сійӧ зілис тӧдчӧдны, кутшӧм абу кокни сложнӧй ситуацияясын век кольны мортӧн.

В. Распутинлӧн гижӧдын ыджыд места босьтӧны бытӧвӧй сценаяс, и режиссерӧс вермис кыскыны нату-

рализмӧ. Режиссер Э. Попов надейтчис актеръяс вылӧ и мездысис иллюстрацияысь, и вӧчис буретш сідз, кыдзи сетӧма авторыс.

П. Шаховлӧн «Шондібанӧй, олӧмӧй» — театрлӧн нӧшта ӧти удж. Инсценировкасӧ лӧсьӧдіс ачыс авторыс «Ӧксинь тьӧт» повесть серти.

П. Шахов эз зіль петкӧдлыны Аксинья олӧмысь став лоанторъяссӧ, а кӧсйис петкӧдлыны сы пыр ассьыс видзӧдлассӧ ӧнія олӧм вылас. Шыльыда да стӧча сетӧма характеръяс, лоӧмторъяс. Повестьсӧ гижӧма сӧдз мича кывйӧн. Ставыс тайӧ и ышӧдіс театрӧс босьтчыны тайӧ удж бердас. Нывбабалысь судьбасӧ ясыда да стӧча висьталігӧн, авторыс эз казяв, мый инсценировкаас эз ло главнӧйыс — театрса геройяслӧн ворсанторйыс. Кыдз шуласны, ворсанторйыс, действиеыс воши. Театр бура дӧзьӧритіс авторлысь материалсӧ, но такӧд тшӧтш бӧрйис сійӧс, мый медся ёна лӧсяліс сцена вывсянь ворсӧмыслы.

Инсценировкаын ыджыд внимание вӧлі веськӧдӧма Аксиньялы да Анналы. Авторлысь висьтасьӧмсӧ театр вӧчис аслыс шӧр визьӧн и тайӧ сетіс позянлун петкӧдлыны мортлысь пытшкӧсса олӧмсӧ.

Аксиньяын Г. Сидорова кыскӧ ас дінас мортлӧн пытшкӧсса вынӧн, мичлунӧн, нывбабалӧн тыр вир-яя олӧмӧн. Актер сёрниын Аксиньялӧн висьтасьӧм-казытылӧмыс сьӧлӧмад йиджана. Мукӧд дырйи найӧ и дӧзмӧданаӧсь, гораӧсь, но эскӧданаӧсь. Казытылӧмъясын актрисалӧн гӧлӧсыс помся вежласьӧ. То сійӧ лолӧ мелі, то шог, то чорыд да скӧр, а сэсся бара лоӧ небыдик, но ньӧти абу каитчана либӧ бӧрдана. Кажитчӧ, актрисаыс кӧсйӧ тӧдчӧдны: кӧть пӧ и ставыс бӧрӧ кольӧма да бырӧма, но ставыс муса. Та вӧсна спектакльын век эм казытылантор, коді петкӧдлӧ, мый Аксиньялӧн олӧмыс вӧлі сьӧкыд, ставыс сы вывті мунӧма, но тайӧ жӧ и сетӧ вынсӧ водзӧ овны, шудаӧн асьсӧ лыддьыны. Нывбаба видзӧдлывлӧ кольӧм вылас да быттьӧ юалӧ: сідз-ӧ олі?

Миян актеръяслы оз частӧ удайтчыв ворсны сэтшӧм пьесаясын, кӧні эськӧ темаыс ышӧдіс, рольыс вӧлі сьӧлӧм серти. Та кузя коми драматургъяс оз ёна чуймӧдлывны. Гашкӧ, та вӧсна и зэв пӧся панылаліс-ны видзӧдысьяс Петр Шаховлысь произведениесӧ. Театр сетіс сылы выль олӧм. Зіль, уджач, ыджыд сьӧлӧма нывбаба йылысь повесть лои быдӧнлы матыса да ас.

Драматург Г. Горинлы миян театрын сӧмын ӧтчыд шуд усьлі. Сэк, кор сылысь «Забыть Геростратa» пьесасӧ миян сцена вылын сувтӧдіс режиссер В. Бортко. А вот «Тиль» да «Феномены» пьесаясӧн, кодъясӧс сувтӧдіс В. Себекин, театрлы эз удайтчы, артистъяс эз вӧвны дасьӧсь найӧс ворсны. Делӧыс весиг абу сыын, мый «Тиль» да «Феномены» спектакльясын режиссер кыдзкӧ зілис кокньӧдыштны заводитчӧмсӧ, а сыын, мый лои дзугӧма сценаыслысь законъяссӧ. Забеднӧ сійӧ, мый кӧнсюрӧ чинтӧма, а мукӧдлаас кусӧдӧма-лӧньӧдӧма драматурглысь вӧля вӧсна тыш, честь да бурлун, мортлӧн ыджыд позянлунъяс йылысь мӧвпалӧмъяссӧ.

Артмис сідз, мый актеръясыс бара колисны ас кежаныс, коді кыдзи кужис, сідзи и петкӧдліс геройлысь образсӧ. Эз вӧв тайӧ спектакляс главнӧйыс — режиссерӧн авторыслысь идеясӧ гӧгӧрвоӧмыс, мыйла Горинлы колӧ вӧлі гижны буретш тайӧ пьесасӧ, а не мӧдӧс. И нимтыны сійӧс «Феноменыӧн», а не кыдзкӧ мӧд ног. Ме ног кӧ режиссерыс эз и думыштлы пьесалӧн ним йывсьыс, та вӧсна и кежис авторлӧн позициясьыс, авторлӧн эскӧмсьыс, мый быд мортлӧн эм сӧмын сылы лӧсялана, восьтытӧм на позянлунъяс.

«Талун миянлы,— гижліс «Правда» газетӧ Г. Товстоногов,— ёна колӧны режиссеръяс — яръюгыд личностьяс. Лыд серти кӧ татшӧм специальностя йӧз кузяыс ӧні проблемаыс абу».

В. Савин нима республикаса драматическӧй театрын режиссеръясыс тырмымӧн, но оз быд пӧрйӧ тӧдчы налӧн уджын профессиональнӧй ыджыд мастерствоыс.

Важӧн пӧра думайтны национальнӧй драматургия сӧвмӧдӧм йылысь. Миян театр жӧ зэв гежӧда,

вонас ӧтчыд сувтӧдӧ коми пьеса. Помкаыс тані уна. Овлӧ, мый пьесаыслӧн темаыс абу тӧдчана, овлӧ, мый коми пьесаяссӧ некодлы ворсны, унджык коми актерыс сэк ворсӧны роч спектакльясын. И сійӧ, мый миян артистъяс ворсӧны роч и коми кыв вылын, тайӧ абу ошканатор. Тайӧ тӧдчӧ и репертуар вылӧ, и режиссура вылӧ, и артистъяслӧн ворсӧм вылӧ.

Театрлӧн сезонлы итог вӧчигӧн тыдовтчӧ, мый тырмытӧмторъясыс зэв на уна. КПСС XXVI-ӧд съездлы отчётнӧй докладын КПСС ЦК-са Генеральнӧй секретарь Леонид Ильич Брежнев шуліс: «Миян критикъяслы, литературнӧй журналъяслы, творческӧй союзъяслы и медвойдӧр сэтчӧс партийнӧй организацияслы колӧ кужны веськӧдны найӧс, кодъясӧс шыбелитлывлӧ ӧтарӧ либӧ мӧдарӧ».

Партия чуксалӧ искусствоын уджалысьясӧс художественнӧй творчествоын мудзлытӧм корсьысьӧмӧ. Повтӧг да дугдывтӧг колӧ корсьысьны и миян театрлы.

Василий АМОСОВ

АГРОНОМ

Бӧръя кадӧ быд ар Сыктывкарын овлӧ «Морт да вӧр-ва» выставка. Тавося татшӧм выставкаыс — кызь кыкӧд. Сэні петкӧдлісны ассьыныс уджъяссӧ да делӧяссӧ республикалӧн столицаса промышленнӧй предприятиеяс, совхозъяс, научнӧй организацияяс, вузъяс, школаяс, вӧр-ва радейтысьяс. Рабочӧйяс, служащӧйяс, пенсионеръяс выставка вылӧ вайлӧны асланыс дачаяс вылын, град йӧръясын быдтӧм дзоридзьяс, пуктасъяс, вотӧс, пармалысь козинъяс. Быд пӧрйӧ тайӧ выставка вылас волӧны уна йӧз.

«Морт да вӧр-ва» выставка вылын уна во нин дорвыв ассьыс быдтӧмторъяс петкӧдлӧ и уджвывса ветеран, агроном Василий Алексеевич Карманов. Сылы таво тырис 76 арӧс. Пуктасъяс кузя специалистлӧн экспонатъяс дінын дыр сулалӧны йӧз.

Василий Алексеевич петкӧдлӧ аслас садйын быдтӧм яблокъяс, сливаяс да вишняяс.

— Дзик лунвылысь вайӧм фруктыяс кодьӧсь,— шензьӧны выставка вылӧ волысьяс.— Оз эскыссьы, мый найӧс быдтӧма Сыктывкарын.

— Верманныд видлыны, — сёрнитӧ Василий Алексеевич да индӧ дозмукъясӧ чукйӧн тэчӧм яблокъяс да вишняяс вылӧ.— Чӧскыдӧсь, юмолӧсь, войвывса муыслысь, татчӧс шонділысь кӧрсӧ да мичсӧ босьтӧмаӧсь.

Карманов — ыджыд сяма пропагандист. Сійӧ окотапырысь юксьӧ йӧзкӧд аслас опытнас, висьталӧ, кытысь позьӧ судзӧдны фруктӧвӧй пуяс, велӧдӧ, кыдзи садитны да дӧзьӧритны найӧс. Юасьысьяслы отсӧг вылӧ рисуйтӧма плакатъяс, вӧчӧма чертёжъяс.

— Зільлун да кӧсйӧм кӧ эм, уна сикас фрукты вермас козьнавны и миян войвывса му,— эскӧдӧмӧн висьталӧ садовод.— Льӧмкӧд орччӧн кутас дзоридзавны яблоня!..

Крестьянинлӧн пилы челядь дырсяныс тӧдсаӧсь видз-му уджъяс. Войвывса вӧр-ва да му дінӧ муслунӧн, став сьӧлӧмнас сылы сетчӧмӧн уджаліс агроном-ветеран. Му выльмӧдӧмлы Василий Алексеевич сиис ассьыс став олӧмсӧ. Му дінӧ муслуныс эз кус и пенсия вылас петӧм бӧрын.

В. А. Карманов чужис Койгородскӧй районса Ужга сиктын 1905 вося апрель 20 лунӧ. 1917 воын помаліс нёль класса земскӧй начальнӧй училище. Сійӧ жӧ вося арын, гырысьджык арлыда челядькӧд Василий мӧдӧдчӧ водзӧ велӧдчыны — Ношульса высшӧй начальнӧй училищеӧ. Койгородоксянь Абъячойӧдз 80 верст ылнаӧ, сьӧкыд нопъясӧн, муннысӧ вӧлі колӧ вӧр пыр. Медалісны колльӧдысьӧс, коді нуӧдіс джын туйын сулалысь вӧр керкаӧдз. Сэні узьӧм бӧрын челядь водзӧ мунісны ас кежысь. «Став ордымъясыс петкӧдасны Абъячойӧ нуӧдан мир туй вылӧ»,— висьталіс колльӧдысь. Ношульӧ мудзӧм школьникъяс воисны коймӧд суткинас.

Училищелӧн общежитиеыс вӧлі дзескыд, сэні олісны гырысьджык классъясса велӧдчысьяс. Выльӧн воӧмаяслы ковмис овмӧдчавны сиктса олысьяслӧн керкаясӧ. Зонкаяслы воисны сьӧлӧм выланыс училищеса слесарнӧй да столярнӧй мастерскӧйяс. Но ёна мустӧм вӧлі быд лун урокъяс водзын час джын юрбитны да лыддьыны молитваяс. Таысь да муӧкӧд мустӧмторйысь челядьӧс мездіс Великӧй Октябрьскӧй социалистическӧй революция.

Октябрьскӧй революция бӧрын училищеыс кутіс шусьыны мӧд ступеня школаӧн, 1918 вося тулысын гожся каникулъяс вылӧ велӧдчысьясӧс лэдзалісны водз. Рӧспута вӧсна пармаса ордымъясті гортӧ мунны эз позь. Койгорт вожса школьникъяс мунісны ям туй кузя, Визин пыр. Мыш сайын сьӧкыд нопйӧн, кыксё верст уна лун восьлаліс кокъяс гаддясьтӧдз и дас куим арӧса Василий Карманов. Арнас сійӧ Ношульӧ эз нин мун, а вуджис Визинса мӧд ступеня школаӧ. Ношуль бӧрын Визинса школаыс кажитчис гӧльджыкӧн. Тані эз вӧвны мастерскӧйяс, эз велӧдны вӧчавны пуа-кӧрта кӧлуй, эз тырмыны учебникъяс да тетрадьяс. 1919 воын мыйкӧ дыра кежлӧ велӧдчӧмсӧ торкліс Сыктыв вожӧ белӧйяслӧн сюйсьылӧм.

Мӧд ступеня школасӧ Василий Карманов помаліс 1922 воын. Сиктса зон мӧвпаліс водзӧ велӧдчӧм йылысь, кӧсйис лоны специалистӧн. 1923 воын сійӧ пырӧ Коми сельскохозяйственнӧй техникумӧ, коді вӧлі Сыктывкарын. Велӧдчыны мунысь том йӧз Ужгасянь карӧдз кывтісны Сыктыв ю кузя пыжӧн вит лун чӧж.

Техникумлӧн общежитие эз вӧв, велӧдчысьяс олісны коді кӧні. Стипендия пыдди тӧлысь кежлӧ сетлісны продуктаяс. Но сё-

яныс, дерт, эз тырмыв. Сэсся пӧдуктаяссӧ сетлісны эз пыр ас кадӧ. А гортсаяссянь ыджыд отсӧг вылӧ надея эз жӧ вӧв. Василий Карманов да ёртыс, Иван Карманов, инасисны техникумлӧн столярнӧй мастерскӧйӧ стӧрӧжъясӧн. Зонъяс овмӧдчисны мастерскӧйын да и удждон на лоис.

1924 воын техникумсӧ карысь вуджӧдісны Усть-Кулӧмскӧй районса Ульяново сиктӧ. Сэні лӧсьӧдісны ыджыд учебнӧй овмӧс. Бурланьӧ вежсис олӧмыс велӧдчысьяслӧн. Быд тӧлысь кутісны сетны стипендия. Ставнысӧ меститісны общежитиеясӧ, техникумлӧн лоис аслас столӧвӧй. Велӧдчысьяслы позис нажӧвитны деньгатор учебнӧй овмӧсын производственнӧй практикаысь вывті уджалӧмӧн. Учебнӧй овмӧсыс вӧлі ыджыд. Вӧдитлісны кӧдза муяс, скӧтӧс. Агрономия кузя тӧдӧмлунъяс сетӧмкӧд тшӧтш техникумын велӧдісны и зоотехния. Учебнӧй овмӧсын практикаысь кындзи, велӧдчысьясӧс мӧдӧдлісны и сиктъясӧ.

Техникумса преподавательяс, специалистъяс да ыджыдджык курсса велӧдчысьяс медводдзаясӧн кутісны пропагандируйтны коми крестьяна пӧвстын видз-му овмӧсса техникалысь коланлунсӧ, агитируйтісны коллективнӧя ньӧбавны вартан да тӧлӧдчан машинаяс, корисны йӧзӧс пырны кооперативъясӧ да товариществоясӧ. Выльсӧ паськӧдысь пӧсь сьӧлӧма агитаторӧн вӧлі и Василий Карманов. Сійӧ окотапырысь отсавліс крестьяналы сувтӧдны ньӧбӧм машинаяссӧ, паськӧдны кӧдза муяс, сёрнитіс войвывса кӧдзыдъясысь повтӧм да озыр урожай сетысь кӧйдысъяс лӧсьӧдӧм йылысь. Сиктын выль олӧм тэчигӧн йӧзсӧ коліс велӧдны унаторйӧ.

Василий Карманов техникумсӧ помаліс 1927 воын да лоис агрономӧн. Том специалистӧс кольӧдісны техникумлӧн учебнӧй овмӧсӧ животноводство кузя инструкторӧн. Сэні тшӧтш и завхозаліс. 1930 воын вуджӧдӧны Сыктывкарӧ, Тентюковскӧй сельсӧветса «Ыджыд вын» колхозӧ агрономӧн. Коллективизациялӧн первой воясӧ сиктын муніс ёсь тыш. Вӧліны йӧз, кодъяс эз кӧсйыны ӧтувтчыны артельнӧй овмӧсӧ да зілисны колхозӧ пыран туй вылысь кежӧдны мукӧдъясӧс. Коллективизациялӧн врагъяс весиг нӧйтлісны сиктса активистъясӧс. Но выльыс зумыда вужъясис олӧмӧ. 1931 воын Тентюковскӧй сельсӧветын вӧлі гӧрӧма став межаяс, став крестьянаӧс ӧтувтӧма колхозӧ. Уна удж вичмис агрономлы. Унатор вӧчсис медводдзаысь. Медводдзаысь гӧрисны-кӧдзисны паськыд колхознӧй муяс, вӧчисны силос, кутісны быдтыны парникъясын ӧгурцы. Вайӧдісны племенной скӧтӧс, тшупісны ыджыд картаяс, гидъяс да сэтчӧ меститісны ӧтувтӧм скӧтӧс.

«Ыджыд вын» колхозын В. А. Карманов агрономаліс 1933 воӧдз. Уналаӧ колісны сэки специалистъясыс. Коми облземуправление мӧдӧдіс сійӧс Прилузскӧй районӧ. Райземуправлениесӧ сэки вӧлі юкӧма райземотдел да животноводство кузя районнӧй объединение вылӧ. Василий Алексеевичӧс индісны объединениеса зоотехникӧн. Районса овмӧсъясын колӧ вӧлі стрӧитны скӧт видзан картаяс. Медым бурмӧдны мӧсъяслысь стада, ньӧбалісны выль пӧрӧдаа мӧсъясӧс, содтісны пемӧсъяслысь лыдсӧ. Тайӧс тӧд вылын кутӧмӧн зоотехник Карманов унджык кадсӧ колляліс колхозъясын, пыр вӧлі йӧз пӧвстын. Летскӧй район котыртӧм бӧрын 1935 вося февральын В. А. Кармановӧс вуджӧдісны зоотехникӧн Слудаса участокӧ. Сэтчӧ пырисны куим сельсӧветса колхозъяс.

Тайӧ воясыс вӧліны колхозъяслӧн зумыд кокъяс вылӧ сувтан кадӧн. Муяс вылӧ кутісны воны тракторъяс, комбайнъяс, мукӧд техника. Кокниджык лоис стрӧитчысьяслы. Слудскӧй сельсӧветса Ленин нима колхозын, пример вылӧ, лӧсьӧдісны пилорама. Сійӧ уджаліс ва вынӧн, а Верхолузьеса «Перелом» колхозын вӧр пилитан рамасӧ бергӧдліс трактор.

Медым уджавны выль ногӧн, колісны содтӧд тӧдӧмлунъяс. Карманов, ветврачьяс Попов да Канев велӧдісны курсъяс вылын Слудскӧй да Верхолузскӧй сельсӧветъясувса колхозъясысь скӧт видзысьясӧс.

Воысь-во ёнмисны ӧтувъя овмӧсъяс. Мӧд арнас нин найӧ сетісны государстволы унджык яй, йӧв да видз-му овмӧсса мукӧд пӧдуктаяс. Тайӧ шедіс колхозникъяслӧн да специалистъяслӧн ӧтувъя зіль уджӧн.

Пыдди пуктісны колхозъясын В. А. Кармановлысь сӧветъяс, пӧчитайтісны сійӧс сиктса йӧз. Слудскӧй сельпоӧ медводдзаысь вайисны ӧти велосипед. Ньӧбысьыс унаӧн. Но сельпоса веськӧдлысьяс шыӧдчисны сельсӧветлӧн исполкомӧ, мед пӧ индӧдсӧ сетас сэтчӧс председатель. Велосипедсӧ шуисны сетны Василий Алексеевичлы. Уна сё километр муніс сійӧ велосипед вылас, муяс пӧлӧнса да вӧрса ордымъясті колхозысь колхозӧ ветлігӧн.

Сӧветскӧй йӧзлысь мирнӧй уджсӧ, шуда олӧмсӧ торкис Великӧй Отечественнӧй война. Война ыпнитан тӧлысьӧ жӧ быд сиктысь фронт вылӧ мунісны уна зонъяс да мужичӧйяс. Мунісны фронт вылӧ райземотделысь главнӧй агроном Пунегов, МТСысь старшӧй агроном Петряшев да мукӧд специалистъяс. Лунысь-лун пӧвестка вайӧм виччысис Карманов. А фронт вылӧ мобилизуйтӧм йылысь бумага эз и вайны. Райвоенкоматсянь юӧртісны, мый бронь серти кольӧдсьӧ тылӧ боевӧй заданиеӧн — фронтӧс снабжайтӧм могысь быдтыны унджык нянь. 1942 вося февральын Коми

АССР-са наркомзем Василий Алексеевич Карманөвöс индö Летскöй райземотделса главнöй агрономöн.

Колхозъяс водзö вöлі сувтöдöма боевöй мог: паськöдны кöдза муяс да кыпöдны став культураялысь урожайность. Райземотделса главнöй агроном В. А. Карманов, МТС-ысь старшöй агроном М. И. Скрипова да старшöй землеустроитель Ф. И. Горшков юрнуöдöм улын вöлі лöсьöдöма став колхозъяслы полевöй севооборотъяс. Кöдза муяссö паськöдісны эжаяс лэптöм тшöт весьтö. Этшаджык вынъясöн ковмис вочны унджык удж. Сиктын уджалысьяснас колисны нывбабаяс, пöрысьяс да челядь. Унатор эз тырмы. Эз тырмыны трактöръяслы запаснöй частьяс, эз тырмыны вöвъяс (медбур вöвъяссö вöлі сетöма армиялы). Ковмыліс гöрны да агсасьны мöсъясöн да öшъясöн. Колхозникъяс асланыс усадьбаяс вылын уджалісны войын, ставсö вочисны ки помысь, гöрисны плугö вит-квайт морт домасьöмöн. Урожай идралöм да турун пуктöм нюжавліс сёр арöдз, кынмавтöдз. Зернöвöйяс, анькытш, картупель да град выв пуктасъяс вöдитöмкöд тшöтш районса колхозъясын быдтісны шабді.

Сьöкыда олісны колхозникъяс. Государстволы нянь да мукöд продукция сдайтöм бöрын, кöйдыс фондъясö пуктöм бöрын трудоденьяс вылö юкнысö кольліс зэв этша. Но сьöкыдлунъяс вылö видзöдтöг, государстволы нянь, яй да мукöд продукция сдайтöм кузя планъяс колхозъяс тыртлісны ас кадö. Уна продукция инавсис планысь вывті. Тылса йöз уджалісны «Ставсö фронтлы, ставсö победа шедöдöм вылö!» девиз улын.

Великöй Отечественнöй война воясö героическöй уджысь тылса уна труженикöс наградитöма орденъясöн да медальясöн. Рöдиналöн наградаясöн пасйöмъяс лыдын — райземотделса главнöй агроном Василий Алексеевич Карманов. Сійöс сэки наградитісны «Знак Почёта» орденöн да «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.» медальöн.

Кöть кытчö эз индывны агроном Карманөвöс, сійö быдлаын ставнас сетчывліс уджлы. 1948 восянь, дас во чöж, веськöдліс Леткаса госсеминспекцияöн. Летка да Луза юбокъясса олысьяс öні на казьтывлöны бур кывъясöн ассьныс агрономсö, коді рöдмöдіс сэні сортöвöй картупель, град выв пуктасъяс, кодъясöс войдöр эз вöдитлыны тайö местаясас. Госсеминспекцияса да райсемхозса специалистъяс ыджыд удж вочисны озыр урожайяс сетысь рудзöг да мукöд зернöвöй культураяс паськöдöм кузя, тöждысисны колхознöй производствоö передовöй опыт пыртöм вöсна. Зернöвöйяслысь озыр урожай чукöртлісны райсемхозын, коді вöлі Мутницкöй сельсöветса «Звезда» колхозын. Тані сюсö шöркодя быд гектар вылысь босьтлісны 14 центнерöн, а торъя воясö «вятка» сорта рудзöг быд гектар вылысь чукöртлісны 23 центнерöн, шöбді — 34 центнерöн. Леткаын уджалігöн агроном Карманов ассьыс олömсö йитіс Ленинскöй Коммунистическöй партиякöд.

Пенсия вылö петтöдз Василий Алексеевич некымын во уджаліс «Сыктывкарскöй» совхозын да Сыктывкарскöй сортоиспытательнöй участокын. Комын вит во сетіс видз-му овмöс сöвмöдöмлы уджвывса ветеран! Пенсия вылö петöм бöрын нин сійö квайт во чöж веськöдліс синтöмъяслöн Всероссийскöй обществоса Сыктывкарскöй учебно-производственнöй предприятиеöн. В. А. Карманов нэм чожыс нуöдö ыджыд общественнöй удж, оз кöсйы сетчыны пöрысьлуныслы. Сійö пыр мыйкö вочö, зільö отсавны йöзыслы.

Леткаын уджалігöн Василий Алексеевич Карманов босьтчис рöдмöдны яблоняяс да лунвывса мукöд плодово-ягоднöй быдмöгъяс. «Колö вöлі петкöдлыны, мый войвылын позьö жö быдтыны яблоняяс, сливаяс да вишняяс»,— висьталö опытник-мичуринец. Ассьыс кöсйömъяссö агроном пöртіс олömö. Сылöн водзмöстчöм серти яблоняяссö кутісны рöдмöдны средньöй школабердса садйын да сиктса олысьяс. И Летка сиктса садъясын льömкöд орччöн кутісны кисьмыны яблöкъяс!

— Сьöлömсянь аттьö первой отсасьысьлы, гöтырлы — Софья Михайловналы,— тöдчöдö Василий Алексеевич.— Сылöн быд лунъя отсögтög садоводöдзыд эськö эг кыпты...

Василий Алексеевич да Софья Михайловна Карманөвъяс ассьныс Леткаса садсö козьналісны на кодь жö зіль опытниклы, агроном Александр Александрович Лосевлы. Сыктывкарын Карманөвъяс быдтісны выль сад. Налöн садйын быдтöм яблоняяс öні туöны-кыпöдчöны и 29 номера детскöй сад дорын.

Карманөвъяслöн сад местаö регыд кутасны кыпöдны ыджыд стройба. Но садоводлöн уджыс оз вош. Василий Алексеевич да Софья Михайловна кöсйöны вуджöдны пуяссö мöд местаö, медым кольны йöзлы ас йывсьыныс бур казьтыдömъяс. А сы йылысь, кыдзи рöдмöдны-быдтыны яблоняяс, сливаяс, вишняяс, сэтöр, öмидз — лыддьöй садоводлысь статьясö.

Василий КАРМАНОВ,
агроном

Выль садъясӧн мичмӧдам чужан му

Миян странаса видз-му овмӧс пыр водзӧ сӧвмӧдігӧн уна вынъяс веськӧдьӧны садоводство пасьӧдӧм вылӧ. Сӧветскӧй биолог И. В. Мичуринлӧн научнӧй уджъяс вылӧ мыджсьӧмӧн садъяссӧ кутісны быдтыны сэтшӧм районъясын, кӧні войдӧр зз эскывны налӧн рӧдмӧмӧ. Ёна сӧвмис садоводство Сибирын, Уралын, яблокъяс ӧні кисьмӧны и Вологдаысь войвылынджык! А эскисны-ӧ коркӧ сыӧ, мый яблоня кутас дзоридзавны Коми муын да сетны кисьмӧм яблокъяс? Дзоридзалӧ да сетӧ урожай.

Садоводство сетӧ зэв колана сёянтор — фруктыяс да ягӧд. Фруктыясын да ягӧдъясын эм 50 сайӧ сикас химическӧй элемент.

Садъяс, таысь ӧтдор, мичмӧдӧны каръяслысь да сиктъяслысь чужӧмбан, мортлысь оланінсӧ да матігӧгӧрсӧ. «Миян страна,— гижліс И. В. Мичурин,— и ортсысяньыс должен лоны медся мича странаӧн мирын!» Веж пуяс миянӧс шензьӧдӧны оз сӧмын асланыс мичлунӧн. Найӧ миянлы колӧны сідз жӧ, кыдзи шонді. Веж быдмӧг — шонділӧн быдтас, кислород да органическӧй веществояс чӧжысь фабрика. Садъяс, кыдзи и став веж быдмӧгъяс, фотосинтез мунан процессын босьтӧны углерод да лэдзӧны сынӧдӧ кислород, небзьӧдӧны климат, кыпӧдӧны сынӧдлысь васӧдлунсӧ. Веж быдмӧгъяссӧ шулывлӧны каръяслӧн тыясӧн. И гӧгӧрвоана, ӧд найӧ сӧстӧммӧдӧны-весалӧны карса сынӧдсӧ тшыныс да бусысь. Уна быдмӧгъяс сынӧдӧ разӧдӧны фитонцидъяс — веществояс, кодъяс бырӧдӧны быдсяма микробъясӧс.

Нимкодь пасйыны, мый республикалӧн каръясса, посёлокъясса да сиктъясса уличаяс пӧлӧн, паркъясын да садъясын век кежлӧ вужъясисны акация, сирень да лунвылысь вайӧм уна мукӧд декоративнӧй быдмӧгъяс. Но зэв на шоча садъясысь аддзан яблоняяс да мукӧд плодово-ягоднӧй культураяс. Мыйын помкаыс? Войвыв кывйыс унаӧс повзьӧдлӧ, да та вӧсна оз босьтчыны вӧдитны плодово-ягоднӧй культураяссӧ. А ӧд миянкӧд орчча Кировын да Котласын поводдяыс Коми республикаса лунвыв районъясысь ёнасӧ оз торъяв. Сэні сідз жӧ овлӧны чизыр тӧвъяс, кӧдзыдъяс,

В. А. Карманов аслас быдтӧм яблóкъясӧн.

кынмавлӧ май помӧдз. Но тайӧ каръяс гӧгӧрыс вӧдитӧны и яблоня, и вишня, и мукӧд пӧлӧс пуяс. И меным окота лои быдтыны найӧс.

Садоводавны босьтчи 1955 воын. Кировскӧй ботаническӧй садйысь вайи Леткаб «виктория» клубника, а Сыктывкарса плодопитомникысь судзӧді крыжовник да яблоня кустъяс, кодъясӧс вӧлі быдтӧма Вологодскӧй областьса Никольскӧй плодопитомникын. «Весьшӧрӧ ноксьӧм, нинӧм оз быдмы»,— шулывлісны йӧзыс.

Зз вош ноксьӧмӧй! Меным вӧлі зэв нимкодь, мый став быдмӧгыс ловзис, кутіс паськвавны. А кор клубникалӧн да крыжовниклӧн лоисны ягӧдъяс, радлі эг сӧмын ӧтнам, радлім ставӧн. Унаӧн суседъяс пӧвстысь шензисны, а недыр мысти и асла-

ныс град йӧрӧ садитісны клубника да крыжовник.

Куим во мысти «сеянец Ермака», «коричное», «китайка» да «антоновка» сортъяса яблоня вылысь босьті яблоклысь медводдза урожай. Сыктывкарӧ овны да уджавны вуджӧм бӧрын бара лӧсьӧді му участок. 1965 воын Кировскӧй плодопитомникысь судзӧді яблоняяслысь кык вося саженецъяс —«янтарка», «северная зорька», «пионер» да «фестивальная» сортъяс. 1968 воын Челябинскӧй областьысь мӧдӧдісны «уральская наливная» яблонялысь, «полевка» вишнялысь да «скороспелка красная» сливалысь кустъяс. Мыйта вӧлі радлунӧй, кор и найӧ овмӧдчисны войвывса му вылын. Ӧд быдтасъяссӧ кагаясӧс моз лелькуйтім, уна кад да вын воштім Софья Михайловна гӧтыркӧд. Первой кутім чукӧртны яблокъяслысь урожай, а 1974 восянь кутім чӧсмасьны асланым садйын быдтӧм вишняясӧн да сливаясӧн. Яблоняяс вылысь зэв озыр урожай чукӧртім 1975 да 1977 воясӧ. Сэки, медым яблоня вожъясыс зз чегласьны плодъяслӧн сьӧкта вӧсна, вожъяссӧ кӧртавлім пу ствол бердӧ да на улӧ сувтӧдлім пыкӧдъяс. Вишняяс да сливаяс лышкыда козьнавлісны урожайӧн 1976 воын. Яблоняяслӧн урожай содӧмкӧд, воысь-во гырсялӧны да лоӧны чӧскыдджыкӧсь яблокъясыс.

Челябинскӧй областьысь ыстылӧм саженецъясысь яблоняяс да вишняяс 1974—75 воясӧ сетісны карса садовод-любительяслы (15 мортлы) медводдза урожай. Налӧн садъясын медводз кутісны дзоридзавны «анис омский» сорта яблоня. Дас воясӧн нин быдтӧны яблоняяссӧ Сыктывкарса олысьяс Анатолий Андриянович Цивилев, Петр Михайлович Кузнецов да мукӧдъяс. Яблокъяслысь бур урожай чукӧртӧны Летскӧй школаса опытникъяс. Фруктӧвӧй пуяс быдтысь садовод-любительясыс эмӧсь Сысольскӧй районса Первомайскӧй посёлокын, Усть-Вымскӧй районса Жешарт посёлокын да мукӧдлаын.

Войвывса кӧдзыд поводдя дырйи колӧ кужны видзны пуяссӧ кынмӧмысь. Тӧвнас колӧ вевттьыны лымйӧн. Торйӧн нин вужладорсӧ. Тайӧс вӧчтӧг весиг 13 градус кӧдзыд дырйи яблонялӧн вужъясыс вермасны кынмыны. Тулыснас, кӧдзыдъяс кӧ нюжаласны, пуяслы вӧчӧны тшынас, сотӧны градвывса кольӧм вося турун, ёг. Медым шоныд пуксьытӧдз яблоняяс зз заводитны дзоридзавны, позьӧ пу гӧгӧрыс лымсӧ талявны да вевттьыны пилипызьӧн. Сэк лымйыс дырджык оз сыв. Сылігӧн, медым зз чегъясьны вожъяс, пуяс вылысь лымсӧ колӧ идравны.

Яблоняяслысь саженецъяссӧ бурджык судзӧдны арнас, августын-сентябрын. Тулысӧдзыс найӧс «гуалӧны» парникъяс либӧ градъяс вылӧ. Пуктӧны саженецъяссӧ пӧлыньтӧмӧн, вевттьӧны мунас.

Фруктӧвӧй пуяс колӧ видзны вой тӧвъясысь. Та вӧсна сад улӧ бӧрйӧны сайӧда местаяс. Садъяс бурджыка быдмӧны суглинистӧй муяс вылын. Яблоняяс да мукӧд пуяс улӧ кодйӧны квадратнӧй метр пасьта да 70 сантиметр джуджда гуяс. Саженецсӧ пуктытӧдз, гусӧ тыртӧны бур сьӧд муӧн, кодӧс сорӧма сісь куйӧдӧн (20 килограмм пӧим, 1,5 килограмм мында град йӧр вынсьӧдан минеральнӧй удобрениеяс). Шома муяс вылын быд пу улӧ колӧ пуктыны 1,5 килограмм известь. Саженецсӧ пуктӧны сідз, медым му топӧдӧм бӧрын пуыслӧн вужберд сьыліыс (шейкаыс) вӧлі му веркӧскӧд ӧтвесьтын. Мусӧ бурджыка топӧдӧм могысь, ваӧн бура киськалӧм бӧрын, пу гӧгӧрыс вевттьӧны торфӧн либӧ куйӧдӧн. Саженецъяссӧ рӧгӧза бонйӧн кӧрталӧны муӧ тувъялӧм бедь бердӧ. Бонсӧ гартыштӧны «8» модаӧн. Тадзи вӧчигӧн нэриник пуыс зумыдджыка кутас сулавны. Яблоняяс садитӧны 4—5 метр костӧн, вишняяс — 4 метр костӧн.

Тулысын, медым плодӧвӧй пуяссӧ видзны гож водзын сотчӧмысь, стволъяссӧ мавтӧны известка йӧлӧн. Кыдзи сійӧс вӧчны, позьӧ тӧдмавны справочникъясысь. Оз ков вунӧдны пуяс гӧгӧр мусӧ небзьӧдӧм йылысь, минеральнӧй либӧ органическӧй удобрениеясӧн садсӧ подкормитӧм йылысь, пуяслӧн висьӧмъяскӧд да вредительяскӧд тыш йылысь.

Плодово-ягоднӧй культураяслысь кутшӧм сортъяс рӧдмӧдны? Кӧдзыдысь повтӧм да ӧдйӧджык воысь сортъяс. Шогмӧны вылынджык казытывлӧм сортъяс. Сэсся быд садовод-любительлӧн, буракӧ, эмӧсь ас кежысь рӧдмӧдӧм сортъяс.

Великӧй садовод И. В. Мичурин унаысь тӧдчӧдліс, мый быд зонаын, быд областьын выль садъяс паськӧдӧм могысь медбурӧсь места вылын петкӧдӧм сортъяс. Сідзкӧ, ставыс ас сайын.

Миян республикаын культураӧ колӧ паськыдджыка пыртны сэтшӧм плодӧвӧй быдмӧгъяс, кыдзи ирга, облепиха, сьӧд вотӧсъяса пелысь, сьӧд да гӧрд сэтӧр.

Сьӧд вотӧса пелысь векджык рӧдмӧдӧны вужъяснас. Садитӧм бӧрас ягӧдъяс артмӧны кык-куим во мысти. Дас во мысти урожайыс заводитӧ чинны. Садиттӧдзыс гуас пуктӧны органическӧй удобрение, а сэсся быдмигчӧжыс неуна киськалӧны минеральнӧй удобрениеӧн.

Быд во уна юмов ягӧд сетӧ ирга. Сылӧн плодъясын сакарыс тӧдчымӧн унджык ӧмидзлӧн да озлӧн ягӧдъясын серти. Быдман ӧдъяс серти ирга ньӧти оз кольччы миян льӧм пуысь да и дзоридзьясыс ёна мунӧны сыланьӧ жӧ. Ирга бура быдмӧ весиг Интаын.

Ананас кӧра оранжевӧй вотӧсӧн козьналӧ Сибирысь да Алтайысь вайӧм быдмӧг — облепиха. Сылӧн ягӧдъясысь витаминъясӧн да препаратъясӧн бурдӧдӧны уна висьӧмъяс. Быдмӧ облепиха 4—6 метр джуджта, дзоридзалӧ водз тулысын, ягӧдъясыс кисьмӧны сентябрь-октябрын, пу вылас ӧшалӧны тулысӧдз. Пуыс «емъяса», ёна бытшласьысь, вотӧссӧ арся пӧраӧ, быдмӧгсӧ тшыкӧдтӧг, зэв сьӧкыд чукӧртны. Та вӧсна урожайсӧ бурджык идравны сёр арын — вольӧс вылӧ пыркӧдӧмӧн, медым не жугӧдлыны пуяссӧ. Облепиха саженецъяс паськӧдӧны Кӧччойягын, лесхозлӧн плодопитомникын.

Унаӧн радейтӧны быдтыны крыжовник. Сійӧ сетӧ чӧскыд ягӧд, кӧні уна витамин. Крыжовник оз пов кӧдзыдысь, быдмӧ ляпкыда да тӧвнас дзикӧдз тырӧ лым пиӧ. Тувсовъя кынмалігъясӧ сійӧс позьӧ вевттьыны плёнкаӧн либӧ прӧстӧ мешӧкӧн. Но тайӧ культурасӧ колӧ видзны сідз шусяна мучнистӧй роса висьӧмысь. Та могысь резӧны сійӧс кальцинируйтӧм содаӧн. Дас литр ваӧ пуктӧны 50 грамм кальцинируйтӧм сода да 50 грамм хозяйственнӧй майтӧг. А содаыс кӧ абу, позьӧ резны кунваӧн. Крыжовник кустъяссӧ позьӧ бӧсьтны опытнӧй станциялӧн Сыктывкарскӧй плодопитомникысь.

Ӧні йӧз окотапырысь вӧдитӧны ревень, коді ӧти местаын быдмӧ 12—15 во. Тайӧ медся водз воысь овощи. Лым сылӧм бӧрын 20—25 лун мысти позьӧ нин бӧсьтны урожай. Ревень коръяссӧ пуктӧны шыдӧ, вожъяссьыс пуӧны кисель, компот, варенньӧ, вӧчӧны сокъяс. Ревеньсӧ садиттӧдз мусӧ куйӧдалӧны, сорлалӧны торфкӧд да компосткӧд. Тайӧ культураыс оз пов кӧдзыдысь. Колӧ сӧмын частӧджык мусӧ небзьӧдны, весавны ёгсӧ да киськавны минеральнӧй удобрениеясӧн. Ревень рӧдмӧдсьӧ кӧйдысысь и вужъяс торйӧдӧмӧн.

Быд мортлӧн эм мыйкӧ радейтанатор. Уналы воӧ сьӧлӧм вылас ноксьыны град йӧрын. А тайӧ зэв бур делӧ. Сад быдтігӧн и ачыд унатор йылысь тӧдмалан, йӧзлы радлун да мичлун сетан. Кутшӧм эськӧ вӧлі бур, быд школа, олан керка дорын кӧ гожӧмбыд ӧшкамӧшкалӧн став рӧмъясӧн пӧртмасисны дзоридзьяс, а арнас пуяс вылын сӧвмисны яблокъяс, вишняяс, сливаяс.

Ме думысь, Сыктывкарын колӧ восьтны фруктӧвӧй да ягӧднӧй культураяслысь саженецъяс быдтӧм кузя торъя питомник. Сэки лоас ыджыдджык позянлун тулысын и арын выль садъясӧн мичмӧдны чужан му.

Чужанінын

Воысь-во бурланьӧ вежсьӧ олӧмыс. Ӧні весиг медся ылыс сиктъясын телевизор вылад некод оз дивуйтчы. Быд керкаын сійӧс видзӧдӧны. Холодильникъяс, песласян машинаяс да мукӧд бытӧвӧй техника сідзжӧ мичмӧдӧны миянлысь оланіннымӧс.

Та йылысь ме мӧвпалі, кодыр веськалі Эжва йывса чужан сиктӧ, кӧні ме чужлі да быдмылі. Сэні олӧ менам вок Иван Иванович Дёмин. Уджалӧ Эжва вомӧн вуджӧдчысьӧн. Гожся мича лунъясад сиктын торъя нин лӧнь. Став вермысьыс видзьяс вылын общественнӧй скӧтлы кӧрым дасьтӧ. Весиг начальнӧй школаын велӧдчысьяслы сэки гортад оз пукавсьы — турун юръяс вӧвъясӧн кыскалӧны. Ыджыд отсӧг сетӧны совхозыдлы. Да и аслыныс велосипед вылӧ век нин нажӧвитасны.

Вок быдтіс ыджыд семья — кык пиӧс да куим нылӧс кок йылӧ сувтӧдіс. Кӧть эськӧ воклы да гӧтырыслы, Клавдия Константиновналы, сьӧкыд война пӧраад эз удайтчыв уна велӧдчыны, но челядьнысӧ лючки йӧзӧ петкӧдісны. Федя — сылӧн ыджыд пиыс Армияын служитӧм бӧрын помаліс Сыктывкарса государственнӧй университет и куим во нин уджалӧ Югыд Яг посёлокса шӧр школаын. Агния помавліс Ульяновскӧй сельскохозяйственнӧй институт да нёль во уджалӧ «Помоздинскӧй» совхозын. Надежда уджалӧ Помӧсдінса быт керкаын. Ольга чужан сиктын кино петкӧдлӧ. Сергей велӧдчис шоферӧ и ӧні туйяс вӧчӧ.

Миян мам — Елена Никифоровна Дёмина чужтыліс да быдтіс дас челядьӧс. Сійӧ — Мам-героиня. Важӧн нин пенсия вылын, но быд лун на чеччӧ лэбачьяс сьывны заводитчигӧн. Уджалысь войтырлы чеччигкежлӧ пӧсь сёян дасьтӧ.

Зэв нимкодьпырысь ми лыддим «Ленин туйӧд» газетысь гижӧд, кӧні ошкисны мамлысь медся ичӧт писӧ, Пётрӧс. Сійӧ аслас трактӧрӧн ытшкис медся уна видз. Зэв жӧ зільӧсь и Лиза да Вера нывъяс. Некутшӧм удж вылын олӧма йӧзысь оз кольччыны.

Дыр волытӧм бӧрад быд вежсьӧм синмад шыбитчӧ. Помӧсдінын вежсьӧмъясыс зэв ыджыдӧсь. Водзті тані вӧлі ӧти шӧр школа, а ӧні сэні куим здание. Тайӧ и гӧгӧрвоана — сиктас йӧзыс содӧма куим пӧв. Лэптӧмаӧсь культура керкаяс Помӧсдінын и Скородумын.

Выльыс да бурыс зэв уна, но век жӧ ӧтитор чушӧ: гражданскӧй войнаса героиня Домна Каликова тышкасьліс тані, Помӧсдінын ори сылӧн олан туйыс. Но сиктын некытчӧ абу пасйӧма та йылысь. А колӧ эськӧ, мед та йылысь йӧзыс эз вунӧдны.

А кутшӧма вежсьӧматоммӧма Усть-Кулом сикт, районнӧй центр! Выль аэропорт. Сиктса шӧр уличасӧ асфальтируйтӧма. Быд лун Сыктывкарсянь волывлӧны теплоходъяс.

Неважӧн Коми республика кыпыда пасйис 60 вося юбилей. Кытчӧ кӧть эг волы тайӧ лунъясӧ, быдлаысь аддзи гырысь вежсьӧмъяс и ме зэв рад, мый менам землякъяс ылӧдз нималӧны асланыс уджӧн. Тӧдӧны комияс йылысь и Хабаровскӧй крайса олысьяс. Пӧся чолӧмала коми войтырӧс, сиа налы выль вермӧмъяс да ыджыд шуд.

Е. И. ДЁМИН,
Чёрная речка сикт,
Хабаровскӧй край.

Техн. редактор *И. Оплеснин.*

Адрес редакции: 167610, г. Сыктывкар, Дом печати, комн. 26.
Телефоны редакции: 2-47-52 (гл. редактор), 2-51-52 (отв. секретарь).
Сдано в набор 24/IX-1981 г. Подп. к печати 19/X-1981 г. Формат 70×108 1/16. Печ. лист. 4+0,25 п. л. вклейка. Приведенных печ. листов 5,6. Тираж 5852 экз. Ц01512. Заказ № 5669. Цена 20 коп.

Республиканская типография Государственного комитета Коми АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. 167610, г. Сыктывкар, ул. Коммунистическая, 20а.

Усьӧм воинъяслы дзоридзьяс.

Снимайтіс **Р. Конюхов.**

20 көп.

Индекс 73069

„ВОЙВЫВ КОДЗУВ“ 1982 ВОЫН

Журналӧ вайисны выль гижӧдъяс

И. Торопов — «Тян» повесть,

И. Минин — «Ӧти лун да ӧти вой» повесть,

М. Игнатов — выль повесть,

А. Ванеев — «Мыйла сьӧлӧм кыскӧ чужанінӧ» кывбуръяс,

С. Тимушев — «Сарлӧн милӧстьӧн» историческӧй роман,

Л. Ануфриева — «Майбыр» повесть.

Выль поэмаяс да кывбуръяс йӧзӧдасны журналын С. Попов, Г. Юшков, Ю. Васютов, В. Власов, В. Тимин, В. Лодыгин, А. Мишарина, А. Некрасов, А. Мальцев, М. Елькин, В. Бабин, Е. Козлов.

Висьтъяс, очеркъяс, ӧти да уна акта пьесаяс вӧзйӧны журналӧ Г. Федоров, И. Изъюров, А. Лыюров, А. Ларев, В. Безносиков, Н. Куратова, П. Шахов, Б. Шахов, Е. Рочев, В. Третьяков, А. Одинцов, Е. Афанасьев, В. Торопов, Н. Никулин.

Челядьлы лыддьӧм вылӧ вайисны кывбура мойдъяс В. Попов «Педӧр Кирон» да Николай Щукин «Нагай лэбач».

Галунъя сӧветскӧй да коми литературалы сиӧм статьяяс йӧзӧдасны критикъяс А. Микушев, Г. Беляев, В. Латышева, И. Ванеева, Д. Конюхов, С. Морозов, Г. Торлопов.

Журналлӧн доныс:

Во кежлӧ — 3 шайт 60 ур,

во джын кежлӧ — 1 шайт 80 ур.

Судзӧдӧй да лыддьӧй „Войвыв кодзув“ журнал!